

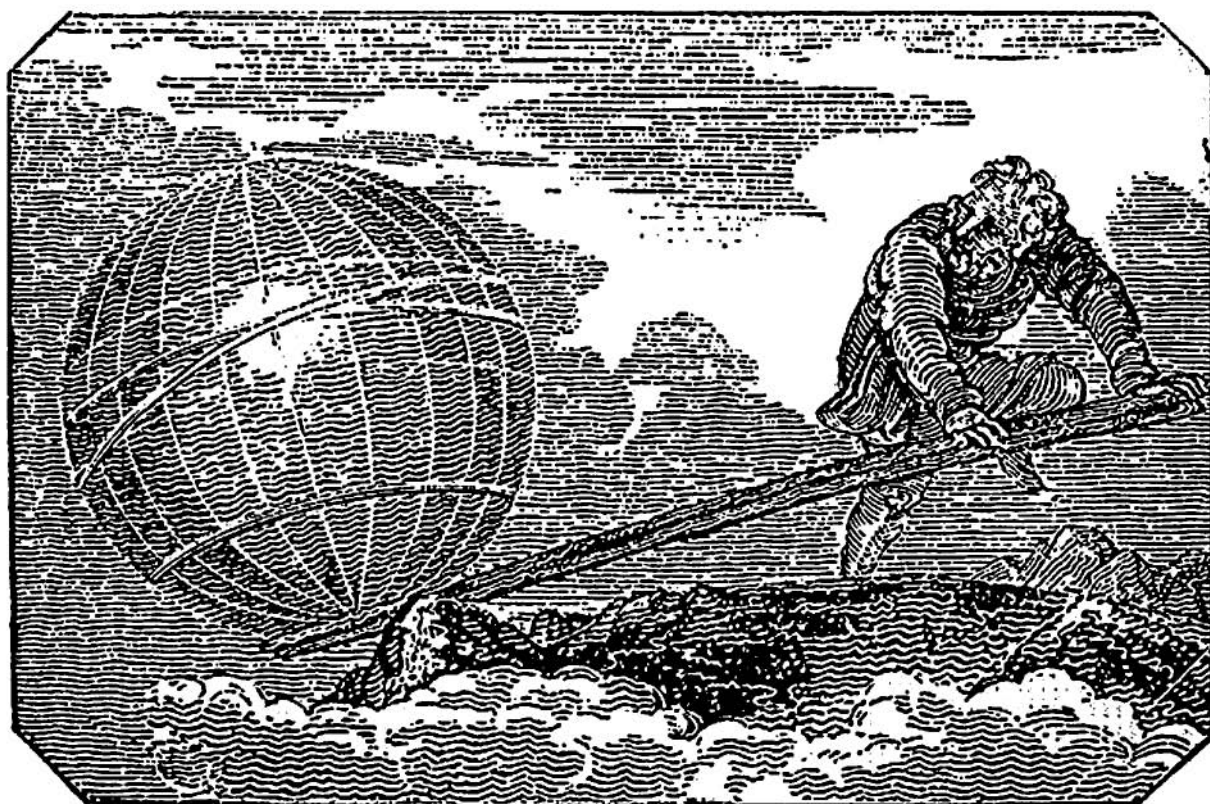
Sfera Politicii

102

103

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Anul XI, 2003

Cuprins

Revista este editată de
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD:

CILIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNEU UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TISMINEANU
G. M. TAMAS

DIRECTOR:

STELIAN TÎNASE

REDACȚIE:

Redactor șef:

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactori șefi-adjuncți:

DAN PAVEL

IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:

LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:

ADRIAN CIOROIANU

LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT

VALENTIN STAN

Adresa Redacției:

Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.

București, România

Tel/Fax: 01 312 84 96,

01 212 76 61

(Attn Viorela Mareș);

E-mail: sfera@totalnet.ro

<http://www.sfera.50megs.com>

**Revistă recunoscută
de CNCIS**

2.	<i>Editorial</i>	Dan Pavel	Holocaustul și cultura politică a postcomunismului
8.	<i>Politică internă</i>	Vlad Flonta	Remanieri guvernamentale după 1989
13.		Alexandru Radu	Constituția României. Simple modificări
18.		Oana Matei	Societatea civilă și finanțarea partidelor politice
21.	<i>Politică internațională</i>	Andrei Miroiu	Strategia militară a coaliției în al doilea război din Golf
25.		Felix Ciută R.S. Ungureanu	De ce am intrat în NATO?
30.		Dan Oprescu	Un proces la Haga
36.		Adrian-Claudiu Bourceanu	Minoritățile naționale și lupta împotriva terorismului
39.	<i>Dezbateri</i>	Gusztáv Molnár	Center and Periphery in the New Europe
57.		Sabina Fati	Naționalismul ca atribut al periferiei
67.		Mihai Chioveanu	Secolul XX - secolul extremelor?
72.	<i>Arhive</i>	Sabin Drăgulin	Loja masonică P2 și România
78.	<i>Eseu</i>	Viorel Zaicu	Publicitate & Politică
83.		Dorina Pătrunsu	Ordinea socială ca alegere publică
89.	<i>Lecturi</i>	Stelian Tănase	Note și Cărți (II)
90.	<i>Recenzii</i>	Florin Ciornei	Nu putem reuși decât împreună Dan Pavel și Iulia Huiu - "Nu putem reuși decât împreună". <i>O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000</i>
94.		Oana Zamfirescu	Mitul democrației Lucian Boia - <i>Mitul democrației</i>

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

Holocaustul și cultura politică a postcomunismului

DAN PAVEL

Analiza modului în care indivizii, colectivitățile și societățile se raportează la formele de manifestare ale răului relativ sau absolut în politică (de la dictaturi și terorism la regimurile totalitare responsabile de Holocaust sau represiunea genocidară comunistă), obligă la redefinirea conceptului de cultură politică¹. Astfel, conceptul de cultură politică are o dimensiune sincronică și sistematică (scoasă în evidență de abordările clasice convenționale sau neconvenționale, de la Almond & Verba la Ken Jowitt), dar și una diacronică și discontinuă (pe care un autor precum Robert C. Tucker o pune doar parțial în evidență când analizează cultura politică a leninismului sau pe cea a stalinismului). Prin urmare, cultura politică a unui individ nu se definește doar prin raportarea la partea și întregul sistemului politic și la sine (ca "eu"), ci și la perioadele cheie ale trecutului. Mai mult, cultura politică a modernității târzii nu cunoaște nici limite temporale, nici limite spațiale. Un individ sau o colectivitate nu se raportează doar la experiențele regimului politic de care aparțin, ci și la experiențele regimurilor anterioare. La fel, un individ sau o colectivitate nu se vor raporta doar la experiențele unui spațiu strict determinat de granițele unui stat (deci ale unui regim politic) sau doar la răspândirea geografică a unei națiuni sau religii, ci și la întregul spațiu relevant pentru umanitate. Este de la sine înțeles că într-o epocă a globalizării, sistemul de referință al unei culturi politice tinde să fie global, indiferent de tipologie. Prin urmare, sistemul de referință este global nu doar pentru agenții activi ai globalizării, ci și pentru cei care i se împotrivesc sau care încearcă să o limiteze prin mijloace radicale (cum a fost cazul fundamentalistilor islamici care au atacat World Trade Center în New York sau clădirea Pentagonului în Washington, D.C.). În Europa, cultura politică a postcomunismului are drept componente modurile particulare de raportare ale indivizilor și colectivităților la Gulag și Holocaust. Chiar dacă nu au experimentat în mod direct regimul totalitar

comunist, modul în care națiunile occidentale se raportează la comunism reprezintă un test crucial pentru conștiința lor morală. La fel, chiar dacă nu a experimentat direct nici nazismul, nici comunismul, pentru națiunea americană, raportarea la cele două fenomene reprezintă un test definitoriu al culturii politice.

O discuție cu privire la cultura politică din perioada postcomunistă a României nu se limitează doar la cultura civică (cultura politică a democrației). Este vorba despre o diversitate tipologică mult mai stufoasă decât cea descrisă de Almond & Verba. Două repere istorice definesc în mod crucial cultura politică a postcomunismului, indiferent de tipologie: Holocaustul și sistemul represiv - concentraționar comunist. În paginile care urmează, nu intenționez să intru în controversa cu privire la comparația dintre Holocaust și Gulag. Mă voi referi mai degrabă la acel simptom larg răspândit în societatea postcomunistă care a împiedicat raportarea lucidă, analitică și critică la crimele comise în perioada celui de-al doilea război mondial, precum și în perioada comunistă.

În controversa cu privire la Holocaust și Gulag, cei care se contrazic au în vedere unicitatea unuia sau altele dintre aceste tragice experiențe. Din modul în care este trivializată comparația, reiese că se mai are în vedere și un aspect birocratic, de natură mai degrabă contabilă, cel legat de numărul victimelor produse de Holocaust sau Gulag, dar care dă seamă de dimensiunile crimelor. Unii au comparat ideologia și intenționalitatea crimelor, alții natura mijloacelor folosite. Pentru antifasciști sau anticomuniști a contat mereu mai mult vina celorlalți, din "tabăra opusă", fără a se acorda prea mare atenție similarităților dintre modul în care s-au comis crimele totalitare. Ambele tabere sunt reprezentate în societatea civilă și în elitele intelectuale din România, astfel încât ocazional o formă sau alta de negaționism cu privire la Holocaust sau cu privire la crimele comuniste își face loc, de obicei însoțită de

variante mai mult sau mai puțin sofisticate de teorii conspiraționiste. Însă fenomenul cel mai îngrijorător nu este modul în care indivizi sau grupuri marginale se raportează la crimele trecutului, ci modul în care autoritățile politice au înțeles să se raporteze la trecut.

În cazul României, atitudinea oficială cea mai răspândită a fost de a respinge în mod egal orice referire la crimele în masă comise de comuniști sau, înaintea lor, de cei implicați în Holocaust. Nu am avut nici un proces al comunismului, iar reconsiderarea Holocaustului întâmpină serioase rezistențe la nivel oficial. În ambele cazuri, am avut parte de tot felul de piedici puse în calea cercetării științifice a arhivelor. Chiar și când această cercetare s-a produs - pentru că, de fapt, o parte semnificativă a adevărului istoric este cunoscută - în ambele cazuri, a avut loc un refuz obstinat al acceptării discuției cu privire la responsabilitate. În ambele cazuri, reprezentanți din cei mai înalți ai puterii politice (cum ar fi fostul și actualul președinte Ion Iliescu) au respins principiul moral al reparării nedreptăților.

De câteva luni, România a reintrat în atenția comunității internaționale, datorită modului rușinos în care Guvernul sau Președinția au înțeles să se raporteze la problema Holocaustului. Pe 12 iunie 2003, agențiile internaționale de presă relatau scandalizate despre comunicatul Ministerului Informațiilor Publice, în care "se subliniază cu tărie faptul că înlăuntrul hotarelor României în epoca 1940-1945 nu a avut loc un Holocaust".² Paradoxul acestui comunicat venea din faptul că el era emis cu ocazia anunțării aprobării de către Guvernul României a Acordului de Cooperare dintre Arhivele Naționale ale României și United States Holocaust Memorial Museum, din Washington D.C. Or, acest acord reînnoit nu avea alt rost decât să aducă un plus de cunoaștere și dovezi de arhivă cu privire la modul în care autoritățile României din perioada respectivă au participat la Holocaust. După căderea comunismului, în țara noastră au fost publicate o mulțime de colecții de documente, studii, mărturii cu privire la modul în care s-a petrecut Holocaustul și care a fost contribuția directă a autorităților, de la Mareșalul Antonescu până la soldați, jandarmi sau alte categorii de criminali care au participat la uciderea evreilor. Au fost documentate pogromurile care au avut loc pe teritoriul României, uciderile comise fără nici un fel de pedeapsă de indivizi sau grupuri împotriva evreilor, deportarea și executarea evreilor din România, din teritoriile ocupate de URSS, care au intrat în zona de ocupație românească. Au fost documentate ordinele explicite date de către diferite oficialități. Cu toate acestea, în mod periodic apar în presă, în dezbateri publice sau televizate, forme de

negaționism sau de relativizare a Holocaustului din România. Ele devin însă din ce în ce mai greu de susținut, pe măsură ce iese la iveală faptul că, pe vremea lui Antonescu, România a fost singura țară unde autoritățile au pus la cale un plan minuțios pentru exterminarea totală a evreilor. Faptul că el nu a putut fi dus la îndeplinire, ține de schimbarea conjuncturii istorice și geopolitice, nu de lipsa unei mentalități genocidare la nivelul elitei politice.

Față de comunicatul din 12 iunie a reacționat imediat Centrul pentru Monitorizarea și Combaterea Antisemitismului din România, asociație afiliată la Anti-Defamation League din SUA. Au urmat protestele din partea Institutului Yad Vashem (consacrat memoriei și studiului Holocaustului) din Ierusalim, ca și ale unor organizații evreiești din lumea întreagă. Presa din întreaga lume a acordat largi spații acestei controverse, iar faptul că reprezentanți ai Ministerului Informațiilor Publice au negat faptul că scandalosul comunicat ar fi provenit de la respectiva instituție, când de fapt el venea de la Guvernul României, nu a făcut decât să lărgescă scandalul. Unul dintre campionii negaționismului parțial este Ministrul Culturii, Răzvan Theodorescu, de meserie istoric. Ecourile din presa românească au fost relevante pentru acceptarea realității istorice a participării autorităților României la Holocaust sau pentru negaționism. Astfel, în "România liberă" din 18 iunie titlurile și supratitlurile afirmă "Guvernul României, mai antisemit decât mareșalul. Ion Antonescu și-a recunoscut el însuși vinovăția "pentru exterminarea evreilor", în timp ce "Curentul" din 17 iunie titra "Pentru că neagă, pe bună dreptate, existența Holocaustului în România anilor 1940-1945, Guvernul și-a pus în cap organizațiile evreiești și rromii". "România liberă" se referea la documente istorice din care reiese în mod clar faptul că "șeful guvernului de atunci, mareșalul Ion Antonescu, și-a asumat grava și inumana decizie de a extermina evrei, ceea ce contrazice flagrant poziția de astăzi a Guvernului României. Într-o declarație inedită dată în fața unui anchetator, ascunsă multă vreme în fișetele Securității, mareșalul Ion Antonescu își asumă culpabilitatea de a fi decis exterminarea evreilor, prin execuții directe, ca acte de represalii (la Odesa), ori prin decizia de trimitere a lor în lagăre, unde au pierit cu zecile de mii". Prin contrast, articolul din "Curentul" se referea la articolele din presa internațională: "deși se reproșa că guvernul de la București nu și-a însoțit poziția și de o explicație, «o anumită parte a presei» din Marea Britanie, SUA și Australia susține că există relatări istorice bine documentate privind modul în care, aproape jumătate dintre cei

760.000 de evrei care trăiau în România înainte de război au fost uciși, majoritatea murind în Uniunea Sovietică, unde au fost deportați în tabere de concentrare în timpul regimului Ion Antonescu, dar fără a prezenta la rândul lor vreă explicație sau vreă trimitere la documente care să susțină acest punct de vedere”. Din modul în care diverse oficialități autohtone sau diferite organe de presă se raportează la Holocaust, reiese că fiecare a înțeles să accepte sau nu adevărul istoric scos la iveală de documentele publicate în România sau pe care prestigioși istorici sau institute de cercetare din străinătate, precum Yad Vashem U.S. Holocaust Memorial Museum, le-au scos la iveală în anii din urmă.

Ca urmare a poziției Guvernului României, imediat s-au tensionat relațiile româno - israeliene, după cum s-au ridicat o mulțime de semne de întrebare în capitalele occidentale cu privire la dorința reală a României de a se integra în NATO și UE. Ambasadorul României în Israel, Mariana Stoica, a fost chemată la Ministerul de Externe al Israelului. David Peleg, director general adjunct pentru Europa Centrală și Asia al Ministerului Israelian de Externe i-a comunicat ambasadorului român că statul evreu “privește cu gravitate” poziția guvernului român, “care este în neconcordanță cu adevărul istoric”. Într-un limbaj diplomatic considerat de presă extrem de dur, diplomatul israelian a declarat că “România trebuie mai întâi să găsească o cale de a corecta această declarație nefericită, pentru ca legăturile bilaterale să reintre pe calea cea bună”.

Complicațiile diplomatice recente sunt surprinzătoare pentru că, după alegerile din 2000, reprezentanții Partidului Social Democrat au făcut gesturi politice importante, prin care dădeau impresia că s-au despărțit în mod definitiv de pozițiile naționaliste de pe vremea asocierii la guvernare cu partidele extremiste PRM și PUNR. PSD (PDSR) a încheiat încă din 1999 un protocol electoral și politic cu Partida Romilor, iar începând cu decembrie 2000 mai multe protocoale cu Uniunea Democrată Maghiară din România, fapt care ar fi fost de neimaginat înainte de 1996. Încercarea PSD de a intra în Internaționala Socialistă a facilitat abordarea deschisă, principială a relațiilor cu minoritățile naționale. După 11 septembrie 2001, România s-a trezit că are șanse crescute pentru integrarea în NATO. Dar așa cum autoritățile de la București au aflat din diferite surse, erau necesare anumite gesturi care se denote că valorile societății civile pătrunseseră în sfera birocratică a puterii de stat. În februarie 2002, la București, Bruce Jackson, co-președintele lui USA Committee for NATO Enlargement, explica reprezentanților princi-

palelor forțe politice parlamentare și extraparlamentare că, printre măsurile esențiale așteptate din partea autorităților, erau și cele din categoria “coming to terms with history” (care includea atât “apprehension of failure and the recognition of historical guilt”, cât și “lustration: society's discovery of culpability”). În ciuda scepticismului cu care priveau unii capacitatea autorităților de a înțelege asemenea mesaje, a urmat ordonanța de urgență 31/2002 a Guvernului României privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob, și promovarea unor persoane vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Ordonanța ataca direct cultul personalității mareșalului Antonescu, pentru că interzicea ridicarea în locurile publice a statuilor, grupurilor statuare sau plăcilor comemorative referitoare la persoane care comiseseră crime contra păcii sau împotriva omenirii. Mai mult, ordonanța interzicea negarea în public a Holocaustului. O altă premieră a fost inaugurarea unor cursuri despre Holocaust la Colegiul Național de Apărare, cu sprijinul aceluiași U.S. Holocaust Memorial Museum, în particular a lui Radu Ioanid, director de programe internaționale al prestigioasei instituții din Washington D.C. Aceste gesturi au atras comentariul favorabil și aprecierile laudative ale comunității internaționale. Au urmat însă, în mod periodic, gesturi, declarații, interviuri, care au pus sub semnul întrebării sinceritatea autorităților de la București. Ca și în alte ocazii, capacitatea autorităților din țara noastră de a practica dublul discurs a uimit comunitatea internațională.

De fiecare dată când s-a ridicat problema asumării în prezent a unei responsabilități pentru faptele grave, criminale comise în trecut de către alte diferite guverne, care s-au bucurat de un anumit grad de susținere din partea populației, autoritățile guvernamentale, alte forțe politice sau chiar intelectuali sau ziaristi din România au interpretat discuția ca fiind o încercare de culpabilizare globală a poporului român³. Astfel, imediat după ce Ordonanța 31/2002 a fost adusă la cunoștința publicului, ambasadorul SUA la București, Michael Guest, a declarat că “este ușor să punem tragediile istorice pe seama unor forțe externe, așa cum încearcă unele voci din România. România a participat la Holocaust nu doar prin deciziile și acțiunile generalului Antonescu și ale Gărzii de Fier, ci și prin cetățenii care au sprijinit acele evenimente în mod deschis sau prin tăcerea lor”. În replică, pe 22 martie 2002, Primul Ministru Adrian Năstase a declarat la o videoconferință cu prefectii: “nu sunt de acord cu încercările de a culpabiliza întreg poporul pentru acțiunile care țin de

Holocaust. Există unii care încearcă să stabilească culpabilizarea poporului român, însă, dacă au existat responsabilități, acestea trebuie fixate clar pentru unele dintre acțiunile din perioada celui de-al doilea război și atunci ele trebuie puse pe seama conducătorilor și a guvernelor din acea vreme”. De fapt, aici am ajuns la unul dintre punctele nodale ale discuției cu privire la Holocaust și modul în care cetățenii de azi reconsideră trecutul. Este și punctul nodal în legătură cu reconsiderarea regimului comunist. Când apare dublul limbaj, înseamnă că anumite decizii aparent “morale” nu reprezintă concluzia raționamentelor etice, ci urmarea unor aranjamente de natură conjuncturală.

De la Machiavelli încoace, o imensă confuzie domină mințile vulgarizatorilor politiciii, anume că aceasta ar fi caracterizată de divorțul dintre fapte și valori. Or, consilierul prinților medievali transformați în principii moderni nu se referea decât la distincția dintre mijloace și valori. Cine nu înțelege că politica este prin excelență domeniul eticii, nu are cum să priceapă marile crime ale secolului XX. Politica este domeniul eticului, pentru că acolo se realizează binele sau răul în favoarea comunității. La nivelul scopurilor politiciii nici nu poate fi vorba despre altceva decât realizarea unor valori sau de distrugerea lor. Politica statelor sau a națiunilor din anumite momente istorice este expresia unor decizii comunitare. Statul sau națiunea sunt existențe istorice persistente, în care identitatea colectivă se definește datorită unor mecanisme de continuitate instituțională sau afective. La nivel simbolic, apartenența colectivă la un stat sau o națiune, atrage o mulțime de avantaje și dezavantaje. Apartenența la un stat sau o națiune (sau la o altă realitate comunitară) te face părtaș simbolic (chiar dacă nu ai nici un merit sau nici o vină) la totalitatea faptelor bune și rele ale respectivei entități colective, indiferent de momentul istoric în care acestea s-au petrecut. Ești mândru de faptul că ești român datorită faptelor de vitejie ale ostașilor lui Ștefan cel Mare împotriva sultanilor otomani, chiar dacă provii din Ardeal sau Oltenia. Dar și când vine vorba despre crimele comise împotriva evreilor de-a lungul și de-a latul Prutului de către armatele române, nu se poate să nu te simți rușinat, chiar dacă nimeni din familia ta nu a avut de-a face cu respectivele fapte. Te simți responsabil într-un fel de cele bune și de cele rele, pentru că aceasta este natura identității colective. Doar cei care urmăresc anumite scopuri politice pot face însă confuzia între responsabilitate și culpabilizare. A recunoaște crimele comise în trecut de anumiți membri ai unei colectivități nu înseamnă a extinde în timp culpa

asupra întregii comunități. A recunoaște însă crimele comise în trecut de propria ta comunitate cere un nivel de curaj și responsabilitate morală pe care dacă îl ai atunci poți preveni repetarea unor asemenea fapte abominabile și, mai ales, repetarea unor circumstanțe în care complicitatea s-a definit nu prin participare directă, ci prin participarea indirectă, care a însemnat pasivitatea sau păstrarea tăcerii în legătură cu crimele comise. Este un test moral. Nu este o culpă. Poate deveni însă o culpă dacă persisti în negaționism. O parte din clasa conducătoare actuală practică negaționismul atât în legătură cu Holocaustul, cât și cu natura criminală a regimului comunist. Chiar dacă este vorba despre faptele aflate în responsabilitatea guvernelor trecute, acoperirea crimelor devine o culpă a perioadei postcomuniste.

Revenind la evenimentele din ultima vreme, din păcate, ecurile diplomatice și mediatice negative pe plan internațional ale practicării de către oficialitățile de la București a dublului limbaj nu s-au oprit la cele relatate de către presa din România. Pe 19-20 iunie 2003, la Viena, s-a desfășurat conferința OSCE cu privire la antisemitism. Au participat peste 300 de invitați din Europa, Asia și SUA, organizații evreiești, etc. Din România trebuia să participe chiar Ministrul de Externe, Mircea Geoană, dar din pricina suprapunerii cu lucrările Convenției Uniunii Europene din Grecia, el și-a trimis unul dintre oamenii de încredere, secretarul de stat Cristian Diaconescu. Conferința OSCE de la Viena a avut ca temă proliferarea antisemitismului în Europa contemporană. Când vine vorba despre rasism și antisemitism, dispar diferențele ideologice sau geopolitice. Rasismul și antisemitismul sunt la fel de periculoase, fie că vin dinspre dreapta sau stânga, fie că vin din Occident sau din Orient. Mai mult, când se cere exterminarea unei națiuni sau de ștergerea de pe fața pământului a statului Israel, nu mai există diferență între naziști și/sau neonaziști și fundamentalisti islamici. La conferința OSCE de la Viena s-a citit comunicatul Guvernului României, precum și opiniile dubioase ale unor oficialități, citate mai sus. Delegația României a recunoscut că, între 1940 și 1945, pe teritoriul țării noastre s-au petrecut crime de război și că România își asumă responsabilitatea pentru participarea la Holocaust. Delegația României s-a întâlnit cu delegațiile senatoriale și guvernamentale ale SUA, Israelului, ca și cu diferite organizații evreiești, care au cerut explicații suplimentare cu privire la modul scandalos în care oficialitățile de la București neagă evidențele istorice. Discuția de la Viena nu a fost una pur diplomatică. Acolo, s-au discutat mai multe cazuri de tinere democrații care doresc să se integreze în

NATO și UE, dar nu împărtășesc valorile și atitudinile occidentale, inclusiv cele legate de curajul de a privi răul în ochi și de a recunoaște erorile și crimele comise în trecut. S-a spus că sunt încă națiuni care nu au ajuns la o maturitate socială și politică de natură a le conferi forța de a recunoaște crimele abominabile comise în interiorul granițelor lor sau în acțiuni comise pe teritoriul altor state. La conferința OSCE de la Viena s-a ajuns la consensul de a nu permite acelor națiuni să-și întoarcă spatele la problemele trecutului. Celor care nu vor accepta aceste standarde de comportament moral și democratic nu li se va permite să devină parteneri deplin și egali ai democrațiilor occidentale emancipate. După prăbușirea nazismului în 1945, mai devreme sau mai târziu, în toate țările Europei Occidentale unde a existat o implicare similară în Holocaust - și unde au existat, de asemenea, cercuri reacționare care au negat Holocaustul sau participarea anumitor autorități - au avut loc intense dezbateri publice, s-au pus în aplicare programe educaționale și s-au votat legi antirasiste. Recomandările conferinței OSCE către țările unde se petrec în prezent asemenea dezbateri și mai ales manifestări negaționiste au fost de a se lua măsuri similare adecvate.

După toată această agitație, în urma căreia părea că România a învățat o lecție, dacă nu de moralitate politică, măcar de relații publice, a urmat interviul pe care Președintele României, Ion Iliescu, l-a dat publicației "Ha'aretz" din Israel, pe 24 iulie 2003. Ocupantul celui mai înalt post din ierarhia executivă a făcut o serie de declarații care au provocat o nouă suită de proteste pe plan internațional. Astfel, el a spus că "Holocaustul nu a afectat numai populația evreiască din Europa. Mulți alții, inclusiv polonezi au murit în același fel. În România perioadei naziste, evreii și comuniștii erau tratați la fel. Tatăl meu a fost activist comunist și a fost trimis într-un lagăr. A murit la vârsta de 44 de ani, la mai puțin de un an după ce s-a întors". Referindu-se la declarația guvernului care provocase scandalul cu o lună înainte, Iliescu a ținut să aducă precizări suplimentare, legate de faptul că Holocaustul ar fi fost "un fenomen general în Europa, ...iar astfel de evenimente au avut loc și în interiorul teritoriului României; masacrele de la București și Iași din 1941 și trimiterea evreilor în lagăre de concentrare din Transnistria au avut loc în România, iar liderii din acea perioadă sunt responsabili pentru aceste evenimente". El a ținut să adauge că "este imposibil să fie acuzat poporul și societatea română pentru acest lucru". În continuare, el a mai ținut să sublinieze

că dată fiind situația economică actuală a României, procesele prin care este solicitată restituirea proprietăților evreiești trebuie să fie amânate, fie respinse. El a adăugat: "oamenii se confruntă cu lipsuri și, în același timp, oamenii vin cu revendicări, deoarece proprietățile au fost naționalizate în istoria României din timpul celui de-al doilea război mondial și de după aceasta. Înseamnă asta că bieții cetățeni români din ziua de astăzi trebuie să plătească pentru ceea ce s-a întâmplat atunci? Merită să îi jupuim pe cei care trăiesc acum în suferință? Pentru a-i compensa pe ceilalți? Nu cred că este potrivit".

Ceea ce a urmat a fost un dezastru diplomatic și mediatic pentru România. De pildă, în cotidianul "Jerusalem Post", Iliescu a fost comparat cu liderul extremei drepte din Austria, Jorg Haider, cerându-se practic izolarea sa. S-a observat faptul că președintele României a revenit de-a lungul timpului cu mai multe afirmații de acest tip. S-a sugerat chiar rechemarea ambasadorului Israelului la București. Ministerul de Externe al Israelului a cerut explicații ambasadorului României în Israel, Mariana Stoica. Anti-Defamation League i-a trimis lui Iliescu o scrisoare prin care se cerea retragerea publică a comentariilor și întreprinderea unor pași spre recunoașterea cinstită a ceea ce i s-a întâmplat poporul evreu în timpul Holocaustului. Președintele Israelului, Moshe Kasav, i-a trimis Președintelui României o scrisoare în care se sublinia că "referința la unicitatea Holocaustului a fost într-adevăr deranjantă". Kasav ținea să îi readucă aminte lui Iliescu de faptul că "nu toate victimele războiului au fost evrei, dar toți evreii au fost victime".

Multe dintre instituțiile statului român și o serie de politicieni responsabili au încercat să atenuze imaginea negativă creată pe plan internațional, de la Președinția României până la Ministerul de Externe, Mircea Geoană. Fără a mai intra în amănuntele acestei largi dispute, care nu a făcut decât să repete anumite luări de poziție din cercurile revizioniste academice, mediatice și politice românești, exprimate în anii din urmă, trebuie spus însă că scandalul a căpătat proporții în 2003, datorită faptului că România se află mai aproape ca niciodată de Occident și de structurile euro-atlantice. De această dată nu a mai fost vorba despre declarații făcute de politicieni extremiști precum Corneliu Vadim Tudor sau despre intelectuali marginali resentimentari precum Ion Coja, ci de poziții exprimate public de câțiva dintre cei mai importanți reprezentanți ai autorităților

din România. Culmea este că aceste incidente se produc după apariția unora dintre cele mai subtile analize despre semnificația negaționismului cu privire la Holocaust, cartea lui Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație. Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est*, reprezintă un punct de reper indispensabil oricărei discuții serioase. Abordarea rațională, documentată a subiectului implicării României în Holocaust nu este însă pe placul unor cercuri politice, mediatice și intelectuale destul de largi, care se folosesc de toate mijloacele pentru a sugera ipotezele cele mai dezonorante cu privire la interesul evreilor din lume de a culpabiliza popoarele. Radu Ioanid a publicat recent un articol extrem de documentat cu privire la modul duplicitar în care o parte a intelectualității române, iar în particular disidentul anticomunist Paul Goma, înțelege să se raporteze la Holocaust și rolul jucat de mareșalul Antonescu⁴. Cercetătorul american de origine română arată și semnificațiile politice și geopolitice actuale ale negaționismului practicat de Goma, care a devenit în Occident un intelectual aparținând stângii franceze, militantismului anti-israelian, care preia temele fundamentalismului islamic. Același Radu Ioanid a trimis cam în aceeași perioadă o replică, însoțită de substanțiale documente ale MAE român, suplimentului *Dosare ultrasecrete* al ziarului "Ziua", în care demonta concluziile jurnaliștilor Miruna Munteanu și Ciprian Nițulescu, care infirmau "ipoteza" că "se poate vorbi despre o campanie sistematică de decimare a populației evreiești din România, similară cu cea din Germania, Polonia sau chiar Ungaria"⁵.

Asistăm la o nouă fază a discuțiilor cu privire la participarea unor guverne ale României la Holocaust, în care s-a trecut de la monologul negaționist la un dialog bazat pe studiul documentelor și al mărturiilor participanților. Cercetătorii Holocaustului, sprijiniți de voci din societatea civilă, presă, politică, au început să își prezinte argumentele unui public dispus să asculte, iar abordarea istorică riguroasă va scoate subiectul din zona speculațiilor ideologice și a resentimentului antisemit. Cu toate acestea, oricâte documente s-ar publica, oricâte studii și cărți oneste s-ar scrie despre subiect, există o zonă impenetrabilă a elitei autohtone, în care nu contează argumentele științifice, ci doar agenda politică naționalistă. Ca și în cazul discutării fenomenului comunist totalitar represiv românesc, negaționismul servește unor scopuri politice actuale.

Negaționismul explicit influențează și negaționismul implicit, pe care îl întâlnim mai ales la nivelul manualelor de istorie a României (sau a românilor), unde se încearcă ascunderea adevărului cu privire la Holocaust și la crimele comise pe vremea comunismului. Următoarea etapă în sprijinirea unei culturi politice de tip democratic se leagă de schimbarea conținutului manualelor de istorie. A venit vremea ca documentele publicate în reviste de specialitate și cărți să fie aduse la cunoștința oamenilor obișnuiți, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă. În ce mod vor influența astfel de inițiative cultura politică a postcomunismului nu este o întrebare pur teoretică. O parte a răspunsului îl vom afla cu ocazia următoarelor alegeri, când electoratul va fi pus din nou în situația de a alege.

NOTE

¹ Studiul care urmează se bazează în parte pe cursul și seminarul "Cultura politică a modernității", ținut de autor la studiile de master ale Facultății de Știință Politică, Universitatea București. Ca bibliografie de referință minimală, trebuie menționate aici: Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini și democrație în cinci țări*, traducere și studiu introductiv de Dan Pavel (București: DU Style, 1996); Robert C. Tucker, *Political Culture and Leadership in Soviet Russia. From Lenin to Gorbachev* (New York, London: W.W. Norton & Company, 1987); Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction* (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1992); Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, traducere colectivă (București: Univers, 1995).

² Pentru relatarea evenimentelor care urmează, am folosit colecțiile cotidienele "Ziua", "Evenimentul zilei", "Adevărul", "România liberă", "Cotidianul", "Curentul".

³ Michael Shafir explică în excelentul volum *Între negare și trivializare prin comparație. Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est* (Iași: Polirom, 2002) faptul că acest fenomen nu este propriu României, ci se manifestă în toate țările care s-au confruntat în trecut cu Holocaustul. Pentru a desemna atitudinea de "confruntare cu trecutul și de depășire a acestuia", Shafir folosește termenul din limba germană Vergangenheitsbewältigung.

⁴ Radu Ioanid, *Paul Goma - între Belleville și București*, "Observator cultural", nr. 177, 15.07 - 21.07.2003.

⁵ Radu Ioanid, *Replică de la Muzeul Holocaustului, Dosare ultrasecrete*, "Ziua", numărul 268, anul 6, 26 iulie 2003. Este semnificativ faptul că în același supliment, Vladimir Alexe publică articolul *Documente de clasificate ale MI 5. Crearea statului Israel și terorismul evreiesc*, în care se insistă asupra evreilor militanți din organizațiile clandestine implicate în activități teroriste, ca imagine a evreilor care nu ar fi fost, în timpul celui de-a doilea război mondial, doar victime.

Remanieri guvernamentale după 1989

VLAD FLONTA

În România a existat după 1989 o instabilitate guvernamentală destul de pronunțată. În 13 ani, țara a avut 7 prim-miniștri și, în plus, s-au făcut și o serie de remanieri guvernamentale, mai mult sau mai puțin substanțiale.

Această instabilitate poate fi considerată surprinzătoare din perspectiva sistemului electoral din România. Sistemul electoral proporțional produce în mod obișnuit ceea ce Arend Lijhart numește modelul “consensualist” (sau “consociațional”) al democrației¹, caracterizat de cooperarea elitelor. Scrutinul majoritar, dimpotrivă, favorizează bipartidismul și confruntarea elitelor². În ciuda scrutinului proporțional, în România domină cu pregnanță logica confruntării³. Deși configurația politică este cea tipică pentru scrutinul majoritar, nu se observă în România efectele benefice ale acestei configurații: eficiență guvernamentală și stabilitate parlamentară și guvernamentală. România este, așadar, o dublă excepție de la aceste reguli, deduse prin observarea evoluțiilor dintr-un număr mare de țări. Iată încă un argument pentru cei care susțin teza “excepționalismului românesc”.

Instabilitatea guvernamentală nu este însă un lucru nou în România, ea s-a manifestat și în perioada interbelică, fiind atunci chiar mai pronunțată decât după 1989. Primul guvern interbelic al României a fost cel al generalului Arthur Văitoianu (27 septembrie - 30 noiembrie 1919). Ultimul guvern interbelic a fost condus de Octavian Goga și a avut, ca și primul, o viață foarte scurtă (29 decembrie 1937 - 10 februarie 1938).

Între 27 septembrie 1919 și 10 februarie 1938, România a avut nu mai puțin de 25 de guverne⁴. Rezultă o durată medie de guvernare de aproximativ 9 luni.

Singurul guvern interbelic care și-a dus mandatul până la capăt a fost cel al lui Ion I.C. Brătianu, care a rezistat din ianuarie 1922 până în

martie 1926. Mult mai puțin longeviv a fost însă guvernul condus de același Ion I. C. Brătianu în 1927 (între iunie și noiembrie).

Remanierile guvernamentale au fost însă relativ rare în perioada interbelică. Marea majoritate a guvernelor care au avut perioade scurte de guvernare nu au fost remaniate deloc.

Este de remarcat și o diferență între perioada interbelică și cea postdecembristă. Cele 7 guverne de după 1989 au fost conduse de 7 persoane diferite. În schimb, Alexandru Vaida-Voievod și Gheorghe Tătărescu au avut câte 4 mandate de prim-ministru, iar Iuliu Maniu a avut 3 asemenea mandate.

Evident că instabilitatea guvernamentală nu este un lucru dezirabil. Ea nu duce însă neapărat la ineficiența guvernării. Cazul italian, cu peste 50 de guverne în perioada postbelică, este *locus classicus* în această privință. Cu toate acestea, Italia e membră a G7. Există asemenea exemple și în Europa de Est de după 1989. În primul rând, cazul polonez. În perioada 1989-1994, în care au fost realizate principalele reforme (în special “planul Balcerowicz”) și au fost puse bazele economiei de piață, Polonia a avut nu mai puțin de 5 guverne⁵. A fost o perioadă de certă eficiență guvernamentală.

Să reținem așadar că relația dintre instabilitatea și ineficiența guvernamentală nu este deloc atât de simplă cum ar părea la prima vedere. Schimbările și remanierile de guvern dese pot fi un semn al flexibilității, al reacției rapide la noile provocări și necesități care apar pe parcursul unei guvernări. Iar stabilitatea guvernamentală nu e întotdeauna rezultatul unei mari eficiențe a echipei guvernamentale și a aplicării dictonului “*never change a winning team*”. Ea poate fi și rezultatul imobilismului și poate caracteriza o perioadă de stagnare.

Cuvântul “remaniere” este folosit adesea arbitrar în viața publică românească. O remaniere

guvernamentală înseamnă schimbarea unuia sau mai multor miniștri. Deci, în sens strict, și schimbarea unui singur ministru constituie o remaniere guvernamentală.

În schimb, înlocuirea mai multor secretari de stat nu reprezintă o remaniere. De asemenea, nici înlocuirea unor prefecți nu reprezintă o remaniere. În presă au apărut adesea formulări precum “mica remaniere a prefecților”, “se pare că se preconizează doar o remaniere a unor secretari de stat” etc. S-a folosit cuvântul “remaniere” chiar și pentru destituirea unor directori din ministere. Mulți folosesc substantivul “remaniere” ca pe un sinonim al mai arhaicului “mazilire”. Astfel, orice destituire, la orice nivel, poate fi numită remaniere. Alții îl folosesc într-o accepțiune și mai largă: “remaniere” devine sinonim cu “schimbare”. Unii ziariști invitați în *talkshow*-uri pentru a comenta o recentă remaniere guvernamentală dezvoltă considerații precum: “nu avem nevoie de o remaniere a persoanelor, ci de remanierea acestor mentalități nenorocite” sau “mult mai importantă decât remanierea unor miniștri este o remaniere de fond, a corupției” etc. Confuzia este așadar deplină.

În cele ce urmează, voi folosi cuvântul în sensul menționat la început, de schimbare a unor miniștri. Schimbarea unor secretari de stat, prefecți sau directori din ministere sunt operațiuni care țin strict de resortul guvernului. În schimb, Constituția conferă Președintelui României atribuția de a revoca și de a numi membrii guvernului. În art. 85 al. 2 se stipulează: “În caz de remaniere guvernamentală sau de vacanța postului, Președintele revocă și numește, la propunerea primului-ministru, pe unii membri ai Guvernului”. Voi ignora remanierile care au constat în schimbarea unui singur ministru. Prin convenție, voi considera că este vorba de o remaniere guvernamentală dacă au fost schimbați cel puțin doi miniștri.

Prima remaniere guvernamentală din perioada post-decembristă a fost cea a guvernului Roman, din 30 aprilie 1991⁶. A fost o remaniere masivă, au fost schimbați 9 miniștri. Au devenit atunci miniștri unii oameni mai tineri, care au devenit ulterior personaje importante ale vieții politice. Traian Băsescu a devenit pentru prima oară ministru al Transporturilor. Radu Berceanu a devenit ministrul Tineretului și Sportului, înlocuindu-l pe Bogdan Niculescu-Duvăz. De asemenea, Dinu Patriciu a devenit ministrul Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului.

În Guvernul Roman, instalat după alegerile din 20 mai 1990, ocupau posturi de miniștri și Adrian Severin, Victor Babiuc și Anton Vățășescu. Se poate observa că, exceptând-l pe Dinu Patriciu, toți cei numiți mai sus îl vor urma pe Petre Roman după sciziunea care a avut loc în FSN, în martie 1992, în urma căreia au apărut PDSR și PD. Severin, Babiuc, Băsescu, Berceanu și Duvăz au devenit figuri de primă mărime în PD, toți cinci fiind desemnați miniștri în Guvernul Ciorbea. Deși media de vârstă a miniștrilor PD a fost net mai scăzută decât cea a miniștrilor PNȚCD din Guvernul Ciorbea, primii erau cei cu mai multă experiență politică. țărâniști relativ vârstnici precum Gavril Dejeu (Interne), Dinu Gavrilescu (Agricultură), Alexandru Herlea (Integrare Europeană) și Virgil Petrescu (Învățământ), erau practic necunoscuți în momentul intrării lor în Cabinetul Ciorbea. Nici unul din cei patru nu se poate lăuda cu realizări în domeniul pe care l-a administrat. Virgil Petrescu a fost considerat de mulți cel mai slab ministru al Învățământului de după 1989.

Ulterior, toți patru au revenit în anonimatul de unde fuseseră propulsați miniștri. În schimb, Băsescu și Berceanu au fost considerați printre cei mai buni miniștri ai acestui cabinet. Anii 1990-1991 ne oferă, în parte, explicația.

Remanierea din 30 aprilie 1991 a fost singura din timpul Guvernului Roman. Guvernul Stolojan (octombrie 1991-octombrie 1992) a fost conceput de la bun început ca un guvern tranzitoriu. Un guvern a cărui principală misiune a fost organizarea referendumului pentru adoptarea unei noi Constituții și a alegerilor din 1992 (locale și generale). Guvernul Stolojan nu a fost remaniat niciodată, însă au existat mai multe schimbări la nivelul secretarilor de stat.

Guvernul Văcăroiu (noiembrie 1992 - decembrie 1996) a fost cel mai longeviv guvern postdecembrist. Un lucru pe care nimeni nu l-ar fi anticipat la sfârșitul lui 1992. De fapt, Nicolae Văcăroiu fusese propus ca un premier de sacrificiu. Urma o perioadă foarte dificilă din punct de vedere economic, trebuiau luate măsuri nepopulare. Rezervele pentru iarnă erau precare. Rezerva valutară a BNR era de numai 117 milioane \$⁷.

Nicolae Văcăroiu era un economist care nu era membru al vreunui partid politic și care avea o notorietate scăzută. După 1989 fusese în două rânduri secretar de stat, mai întâi la Ministerul Finanțelor, apoi la Ministerul Economiei și Finanțelor. Un om echilibrat, un bun cunoscător al

economiei românești, dar lipsit de curajul și de calitățile de conducător ale unui reformator. Lipsit de anvergură și având posibilități de exprimare în limba română prea modeste pentru un prim-ministru, Văcăroiu a fost un personaj mult ridiculizat de presă. Ca și viitorul premier Radu Vasile, supranumit de un gazetar “suetistul de bodegă”, “Nea Nicu - vodcă - părerea mea” nu a fost niciodată luat prea în serios de opinia publică.

Nicolae Văcăroiu s-a menținut însă patru ani datorită sprijinului total pe care i l-a acordat Președintele Ion Iliescu. Schimbarea lui Văcăroiu a fost cerută în repetate rânduri și din interiorul PDSR. Iosif Boda, consilier prezidențial în acea vreme, i-a recomandat insistent lui Ion Iliescu schimbarea din funcție a lui Văcăroiu și numirea unei personalități mai reprezentative și cu o imagine mai bună⁸. Iliescu a rămas însă inflexibil în această privință. Un alt consilier prezidențial din epocă, Paul Dobrescu, crede și el că PDSR ar fi putut câștiga alegerile din 1996 dacă Guvernul Văcăroiu ar fi fost schimbat la timp. Dobrescu dedică și el câteva zeci de pagini acestui subiect, fără a fi însă atât de vehement ca Boda⁹.

Căderea Guvernului Văcăroiu a fost pronosticată până în ceasul al doisprezecelea. În a doua jumătate a anului 1995, Silviu Brucan afirma pe postul național de televiziune: “Cea mai mare victorie a anului viitor va fi căderea Guvernului Văcăroiu”¹⁰. Ea a rămas însă un fel de Godot al perioadei 1992-1996.

Văcăroiu a beneficiat și ulterior de un puternic sprijin din partea lui Ion Iliescu. După 2000, Văcăroiu a fost implicat în marele scandal financiar FNI - Sorin Ovidiu Vântu. Văcăroiu a condus câțiva ani Banca Internațională pentru Dezvoltare, aparținând lui Vântu. În ciuda acuzațiilor foarte grave și foarte clare, Văcăroiu a fost sprijinit de Iliescu pentru a rămâne Președintele Senatului.

Au existat 7 remanieri ale Guvernului Văcăroiu. În august 1993 au fost schimbați 4 miniștri, în martie 1994 - 4 miniștri, în august 1994 - 2 miniștri, în mai 1995 - 2 miniștri, în ianuarie 1996 - 2 miniștri, în august 1996 - 2 miniștri, iar în septembrie 1996 - 3 miniștri¹¹.

Remanierile au fost așadar dese, dar nu prea substanțiale: 4 din cele 7 remanieri s-au rezumat la schimbarea a 2 miniștri. În plus, majoritatea remanierilor n-au vizat ministerele cele mai importante. Ele nu au reușit să refacă imaginea foarte erodată a guvernului, să dea opiniei publice senzația unei reale înnoiri (lucru important într-o remaniere, multe remanieri sunt

în primul rând operațiuni de imagine).

Singura remaniere mai semnificativă a fost cea din 6 martie 1994. Atunci au fost înlocuiți miniștrii Justiției, Internelor, Apărării Naționale și Transporturilor.

Mai mulți miniștri au rămas patru ani în post. În primul rând, ministrul Finanțelor, Florin Georgescu. Dar și ministrul Afacerilor Externe, Teodor Meleșcanu și ministrul Învățământului, Liviu Maior. Așadar, numărul mare de remanieri este înșelător.

Vladimir Pasti se referă extrem de critic la modul în care au fost realizate remanierile din Guvernul Văcăroiu: “Remanierile guvernamentale care s-au succedat au stabilizat regula că nu există nici o regulă după care cineva este schimbat ca ministru sau poate să ajungă ministru. Nici una dintre numiri nu a putut fi previzibilă, nici măcar pentru cei nou numiți, care, uneori, au aflat de numire în ziua în care a avut loc, sau pentru cei destituiți, dintre care unii au aflat din presă de destituire. Decizii politice atât de importante, cum ar fi schimbarea unui ministru, s-au luat pe baza unor criterii care au rămas total necunoscute și publicului și politicianilor”¹².

A fost o stabilitate a stagnării. Așa cum Italia postbelică sau Polonia de la începutul anilor '90 ne arată că instabilitatea guvernamentală poate coexista cu eficiența guvernamentală, Guvernul Văcăroiu ilustrează situația inversă. Stabilitatea guvernamentală poate coexista cu ineficiența guvernamentală.

Situația a fost complet diferită în perioada 1996-2000, când s-au succedat 3 premieri. Negocierile pentru formarea cabinetelor, marcate de mult-blamatul “algoritm”, au fost lungi și dificile. Aceasta pentru că coaliția CDR-USD-UDMR a fost o coaliție minimal câștigătoare, care a format un cabinet minimal câștigător.

O clasificare standard din teoria coalițiilor distinge între:

1. cabinete minimal câștigătoare, care sunt “câștigătoare” în sensul că partidele care formează cabinetul controlează majoritatea locurilor parlamentare, dar “minimal” în sensul că nu include nici un partid care nu este necesar pentru obținerea majorității parlamentare;
2. cabinete supradimensionate, care au mai multe partide decât e necesar pentru susținere majoritară în legislativ;
3. cabinete minoritare sau “subdimensionate”, care nu sunt susținute de o majoritate parlamentară¹³.

“Potențialul de coaliție” și “potențialul de șantaj”¹⁴ al partidelor care formează o coaliție minimal câștigătoare sunt foarte ridicate. PD și-a folosit în mod sistematic aceste două potențiale, fiind focarul de instabilitate al coaliției. Acest lucru a afectat semnificativ eficiența guvernării. Dar și nemulțumirile UDMR legate de amânarea unei decizii privind înființarea unei universități maghiare au fost suficiente pentru a provoca crize în coaliție.

Prima remaniere a Cabinetului Ciorbea a avut loc în 5 decembrie 1997. Au fost schimbați atunci 7 miniștri și, în plus, au apărut 2 miniștri noi în structura cabinetului.

Aceasta a fost singura dată când în România a fost încercată (chiar dacă parțial) soluția tehnocraților. Ca și “alegerile anticipate”, “guvernul de tehnocrați” a fost o variantă adesea vehiculată în politica românească. Ideea guvernului de tehnocrați este populară în rândurile electoratului român, în condițiile uriașei discreditări a “clasei politice”. În legătură cu nivelul clasei politice aproape că s-a realizat mult-doritul consens național. Istoricul Florin Constantiniu a declarat relativ recent în presă că actuala clasă politică este cea mai stupidă din istoria României. Este o afirmație care are aderenți și printre cei care cunosc foarte puțin istoria României (semn al exasperării).

Presa a reacționat vehement la unele numiri “anti-tehnocratice”. Celebru este cazul inginerului electronist Ioan Mureșan, care a devenit ministrul Agriculturii (domeniu care cere, fără îndoială, competență specifică, nefiind accesibil tuturor “generalistilor”). Cuvântul “tehnocrație” a fost folosit pentru prima dată de William Henry Smyth, în 1919.

Tehnocrația reprezintă un “sistem politic în care influența determinantă aparține tehnicienilor administrației și economiei”, iar tehnocratul este “un om care exercită autoritate în virtutea competenței sale tehnice”¹⁵.

Deși electoratul român este pe bună dreptate exasperat de corupția și lipsa de performanță a clasei politice, trebuie spus că ideea guvernului de tehnocrați neagă caracterul politic al unui guvern ales în mod democratic.

Problema este contraselecția sistematică din cadrul partidelor românești, marginalizarea specialiștilor onești de către intriganți și traficanti de influență. De fapt, eficiența guvernării este un obiectiv cu totul secundar al partidelor românești. Mult mai important este accesul la resurse pe care îl oferă posturile guvernamentale (sunt pertinente

expresiile folosite în presa românească, precum “împărțirea tortului” sau “împărțirea ciolanului”). De aceea, oamenii competenți și onești, adesea, mai mult deranjează. Acolo unde apar, ei tind să scurtcircuiteze rețele care până atunci funcționau foarte bine pentru beneficiari.

Soluția nu este așadar cea a guvernului de tehnocrați, ci stoparea (sau măcar atenuarea) contraselecției din cadrul partidelor. Pentru aceasta este însă nevoie de o masă critică, care deocamdată lipsește.

Revenind la remanierea din decembrie 1997, au devenit atunci miniștri câteva personalități de prestigiu. În primul rând, noul ministru al Finanțelor, reputatul economist Daniel Dăianu, o voce auzită și respectată și în străinătate, fost economist-șef al Băncii Naționale. Apoi, foarte cunoscutul jurnalist economic Ilie Șerbănescu, cu mari merite în popularizarea economiei (nu e nici o nuanță peiorativă aici), a devenit ministrul Reformei. De asemenea, noul ministru al Învățământului, Andrei Marga, rectorul Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj, cu realizări manageriale incontestabile, conducător a numeroase proiecte care au obținut finanțări. Dintre cei trei, doar Andrei Marga a rămas o perioadă mai lungă în guvern (până în 2000). Ilie Șerbănescu a fost ministru doar patru luni, iar Daniel Dăianu zece luni.

În 29 decembrie 1997, în guvern a mai apărut un independent. Andrei Pleșu a devenit ministrul Afacerilor Externe, după demiterea lui Adrian Severin, ca urmare a “scandalului spionilor”.

În această remaniere a avut o importanță contribuție Președintele Emil Constantinescu. În general, Palatul Cotroceni a avut un cuvânt greu de spus în ce privește schimbările de guvern și remanierile din România. În perioada 1992-1996 guvernul a fost foarte puternic influențat de Președinție; se poate vorbi de un regim prezidențialist în această perioadă. O tendință prezidențialistă poate fi remarcată și la sfârșitul anului 1999, când premierul Radu Vasile a fost îndepărtat într-o manieră foarte discutabilă din punct de vedere constituțional.

La numai trei luni distanță, în februarie 1998, a avut loc o nouă remaniere, determinată de retragerea celor cinci miniștri PD din guvern, pe fondul agravării conflictului CDR-PD. PD cerea insistent înlocuirea premierului Ciorbea, care avea să se petreacă în curând.

Miniștrii PD au revenit în funcție odată cu formarea Guvernului Radu Vasile, în aprilie 1998. Guvernul Vasile a cunoscut și el o remaniere, care

a inclus și o restructurare. De la 22 de ministere și doi miniștri delegați, structura a fost redusă la 16 ministere și 2 miniștri delegați. Au dispărut ministerele Reformei, Privatizării și pentru Relația cu Parlamentul. Ministerele Cercetării și Tehnologiei, Comunicațiilor și Turismului au fost transformate în agenții guvernamentale. Această schemă mai redusă a fost păstrată și de Guvernul Isărescu, fiind amplificată apoi din nou odată cu formarea Guvernului Năstase.

Guvernul Isărescu a fost, ca și Guvernul Stoilojan, un guvern provizoriu, până la următoarele alegeri. Deși a guvernat mai puțin de un an, Mugur Isărescu a fost perceput ca cel mai bun dintre cei trei premieri ai coaliției. Guvernul Isărescu nu a fost remaniat.

Guvernul Năstase este guvernul postdecembrist care a rămas cel mai mult timp în formula inițială. Cum am văzut, Guvernul Văcăroiu fusese remaniat mult mai repede. În 16 iunie 2003 a fost redus în mod semnificativ numărul de ministere, crescând însă numărul miniștrilor delegați. Înainte de această restructurare, Guvernul Năstase, cuprinzând 26 de portofolii incluzând premierul, avea schema cea mai numeroasă din toate țările candidate la UE. Astfel, Ungaria are 18 portofolii, Polonia 13, Bulgaria 19 etc. Media echipelor guvernamentale din celelalte 9 țări candidate este de 16,4 portofolii¹⁶. Diferența este așadar izbitoare. După restructurare, au rămas 16 ministere și 6 miniștri delegați. Discutabilă este integrarea Ministerului Administrației Publice în Ministerul de Interne.

Rămâne de văzut dacă această reducere nu va fi o formă fără fond. Este îngrijorătoare declarația secretarului general al guvernului, Șerban Mihăilescu: “Cred că vom găsi soluții ca să nu plece oamenii din sistem”¹⁷.

În concluzie, în 13 ani România a avut relativ multe schimbări de guvern și relativ puține remanieri. Doar remanierile din aprilie 1991, martie 1994 și decembrie 1997 au fost substanțiale. Adesea, remanierile i-au ocolit pe miniștrii cei mai contestați de opinia publică. Ele nu au fost dictate de imperativul eficientizării guvernării. Au prevalat presiunile anumitor grupuri care doreau menținerea unui acces privilegiat la diversele surse și erau interesate de păstrarea în funcție a unui anumit ministru. Au fost schimbați miniștri mai puțin contestați, dar care beneficiau de un sprijin mai redus.

Remanierile nu sunt agreate de partidele românești și pentru că ele implică recunoașterea lipsei de performanță sau de onestitate a unor

miniștri. Lucru foarte dificil într-o societate în care aproape nimeni nu își asumă propriile greșeli și nu înțelege să demisioneze de bunăvoie dintr-o funcție.

NOTE

¹ Vezi, în acest sens, Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 49, 54 și Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale*, Editura Polirom, Iași, 2002, pp. 55-58.

² Maurice Duverger, *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, Methuen, London, 1965, p. 205.

³ Vezi și Filon Morar, *Sugestiile sistemului electoral*, în “Sfera Politicii”, nr. 83/2000, pp. 17-24.

⁴ Pentru informațiile care urmează, vezi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1999*, Editura Machiaveli, București, 1999, pp. 81-122.

⁵ Vlad Flonta, *Întoarcerea la pluripartidism. Un studiu comparativ asupra sistemelor de partide politice din Polonia, Ungaria, România și Bulgaria (1990-2000)*, Editura Arvin Press, București, 2003, pp. 69-70. Pentru detalii, vezi și pp. 38-45.

⁶ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 257. Majoritatea informațiilor referitoare la remanieri din cele ce urmează provin, de asemenea, din lucrarea lui Stelian Neagoe (care este pur informativă, conținând doar liste).

⁷ Paul Dobrescu, *Iliescu contra Iliescu. Analiză din interior a campaniei electorale 1996*, Editura Diogene, București, 1997, p. 56.

⁸ Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999, pp. 105-131. Vezi în special subcapitolele “Guvernul Văcăroiu trebuie schimbat !” (pp. 105-111) și “Veți muri cu Guvernul Văcăroiu în gât !” (pp. 115-118).

⁹ Paul Dobrescu, *op. cit.*, pp. 28-66, în special subcapitolele “Foarte aproape de formarea unui nou cabinet” (pp. 46-50) și “Când se schimbă un guvern ?” (pp. 51-55).

¹⁰ Paul Dobrescu, *op. cit.*, p. 32.

¹¹ Stelian Neagoe, *op. cit.*, pp. 271-292.

¹² Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Editura Nemira, București, 1995, p. 119. Pasti se referă doar la primele două remanieri ale Guvernului Văcăroiu, care avuseseră loc până la momentul scrierii cărții sale. Cum am văzut, însă, acestea au fost și cele mai substanțiale.

¹³ Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 98.

¹⁴ Dan Pavel, Iulia Huiu, “Nu putem reuși decât împreună”. *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Editura Polirom, Iași, 2003, pp. 384-385: “Potențialul de coaliție (“the coalition potential”) este dat de măsura în care este nevoie de un partid în calitate de potențial partener pentru formarea unei majorități guvernamentale. Un partid poate fi considerat ca irelevant, dacă nu este nevoie de el niciodată pentru a forma o majoritate. (...) Potențialul de șantaj (“the blackmail potential”) al unui partid este legat de potențialul de veto (sau puterea de veto a unui partid parlamentar, în privința promulgării, adoptării unei legislații”. Conceptele au fost introduse de Giovanni Sartori în *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, London, 1976, pp. 122-123 și 300-301.

¹⁵ Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York, 1973, p. 348.

¹⁶ Conform unui studiu realizat de Societatea Academică din România, citat pe larg în “Adevărul”, 13 iunie 2003.

¹⁷ “Adevărul”, 18 iunie 2003.

Constituția României

Simple modificări

ALEXANDRU RADU

Zilele Constituției, în forma în care a fost adoptată în 1991, sunt numărate. Deja modificările constituționale convenite de reprezentanții Comisiei pentru revizuire au fost votate de Camera Deputaților, și încă cu unanimitatea parlamentarilor participanți, după numai o săptămână de dezbateri. Evenimentul s-a produs pe 30 iunie 2003, la aproape 12 ani de la intrarea în vigoare a Constituției. Urmează, la debutul sesiunii parlamentare de toamnă, să-și spună cuvântul și senatorii, iar în final, cetățenii, prin intermediul unui referendum. Conform calendarului anunțat de oficiali, este foarte probabil ca pe 8 decembrie, de Ziua Constituției, să sărbătorim o lege fundamentală cu un conținut modificat.

Cum va arăta noua organizare constituțională a României, vom afla desigur după parcurgerea întregii etape parlamentare a procesului, însă modificările adoptate de deputați ne permit să o anticipăm. Cu atât mai mult cu cât este de așteptat ca opinia Senatului să nu difere substanțial de cea exprimată de Camera Deputaților, atâta vreme cât reprezentanții partidelor parlamentare au căzut de acord asupra unui set de modificări, cel deja votat de deputați sub forma Legii de revizuire a Constituției României¹.

Sub aspect tehnic, Legea are 72 de itemi, fiecare conținând una sau mai multe modificări ori completări ale textului constituțional inițial. Cele mai multe articole revizuite aparțin Titlului III al Constituției (*Autoritățile publice*), în număr de 32. Dintre acestea, câte 11 se referă la *Parlament* (capitolul I) și *Administrația publică* (capitolul V), 6 la *Președintele României* (capitolul II), 3 la *Raporturile Parlamentului cu Guvernul* (capitolul IV) și numai unul la *Guvern* (capitolul III). Titlul II (*Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*) are și el un număr însemnat de articole revizuite - 22, în timp ce celelalte titluri au între 2 și 5 articole revizuite. De remarcat introducerea unui titlu nou - numerotat V prim și denumit *Inte-*

grarea euro-atlantică, cu două articole.

Numărul mare de articole supuse revizuirii sugerează faptul că deputații au adus modificări importante textului actual al legii fundamentale. Să vedem dacă și în ce măsură așa stau lucrurile, examinând mai îndeaproape câteva din noile prevederi constituționale referitoare la configurația regimului politic, respectiv rolul Parlamentului și raporturile sale cu celelalte autorități, de altfel cele mai discutate aspecte și cărora deputații le-au consacrat aproape 50 % din modificările aduse Constituției.

Înainte însă, cred că nu ar fi inutile câteva precizări de natură istorică. Constituția în vigoare, a opta din istoria statului român², a fost adoptată de instituția legislativă aleasă pe 20 mai 1990, care a avut și rol de Adunare Constituantă, dominată puternic de reprezentanții FSN. Votul final asupra legii fundamentale a fost exprimat în ședința din 21 noiembrie 1991, după aproape un an și jumătate de dezbateri conflictuale, caracteristice de altfel vieții politice de la începutul anilor 90. Din cei 510 parlamentari și-au exprimat votul 509, din care 414 s-au pronunțat pentru, iar 95 au votat împotriva³. Cât privește aspectul politic al votului, "FSN, PUNR și reprezentanții minorităților, altele decât cea maghiară, au votat *pentru*; cu câteva excepții (Cezar Buda, Vasile Gionea, Mihai Ruva, Marin Bălan, Grigore Radu) PNȚCD și PNL se pronunță *contra*. UDMR votează în bloc *contra*"⁴. Constituția adoptată de parlamentari în noiembrie 1991 a fost supusă votului popular, la referendumul din 8 decembrie același an participând aproape 11 milioane de români, din care peste 77 % au spus *da*. Mai trebuie adăugat că în timp ce FSN, PUNR și PDAR au recomandat cetățenilor să aprobe Constituția, PSDR a cerut vot *contra*, PNL - vot potrivit conștiinței fiecăruia, iar PNȚCD - abținere de la vot⁵. În mod firesc, raportul dintre forțele politice ale momentului s-a reflectat și asupra

rezultatului adoptării legii fundamentale, astfel că putem vorbi, din acest punct de vedere, despre o *constituție feseniștă*. Mai puțin firesc a fost însă războiul politic din jurul Constituției purtat între feseniști, care o considerau o operă făcută să dureze decenii, și antifeseniști, cei care nu-i recunoșteau legitimitatea, al cărui efect direct l-a constituit blocarea timp de un deceniu a oricărei încercări de a îmbunătăți textul legii fundamentale.

Despre revizuirea Constituției din 1991, ca obiectiv politic, a început să se vorbească abia în preajma alegerilor din 2000. Primul proiect politic de revizuire constituțională a aparținut unui partid care astăzi nu mai există - Alianța pentru România. Sub numele de "*A treia republică*", proiectul ApR din 1999 vorbea despre trecerea la un sistem politic de tip prezidențial, concomitent cu modificarea regulilor Parlamentului. În campania electorală, mai toate partidele importante au abordat tema reformei politice, cu punct central revizuirea Constituției, probabil și pentru că toate celelalte teme nu mai erau atractive pentru electorat. Câștigătorul acestei strategii electorale a fost PSD, pe atunci numit PDSR, partid care, o dată cu câștigarea alegerilor, a făcut din revizuirea Constituției un punct principal al programului său politic. E foarte adevărat, PSD nu a prezentat un proiect coerent în acest sens, dar ideea în sine a fost susținută în primul rând de UDMR (fiind parte a acordului de colaborare politică PSD-UDMR), dar și de reprezentanții PNL și PD. Din noianul de propuneri venite din partea partidelor, aflate parcă într-un soi de *daciadă* a revizuirii constituționale, Comisia pentru revizuirea Constituției, condusă și dominată de reprezentanții PSD, le-a reținut pe acelea care s-au bucurat de consens politic. În esență, acestea au fost adoptate de deputați, pe 30 iulie, sub forma Legii de revizuire a Constituției României.

Un parametru esențial îl reprezintă tipul bicameralismului românesc. Cum bine se știe, sub aspectul funcției legislative, Constituția din 1991 nu face deosebiri între cele două Camere ale Parlamentului, în sensul că le acordă același rol în procesul de adoptare a legilor. Egalitatea legislativă a Camerelor este prevăzută la articolul 75: "Proiectele de legi sau propunerile legislative adoptate de una din Camere se trimit celeilalte Camere a Parlamentului. Dacă aceasta din urmă respinge proiectul de lege sau propunerea legislativă, ele se trimit, pentru o nouă dezbatere, Camerei care le-a adoptat. O nouă respingere este definitivă". Ca și în cazul SUA, bunăoară, atunci

când Camerele votează texte diferite pentru același proiect legislativ, votul final are loc într-o ședință comună⁶, așa cum prevede articolul 76. Totodată, Camerele sunt alese în același mod, adică prin vot popular. Pe scurt, bicameralismul românesc se încadrează în categoria parlamentelor asimetrice. Conform lui Arend Lijphart, "Camerele simetrice sunt acelea cu puteri constituționale egale sau moderat inegale și cu legitimitate democratică"⁷.

Prin Legea de revizuire a Constituției României, articolele 75 și 76 au fost abrogate. Locul lor a fost luat de articolul 73 prim, numit "Sesizarea Camerelor", care stabilește o nouă procedură legislativă, de inspirație franceză. Nouă, dar nu diferită principial de cea existentă. În fapt, ceea ce se schimbă este modalitatea de sesizare a Legislativului, introducându-se noțiunea de Cameră competentă. Astfel, aliniatul 1 stabilește care Cameră este competentă să dezbată, în primă lectură, un anumit proiect de lege. Camerele își prezervă însă egalitatea. Conform aliniatului 3, "După adoptare sau respingere de către prima Cameră sesizată, proiectul sau propunerea legislativă se trimite, pentru a doua lectură, celeilalte Camere, care decide definitiv". Precizările din aliniatele 4 și 5 răspund aceleiași cerințe, înlocuind doar vechea procedură a medierii cu o formulă, e drept, mai puțin cronofagă. De altfel, acesta ar fi și avantajul modificărilor adoptate de deputați, creând condițiile pentru un proces legislativ mai puțin greoi. Încă o dată însă, bicameralismul își păstrează caracterul simetric, noua variantă a textului constituțional aducând doar o anumită departajare administrativă a Camerelor. Departajarea lor funcțională ar fi presupus reguli similare celor din Germania sau, mai aproape de noi, din Cehia. Dacă în Germania, unde prima Cameră, Bundestag, deține rolul legislativ decisiv⁸, departajarea funcțională a Camerelor poate fi pusă pe seama caracterului federal al statului, în Cehia acest argument nu mai are valoare. Aici, Constituția este cea a unui stat unitar și impune că "din punct de vedere al atribuțiilor, o preponderență evidentă o are Camera Deputaților. Ea are puteri exclusive în probleme financiare și bugetare, dar și "ultimul cuvânt" în probleme legislative"⁹.

Pe de altă parte, deputații nu au intervenit în domeniul atribuțiilor Parlamentului, menținând soluțiile adoptate în 1991, atât în ceea ce privește funcția legislativă, cât și cea de control. Astfel, reprezentanței naționale i se recunoaște dreptul de a legifera în orice domeniu al vieții sociale. "În principiu, Legiuitorul Constituant nu a rezervat

Parlamentului un domeniu al legii, singura precizare în legătură cu sfera de cuprindere a legii fiind art. 72 care stabilește cele trei categorii de legi ce pot fi adoptate de Parlament: legi constituționale, legi organice și legi ordinare. Practic, orice categorie de relații sociale poate fi reglementată prin lege dacă există voința politică în acest sens¹⁰. Asemănătoare cu cea din Cehia, situația României se deosebește clar de formula din Franța, unde Constituția, la articolul 34, enumeră puterile legislative ale Parlamentului, adică domeniile care pot fi reglementate prin lege¹¹.

Cât privește controlul parlamentar asupra Executivului, acordarea și retragerea încrederii Guvernului sunt reglementate, în continuare, de articolele 102 și 112 din Constituție. Și într-un caz, și în celălalt, este necesar votul majorității deputaților și senatorilor. Aceasta înseamnă, pe de-o parte, că titularul funcției este instituția parlamentară în ansamblu, și nu una sau alta dintre Camere. Spre deosebire, aceste atribuții revin în exclusivitate primei Camere, atât în Germania, cât și în Cehia¹², confirmând astfel asimetria Camerelor din aceste două țări. Dar situația din România se diferențiază și de cea din Italia, unde Guvernul este votat separat de Camera Deputaților și Senat, Parlamentul italian putând fi considerat cazul cel mai clar de bicameralism simetric¹³.

Totodată, acordarea sau retragerea încrederii Guvernului depinde exclusiv de voința Parlamentului. Teoretic, avem o perfectă ilustrare a principiului separației și echilibrului puterilor în stat. Însă, dincolo de faptul că principiul în sine este astăzi subiect de dezbatere pentru specialiștii în drept constituțional, aplicarea lui contemporană comportă soluții nuanțate, bazate pe o interpretare mai pragmatică a principiului. Este bine cunoscută soluția constituțională germană, preluată și în practica altor state europene, a votului de neîncredere constructiv, după cum trebuie citat și cazul Franței, cu autonomia excepțională pe care o are Executivul. În esență, asemenea soluții asigură stabilitate vieții politice, contribuind și la responsabilizarea actului politic. Efecte pe care aplicarea *ad literam* a principiului separației puterilor nu le favorizează. Dimpotrivă, cum arată experiența României, numărul mare de moțiuni și moțiuni de cenzură la adresa Guvernului are ca singur efect trecerea în derizoriu a acestei prerogative a Parlamentului.

Parlamentarii au intervenit totuși în materia raporturilor dintre Legislativ și Executiv, propunându-și o reglementare mai riguroasă a delegării legislative. Să vedem în ce direcție

merge această intervenție. Conform Constituției, art. 58, alin. 1, Parlamentul este unica autoritate legiuitoare a țării. Totuși, sub acoperirea prevederilor articolului 114, Guvernul poate legifera prin intermediul ordonanțelor și ordonanțelor de urgență. Cum toate guvernele constituționale au abuzat de practica ordonanțelor, deputații au adus câteva modificări și completări articolul 114, menite să mai domolească elanul legislativ al Guvernului. Spre exemplu, alineatul 4 modificat spune că Executivul poate apela la ordonanțe de urgență numai “în situații extraordinare a căror reglementare nu comportă sub nici o formă amânare”, iar noul alineat 4 prim interzice, printre altele, adoptarea ordonanțelor de urgență în domeniul legilor constituționale. Rămâne totuși de văzut care vor fi efectele concrete ale noilor prevederi constituționale. Până atunci, merită a fi semnalat celălalt aspect al revizuirii operate de deputați, încă mai important. Anume faptul că restrângerea formală a dreptului Executivului de a interveni în domeniu legislativ semnalează o tendință spre întărirea poziției deținute de reprezentanța națională. Din această perspectivă poate fi văzută și noua prevedere, care interzice expres Președintelui să îl revoce pe Premier. În paranteză fie spus, interdicția nici nu era neapărat necesară. În fond, nici legea fundamentală (încă) în vigoare nu-i permite Președintelui să îl revoce pe șeful Guvernului. Faptul că președintele Constantinescu a făcut-o în 1999, nu este imputabil Constituției, ci autorului acestui act politic, cel care a nesocotit nu numai prevederile constituționale, dar și regula democratică a răspunderii Executivului în fața Parlamentului.

Recapitulând, deputații s-au pronunțat pentru reglementarea mai riguroasă a procesului legislativ păstrând însă simetria camerelor, au intervenit în domeniul raporturilor dintre puteri, limitând interferența Guvernului în materia legislativă și interzicând Președintelui să îl revoce pe Premier. Aceste modificări constituționale, ca și celelalte votate de deputați, nu schimbă însă nici regulile structurale ale regimului constituțional și nici filosofia Constituției.

Așadar, cel puțin din perspectiva tipului de regim politic din România, prevederile Legii de revizuire a Constituției României se încadrează mai degrabă în categoria “să se revizuiască, dar nu în punctele esențiale”. De fapt, singurul domeniu în care deputații au votat pentru o schimbare clară a regulilor politice de până acum îl reprezintă durata mandatului prezidențial.

În foarte bună măsură, rezultatul muncii deputaților este explicabil, dacă ținem cont că “revizuirea” Constituției a fost inițiată și realizată de parlamentari, ca o reformă de cabinet, rezultat strict al negocierilor politice dintre reprezentanții partidelor parlamentare, și nu al consultării cu cetățenii și cu specialiștii din domeniul științelor politice. Așa se și explică de ce, pe de-o parte, modificările constituționale sunt în contradicție cu cererile cetățenilor, contabilizate de Forumul Constituțional. Bunăoară, conform Raportului final al Forumului Constituțional, capitolul VIII - *Propuneri și opinii privind structura Parlamentului și atribuțiile celor două Camere*, majoritatea celor care au dorit să-și exprime opiniile s-a pronunțat pentru formula unicamerală, iar jumătate din partizanii bicameralismului au optat pentru un Parlament cu Camere asimetrice. “Motivația bicameralismului asimetric constă, în general, în necesitatea de a se înlătura caracterul greoi al procesului de legiferare, în prezent adoptarea unor legi prelungindu-se foarte mult din cauza procedurii de mediere, chiar și atunci când diferențele între formele adoptate în cele două Camere sunt minore”¹⁴. Deputații au ales însă, cum am văzut, soluția menținerii simetriei bicameralismului, introducând doar o departajare administrativă a Camerelor.

Pe de altă parte, arhitectura constituțională continuă să fie una în care Parlamentul deține o poziție predominantă în raport cu celelalte puteri, accentuată chiar de unele dintre noile prevederi. Or, cum bine se știe, acesta fiind și unul dintre motivele puternice pentru care se impunea revizuirea Constituției, principala problemă a sistemului o reprezintă chiar Parlamentul. Fără discuție, nu este pusă în cauză instituția parlamentară în sine, ca expresie a democrației, ci lipsa de funcționalitate și extrem de redusă cotă de popularitate ale Parlamentului, datorate deopotrivă unor factori politici, dar și constituționali. Din această perspectivă, situația României postcomuniste este comparabilă cu cea a Franței din perioada Republicii a IV-a (1946 - 1958) a cărei situație se prezenta, pe scurt, în termenii următori: “Numărul mare și mai ales diversitatea politică și ideologică a partidelor politice¹⁵ reprezentate în Parlament constituiau un obstacol major pentru reconstrucția politică a țării”, iar “Parlamentul a avut o poziție predominantă față de celelalte organisme constituționale ceea ce a constituit un factor de dezechilibru al vieții politice”. Caracterizarea, deși se referă la Franța celei de a IV-a Republici, adesea apreciată de generalul De

Gaulle ca un regim politic de partide, este pe deplin valabilă și cu referire la România postcomunistă. Pentru a remedia situația, francezii - e drept, nu la inițiativa parlamentarilor, ci a unei comisii guvernamentale - au optat pentru un regim parlamentar “raționalizat”, adică pentru limitarea atât a funcției legislative a Parlamentului, cât și a celei de control asupra puterii executive¹⁵. Parlamentarii români au ales însă soluția opusă, întărind practic rolul instituției legislative, deși perioada pe care o traversează România reclamă mai degrabă intervenția și implicarea directă a Executivului, în condițiile în care Parlamentul nu a reușit să soluționeze eficient problemele, în special cele economice, de după 1989.

Probabil că ar trebui să precizez că nu pledez pentru o formulă constituțională bazată pe dominația Executivului și mai ales că prin Executiv nu am în vedere actualul cabinet Năstase; consider însă că formula unui parlament raționalizat este mai utilă României actuale, tot așa cum s-a dovedit de bun augur și pentru Franța celei de-a V-a Republici.

În fine, parcă pentru a fi în total dezacord cu evoluția constituțională a Franței¹⁷ contemporane, deputații au prelungit durata mandatului prezidențial, de la 4 la 5 ani. În felul acesta, teoretic, parlamentarii au creat condițiile unei coabitări politice, în ideea că titularul funcției prezidențiale ar putea avea o altă culoare politică decât a majorității parlamentare aleasă cu un an mai devreme, situație care, într-adevăr, ar reprezenta o noutate pentru România. Nu este vorba însă de o întărire a rolului Președintelui, forța acestuia depinzând exclusiv, mai ales în cazul coabitării, de componența politică a Parlamentului. În fapt, scopul urmărit a fost acela al minimalizării așa numitului efect de locomotivă al candidatului prezidențial puternic. Problema este că, prin această prevedere, se consolidează caracterul partitocratic al regimului politic, și așa mult prea pregnant.

Dar, în fond, parlamentarii și-au atins scopul, acela de a revizui, pe ici, pe colo, legea fundamentală, păstrând în fapt vechea organizare constituțională. Ne putem consola însă cu acele precizări constituționale aduse de deputați, precum menționarea expresă a principiului separației și echilibrului puterilor în stat, garantarea proprietății, înlocuirea Curții Supreme de Justiție cu Înalta Curte de Casație și Justiție sau introducerea amendamentelor privitoare la integrarea euroatlantică, care oricum trebuiau votate.

NOTE

¹ Vezi www.cdep.ro/pls/dic/cd.rev_const

² Vezi Eleodor Foçșeneanu, *Istoria constituțională a României 1859-1991*, ediția a II-a, București, Ed. Humanitas, 1998 și Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, București, Ed. Șansa, 1996.

³ Cf. *Monitorul Oficial*, An III, Nr. 233, joi, 21 noiembrie 1991, Partea I.

⁴ Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României*, București, Ed. Mașina de scris, 1995, p. 182.

⁵ Cf. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p.186.

⁶ E drept, așa cum arată practica parlamentară, de regulă câștig de cauză are textul Camerei Deputaților, pentru simplu motiv că parlamentarii din această cameră sunt mai numeroși decât cei din Senat. În principiu însă, numărul parlamentarilor nu este un semn al puterii uneia dintre camerele parlamentului.

⁷ Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și organizare în 36 de țări* (trad. în lb. română), Iași, Ed. Polirom, 2000, p.193.

⁸ Conform Legii fundamentale pentru Republica Federală Germania, art. 77, alin. 1, fraza 1, "Legile sunt adoptate de Bundestag".

⁹ V. Duculescu, C. Călinoiu, G. Călinoiu, *Drept constituțional comparat*, tratat, vol. II, București, Ed. Lumina, Lex, 2002, p. 307.

¹⁰ Cristian Ionescu, *Regimul politic în România*, București, Ed. ALL BECK, 2002, p.162.

¹¹ În plus, Președintele Franței poate supune unui referendum orice proiect de lege care se referă la organizarea autorității de stat (conform articolului 11 din Constituție), ocolind astfel forul legislativ.

¹² Cf. articolelor 63 și 67 din Legea fundamentală pentru Republica Federală Germania, respectiv articolelor 68 și 72 din Constituția Republicii Cehe.

¹³ Din această perspectivă, comparativ cu țările exemplificate, România este greu de încadrat într-una din cele două categorii ale bicameralismului. În fapt, acordarea votului în ședința comună a celor două Camere ne conduce către situația unui unicameralism. Cum însă în materie legislativă Parlamentul funcționează ca unul bicameral, ar trebui să-l considerăm, în ansamblu, ca un unicameralism dublat. Acestei inedite formule parlamentare i se asigură continuitatea prin votul dat de deputați Legii de revizuire a Constituției.

¹⁴ *Forumul Constituțional*, Raport final, p. 79.

¹⁵ C. Ionescu, *op. cit.*, p. 118 și 131.

¹⁶ Vezi, pe larg, Dominique Rousseau, *Le regime politique de la France*, în Genoveva Vrabie (coord.), *Les regimes politiques des pays de L.U.E. et de la Roumanie*, București, Ed. Monitorul Oficial, 2002, p. 135-174.

¹⁷ În anul 2000, durata mandatului Președintelui a fost redusă de la 7 la 5 ani, devenind egală cu cea a Adunării Naționale. Decizia a fost urmare a unui referendum organizat în baza prevederilor articolului 11 din Constituția celei de a V-a Republici. Primele alegeri prezidențiale desfășurate în baza noii prevederi au avut loc în vara anului 2002.

SEMNAL

Fontana, Josep

Construcția Europei

Traducere de Nadia Farcaș

Ed. Polirom, Iași

2003

Cuprins:

Oglinda barbară ● Oglinda creștină ●
Oglinda feudală ● Oglinda diavolului ●
Oglinda rustică ● Oglinda curtenească ●
Oglinda sălbatică ● Oglinda progresului ●
Oglinda vulgului ● Afară din galeria
oglinzilor

Descriere:

"Obiceiul de a contempla umanitatea printr-o galerie de oglinzi deformante le-a permis europenilor să-și afirme pretinsa superioritate asupra sălbaticului, primitivului și orientalului, pe această bază construindu-se concepția despre istoria civilizației și a progresului "lor", care le explică succesele. Sau, mai curând, care încearcă să le explice, fiindcă eșuează în mod evident... Trebuie să ieșim din această galerie de oglinzi deformante în care este prinsă în capcană cultura noastră. Numai atunci vom putea începe să studiem societățile umane în "marea carte a lumii" - care în cazul nostru va fi "marea carte a vieții" - și să ne asumăm sarcina de a demonta această viziune liniară asupra cursului istoriei ce interpretează în mod mecanic fiecare schimbare ca fiind o schimbare în bine și fiecare nouă etapă drept un progres".
(Josep Fontana) ■

Societatea civilă și finanțarea partidelor

OANA MATEI

În ce măsură una dintre cele mai controversate legi nou adoptate, cea a finanțării partidelor politice, are efecte asupra societății civile românești, iar dacă aceste efecte există, cum vor transforma ele societatea noastră civilă? Există multe asemenea întrebări privitoare la societatea civilă românească, care se adaugă celei inițiale: a existat oare cu adevărat o societate civilă în timpul perioadei comuniste? După 1989, societatea civilă românească apare ca fiind foarte slabă, iar primele baze a ceea ce se va constitui într-o societate civilă românească sunt constituite în decembrie 1989, prin Proclamația de la Timișoara și în ianuarie 1990 prin crearea Grupului pentru Dialog Social, care dorea în primul rând să promoveze dezbaterile asupra problemelor sociale și civice. Evoluția societății civile a fost marcată într-o mare măsură de evoluția părții sale celei mai vizibile, organizațiile nonguvernamentale. Au existat mai mulți factori care au creat o imagine mai degrabă nefavorabilă sectorului asociativ în societatea românească¹. Un studiu realizat în perioada martie-iunie, la inițiativa Fundației Charles Stewart Mott² încearcă să dea o imagine a ceea ce este sectorul ONG românesc. Pentru acest studiu au fost consultate 140 de organizații, iar rezultatele au arătat că sectorul asociativ românesc evoluează într-un context complex, acela al unei țări în tranziție, unde tradiția de responsabilitate și auto-determinare la nivelul comunității este foarte scăzută. Studiul avertizează că dificultățile economice din perioada 1989-2000 se reflectă în toate aspectele vieții cotidiene și influențează evoluția și imaginea sectorului nonguvernamental³.

Din 27.000 de ONG-uri existente în România (în 2000), doar 2000⁴ sunt active. Cele mai multe activează în domeniul cultural, urmate de cele din domeniul social și al educației. În general, ONG-urile care sunt active în domeniul social sunt și cele mai vizibile. De asemenea,

arată studiul, popularitatea sectorului asociativ este mai mare în București și în Transilvania decât în estul și sudul țării. Adesea, sectorul nonguvernamental este caracterizat ca fiind fragmentat, lipsit de credibilitate și mai ales incapabil să își asume activități colective. Dar cadrul asociativ rămâne principialul element de dezvoltare a societății civile românești. Concluzia analizei era aceea că sectorul neguvernamental român se dezvoltă, dar continuă să aibă puncte slabe.

Din 2000 până în prezent, situația s-a modificat, în special în ceea ce privește cadrul legislativ în care evoluează ONG-urile românești. Promulgată în ianuarie 2003, recenta lege a finanțării partidelor politice este cea care pare să afecteze în cea mai mare măsură relația între partidele politice și sectorul asociativ. Punctul central și controversat al acestei legi îl reprezintă amendamentul propus la 30 octombrie 2002, în Comisia juridică, de către senatorului PSD Antonie Iorgovan. Propunerea acceptată consta în excluderea asociațiilor și fundațiilor din categoria organismelor din partea cărora partidele politice nu pot primi donații. Motivul amendamentului era acela că, prin adoptarea acestei soluții, s-ar evita ruperea legăturii între partidele politice și societatea civilă⁵. Articolul amendat arată că partidele politice nu pot accepta donații sau servicii prestate cu titlul gratuit de la o autoritate sau instituție publică, o regie autonomă, o companie națională, o societate comercială sau bancară cu capital integral sau majoritar de stat, fiind interzise, de asemenea, donațiile din partea unui sindicat. Sumele astfel primite se confiscă și intră în bugetul de stat. Președintele comisiei care a adoptat amendamentul, senatorul PSD Aristide Roibu⁶, a arătat că asociațiile și fundațiile intră în categoria persoanelor juridice, în cazul cărora legea prevede o limită a donațiilor, respectiv 500 de salarii minime brute pe țară, anual, la valoarea existentă la data de 1 ianuarie a anului respectiv.

Istoria legii finanțării partidelor politice nu este foarte complicată. Schematic, ea poate fi redusă la faptul ca organizațiile nonguvernamentale au protestat, atât împotriva faptului că nu au fost consultate în ceea ce privește implicarea lor în finanțarea partidelor, cât și față de conținutul legii. Modalitățile de contestare a legii au fost, pe de o parte, semnarea de proteste adresate instituțiilor statului român (Parlament, Guvern, Președinție)⁷, precum și adoptarea în cadrul Forumului Național al Organizațiilor Neguvernamentale din 2002 a unei poziții comune privind această lege⁸. Din nefericire, aceste inițiative nu s-au bucurat de succes. Legea a fost promulgată de către Președintele Iliescu.

În ce măsură afectează această lege sectorul non-profit și în ce măsură reflectă un raport deficitar între instituțiile statului, partidele politice și societatea civilă de cealaltă parte? În primul rând, prin procesul decizional, în care ONG-urile nu au fost consultate și mai mult, prin faptul că reacțiile negative ale sectorului asociativ nu au fost luate în seamă, este evident că sectorul nonguvernamental românesc nu este considerat de către puterea politică un partener egal. În plus, din justificarea făcută de către autorul amendamentului, se pare că relația dintre partidele politice și societatea civilă se rezumă la transferul de donații, venind din partea organizațiilor nonguvernamentale.

Ceea ce este interesant, este și faptul că legea face o distincție între două categorii, aparținând în aceeași măsură societății civile: sindicatele (de la care nu este permisă acceptarea de donații) și organizațiile nonguvernamentale (care pot sprijini partidele politice prin donații). Una dintre explicațiile posibile care ar putea fi date acestei alegeri este că o organizație nonguvernamentală poate fi mai ușor constituită și/sau transformată într-un satelit al unui partid decât un sindicat.

În al doilea rând, legea are efecte asupra societății civile românești prin conținutul său. Permițând donațiile către partide politice din partea asociațiilor și fundațiilor, de fapt ea deschide posibilitatea rulării de fonduri publice în interesul privat, al partidelor. Schema utilizării acestor fonduri private este destul de clară. Textul legii prevede că partidele politice nu pot primi donații sau servicii prestate cu titlu gratuit din partea unei autorități sau instituții publice, unei regii autonome, unei companii naționale, societăți bancare - cu capital integral sau majoritar de stat. Dar conform OG

26/2000, care reglementează funcționarea asociațiilor și fundațiilor, ONG-urile pot beneficia de fonduri venind din partea acestor instituții. Ceea ce înseamnă ca pot deveni intermediari între fondurile instituțiilor publice și partidele politice.

Nu numai fondurile publice sunt gata să ajungă în posesia partidelor politice, ci și cele provenind din străinătate, chiar dacă legea interzice utilizarea unor finanțări străine pentru campania electorală a partidelor politice. Singurul obstacol, extrem de ușor de depășit, în utilizarea ONG-urilor ca intermediari pentru finanțarea campaniilor electorale, este interzicerea acceptării de donații din partea lor în perioada electorală.

Nu în ultimul rând, această lege a finanțării partidelor politice are drept consecință, pe termen lung, deteriorarea imaginii întregului sector asociativ românesc. ONG-urile își vor vedea imaginea suprapusă cu cea a partidelor politice. Nu numai că scopul existenței lor este compromis și poate să se limiteze la acela de a servi partidele politice, dar și activitățile lor ar putea suferi în urma pierderii încrederii finanțatorilor străini, care ar refuza să mai acorde fonduri de a căror destinație nu mai pot fi siguri. În acest sens, este relevantă intervenția lui George Soros în cadrul reuniunii Consiliului Permanent al OSCE. Sub titlul "Restrângerea drepturilor: o politică de stat în România?", el critică degradarea legislației privind ONG-urile, în special faptul ca este permis ONG-urilor să sponsorizeze formațiunile politice, ceea ce ar face, în viziunea sa, ca accesul la fondurile publice să depindă de suportul dat partidului la putere.

Așadar, cum poate să arate societatea civilă românească în urma adoptării acestei legi a finanțării partidelor politice? În primul rând, având un sector asociativ slab dezvoltat, în care ONG-urile nu își pot desfășura activitățile din cauza lipsei de fonduri (fie pentru că finanțatorii străini refuză să le mai acorde acest sprijin fie că fondurile publice le devin inaccesibile în măsura în care nu dispun de suportul partidului aflat la putere). În al doilea rând, în loc să crească, încrederea populației față de ONG-uri se va diminua, acestea fiind susceptibile de a încuraja corupția. Și, nu în cele din urmă, societatea civilă va fi în cele din urmă absorbită de către stat. Rolul ei de a reprezenta un spațiu între puterea politică și individ ar fi anulat, așa cum nu ar mai exista nici funcția sa de control asupra puterii politice. Iar această politică forțată a sferei societății civile continuă. Guvernul a emis Ordonanța 37/2003, în care modifică Ordonanța 26/2000 privind asociațiile și fundațiile.

Noua Ordonanță specifică faptul că fiecare asociație sau fundație, înainte de a se înființa, are nevoie de un aviz din partea autorităților (ministerele și departamentele de resort) pentru a putea fi înregistrată la tribunal. În al doilea rând, Ordonanța introduce conceptul de "utilitate publică", finanțarea publică nepunându-se face decât către acele asociații și fundații care vor fi recunoscute de către guvern ca atare.

"Într-o democrație, voința societății civile și deciziile politice ar trebui să coincidă". Ceea ce nu este cazul românesc.

NOTE

¹ Printre acești factori, Emilian M. Dobrescu consideră că un rol important a fost jucat de numărul redus de ONG-uri cu caracter profesional și crearea de organisme civice orientate mai degrabă către acțiuni caritabile, decât având ca scop implicarea indivizilor; un alt element important în construirea acestei imagini negative a fost reprezentat de publicitatea făcută ONG-urilor care mascau afaceri profitabile, constând în introducerea de mașini în România, scutite fiind de taxele vamale. Nu în ultimul rând, trebuie menționate relația destul de dificilă dintre ONG-uri și reprezentanții mass-media, precum și reducerea fondurilor internaționale destinate ONG-urilor românești. Participarea Alianței Civice la guvernare pentru o perioadă de un an și jumătate, a atras după sine o imagine negativă cu repercusiuni asupra întregului sector nonguvernamental. (Dobrescu M. Emilian, *Românografia. Bilanț și perspective*, Ed. Compania, București 2000, p.128)

² Vera Dakova, Bianca Dreossi, Jenny Hyatt, Anca Socolovschi, *O prezentare a sectorului neguvernamental din România*, Ed. FDSC, București, 2000

³ *Ibidem*, p. 4

⁴ *Idem*

⁵ Potrivit unui comunicat MEDIAFAX din 30 octombrie 2002.

⁶ Conform aceluiași comunicat de presă.

⁷ Reacțiile au fost prompte, apărând imediat după adoptarea în Comisia juridică a amendamentului propus de către senatorul Iorgovan. Un apel semnat de 150 de organizații nonguvernamentale a fost trimis către membrii Comisiei Juridice a Senatului, Birourile Permanente ale Camerei Deputaților și Senatului, Președinția României, precum și unor instituții finanțatoare reprezentative.

⁸ Rezoluția nr. 5 constată că impactul activităților derulate de organizațiile nonguvernamentale în comunitate afectează imaginea publică și, implicit, credibilitatea întregului sector asociativ. În consecință:

- solicită acelor organizații care sunt implicate în activități de partizanat politic, prin promovarea, în mod direct sau indirect, a unui candidat, formațiuni sau ideologii politice, să declare public acest lucru, în mod transparent și sistematic;

- solicită autorităților publice să nu intervină în procesul de structurare a societății civile prin constituirea de organizații nonguvernamentale a căror conducere să fie dependentă de decizia vreunei autorități publice;

- în vederea evitării unei utilizări abuzive, solicită interzicerea finanțării din fonduri publice a activităților organizațiilor nonguvernamentale menționate mai sus, până la adoptarea de reglementări privind activitatea ONG-urilor cu caracter politic.

⁹ Daniel Barbu, *Republica absentă*, Nemira, București, 1999, p. 5

SEMNAL

J.B. Schneewind

Inventarea autonomiei. O istorie a filosofiei morale moderne

Editura Polirom, Iași

Anul apariției: 2003

Cuprins

Teme ale istoriei filosofiei morale moderne
o Legea naturală - de la intelectualism la voluntarism ● Abandonarea religiei - republicanism și scepticism ● Reafirmarea legii naturale - Suarez și Grotius ● Consecințele teoriei lui Grotius - Hobbes ● O morală a iubirii - Cumberland ● Sinteza centrală - Pufendorf ● Eșecul teoriei moderne a dreptului natural - Locke și Thomasius ● Originile perfecționismului modern ● Căi spre Dumnezeu - I. Platonicienii de la Cambridge ● Căi spre Dumnezeu - II. Spinoza și Malebranche ● Leibniz și perfecționismul contrarevoluționar ● Morala fără mântuire ● Redobândirea virtuții ● Austeritatea principiilor morale la Clarke și Mandeville ● Limitele iubirii - Hutcheson și Butler ● Hume și virtutea naturalizată ● Critica unui univers fără creator ● Efectele nobile ale iubirii de sine ● Perfecțiune și voință la Wolff și Crusius ● Religie, morală și reformă ● Inventarea autonomiei ● Kant și istoria filosofiei morale ● Pitagora, Socrate și Kant - căi de înțelegere a istoriei filosofiei morale

Descriere

Traducere de N. Mihăilescu, C. Gheorghe, E. Mandache, I. Avădanei. Această carte remarcabilă constituie unul dintre cele mai cuprinzătoare studii de istoria filosofiei morale moderne. Structura cărții, analiza a numeroși filosofi care nu sunt abordați în alte lucrări de istoria eticii, discuțiile asupra subtiliei întrepătrunderii a gândirii politice și religioase cu filosofia morală ne oferă o expunere cu totul nouă a evoluției eticii kantiene. Citatele numeroase îi permit cititorului să înțeleagă filosofia prin intermediul terminologiei folosite de autorii înșiși. J.B. Schneewind a scris o istorie a eticii moderne ce va reprezenta o lectură esențială pentru toți cei interesați atât de istoria filosofiei morale, cât și de aceea a teoriei politice, a gândirii religioase și de istoria intelectuală europeană. ■

Strategia militară a coaliției în al doilea război din Golf

ANDREI MIROIU

Un adevăr foarte vechi în relațiile internaționale, ce urcă până la cele mai vechi descoperiri legate de tratatele hittito-egiptene, spune că diplomatului îi urmează militarul. Acolo unde diplomația eșuează, forța militară va trebui să își spună cuvântul. Evenimentele ultimelor șapte luni au arătat cu prisosință acest lucru. Deși trăim într-o lume în care s-ar presupune (de autori mai degrabă idealisti) că organizațiile internaționale sunt însărcinate cu definirea și prezervarea securității internaționale sau că o comunitate globală conectată prin Internet, fax, telefon și reguli ale pieței și-ar putea rezolva pe cale pașnică problemele, lucrurile se pare că nu stau chiar așa. Faimoasa replică a generalului von Clausewitz, după care războiul înseamnă pur și simplu un instrument ceva mai deosebit de politică externă pare să nu-și fi pierdut nimic din acuratețea pe care o avea înainte de apariția armelor nucleare sau înainte de apariția instituțiilor de securitate colectivă. Atunci când o mare putere consideră că interese vitale ale ei, cum ar fi, spre exemplu, securitatea propriilor cetățeni sau controlul asupra liniilor de comunicație și asupra resurselor de materie primă, sunt amenințate de o terță parte, conflictul cu această parte este iminent, în cazul în care diplomația nu a reușit să rezolve problema.

Lucrurile sunt încă mai evidente astăzi. Conducerea republicană a Statelor Unite ale Americii consideră că ne aflăm într-un al patrulea război mondial (cel de-al treilea fiind, desigur, Războiul Rece), în care faze cum ar fi Afganistanul, Filipinele sau Irakul nu reprezintă decât campanii sau chiar bătălii în interiorul unui conflict ce opune Americii terorismul islamului fundamentalist. În momentul de față, ne aflăm doar în toiul unei conflagrații începute oficial la 11 septembrie 2001 și anunțată încă de atentatele asupra ambasadei americane din Kenya în 1998 și asupra

navei USS Cole în toamna anului 2000. Diplomația a eșuat în cazul Irakului, atât datorită unei strategii slabe concepute de Casa Albă, și încă și mai slab urmată de Departamentul de Stat, cât și datorită dorinței vechi de decenii a gaulliștilor francezi de a ridica pe cheltuiala guvernului de la Berlin o Franco-Germanie, cam autocrată în interiorul Uniunii Europene, la rang de putere mondială. Scopurile politicilor americane în Golf erau clare: înlăturarea unui regim în atâtea rânduri agresiv cu vecinii săi, cunoscut pentru legăturile sale cu terorismul fundamentalist și pentru programele sale de dezvoltare a armelor de distrugere în masă. Ocuparea Irakului urma să reprezinte un uriaș factor descurajant pentru celelalte regimuri suspectate de legături cu terorismul (în special Libia, Siria și Iranul, dar chiar și Arabia Saudită), să ofere forțelor armate americane un veritabil portavion nescufundabil în centrul Orientului și să asigure controlul asupra petrolului din Golf și a transportului acestuia spre centrele occidentale. Îmi propun să discut în acest articol câteva elemente care țin de strategia militară a coaliției anglo-americane în cel de-al doilea război din Golf (RG2).

Coaliția și concentrarea de forțe

Puțini specialiști în relațiile internaționale se mai îndoiau de hotărârea conducerii americane de a iniția un război împotriva Irakului după cuvântarea extrem de dură a președintelui George W. Bush din 12 septembrie 2002 din plenul Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. În acest discurs, șeful guvernului american anunța intenția de a interveni militar contra regimului de la Bagdad pentru a distruge definitiv potențialul acestei țări de a amenința Occidentul sau pe proprii săi vecini cu folosirea unor arme de distrugere în masă. Problemele care urmau să se pună din perspectiva planificatorilor militari după acest moment urmau să fie legate mai ales de modificarea planurilor de atac, de

mobilizarea forțelor, de transportul lor în teatrul de operațiuni și de purtare efectivă a conflictului.

Una dintre aceste probleme a fost legată de contribuțiile pe care alte state le-ar putea aduce direct acestei campanii militare. Cel mai apropiat aliat american, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, s-a vădit a fi și singura putere mondială care și-a oferit forțele armate pentru operațiunea "Libertatea Irakului". La patruzeci de ani după ce s-a retras din vechiul emirat al Kuweitului, Marea Britanie revine în Golf, unde interesele sale economice și politice sunt evidente, considerând că, pentru salvagardarea acestora, cheltuirea mai multor miliarde de lire și trimiterea în luptă a mai bine de un sfert din forțele sale armate nu reprezintă un efort prea mare. Puțini ar mai contesta astăzi faptul că Marea Britanie este cea de-a doua putere militară a lumii după capacitatea de a proiecta forță la distanță. Într-adevăr, pentru un stat cu un buget al apărării de aproape opt ori mai mic decât cel american, însumând doar 40 de miliarde de dolari, performanțele britanice sunt impresionante. Efortul uman și material al Angliei a reprezentat mai bine de 20 de procente din cel al coaliției. Trupele Regatului Unit trimise în Golf au depășit cifra de 45000 de militari, distribuiți în toate cele trei componente de forțe militare. Naval, o puternică grupare de luptă de 14 nave de suprafață și submarine de atac gravita în jurul navei amiral, portavionului din clasa Illustrious HMS Ark Royal și a purtătorului de elicoptere HMS Ocean. Alături de acestea au mai participat peste 15 nave de aprovizionare, care se vor vădi vitale, atât pentru efortul general de război al coaliției, cât și pentru asigurarea unor ajutoare umanitare de bază pentru populația civilă afectată de conflict. Componenta aviatică a fost reprezentată de peste 100 de avioane de bombardament și de vânătoare de tipurile Tornado GR4 și Harrier GR7. Forța terestră a avut două componente fundamentale, una centrată pe singura divizie de tancuri a coaliției, Divizia 1 Blindată, pe trei brigăzi (una blindată, una acropurtată și una logistică), cuprinzând unități faimoase, cum ar fi regimentul regal de tancuri, regimentul regal scoțian sau faimosul regiment Black Watch. Cealaltă mare unitate a fost Brigada a 3-a de comando a pușcașilor marini pe două batalioane, 40 și 45 (batalionul 42 fiind dislocat în Afganistan), cea mai cunoscută forță de reacție rapidă a Regatului Unit. Efortul britanic a trebuit să compenseze, diplomatic și militar, lipsa altor aliați. Marea Britanie și-a asigurat un loc la masa celor care vor determina viitorul Irakului trimițând în regiune o

forță terestră comparabilă cu cea din urmă cu doisprezece ani și realizând o concentrare navală pe care Royal Navy nu o mai avusese de la războiul cu Argentina din 1982. Încă și mai spectaculos pare efortul britanic, dacă vom lua în calcul viteza uluitoare a deplasării trupelor în teatrul de operațiuni: atât forța navală cât și cea terestră au avut nevoie de mai puțin de o lună și jumătate dintre ordinul de deplasare și desfășurare, performanță cu atât mai interesantă, cu cât tehnica de luptă a diviziei blindate a fost adusă pe mare din nordul Germaniei, prin Gibraltar și Canalul de Suez. Nu în ultimul rând, o contribuție esențială o vor fi avut-o și serviciile speciale ale Majestății Sale Britanice, în special MI6, cunoscut pentru relațiile speciale pe care a știut să și le păstreze în vechile colonii și în vechile teritorii sub mandat britanic.

Contribuțiile celorlalți membri ai coaliției anti-Saddam au fost, în schimb, sensibil mai mici. Cele mai însemnate au aparținut Australiei, care a trimis în zonă un regiment de aviație, un detașament de forțe speciale și o mică grupare navală.

Prin comparație, ritmul de desfășurare al forțelor americane a fost oarecum mai lent, dar de o amploare comparabilă cu diferențele de putere dintre partenerii din coaliție. Acumularea de forțe în regiune a început să devină semnificativă după luna noiembrie a anului 2002. Un prim semn al inevitabilității conflictului a fost mutarea punctului de comandă al US Central Command (CENTCOM), în decembrie, de la baza sa din Tampa, Florida, la Doha, în Qatar, odată cu marea unitate de comandament american sub care se desfășoară operațiunile terestre din spațiul geografic ce se întinde din Somalia până la granița Pakistan-India, Armata a 3-a. Forțele puse la dispoziția acestui comandament pentru războiul împotriva Irakului aveau să fie extrem de însemnate.

Cele mai importante forțe navale vor gravita în jurul celor cinci grupuri de luptă ale portavioanelor deplasate în zonă (un grup de luptă este compus dintr-un portavion și un număr variabil de nave lansatoare de rachete, de obicei două crucișătoare, două distrugătoare, mai multe fregate și nave de transport și un submarin de atac). Cele cinci portavioane au fost trei nave propulsate nuclear din cea mai performantă clasă americană, Nimitz (USS Abraham Lincoln, USS Theodore Roosevelt și USS Nimitz) și două din mai vechea clasă Kitty Hawk (USS Kitty Hawk și USS Constellation) și au fost grupate în Mediterana de est, în Marea Roșie și în Golf. Se remarcă o mai bună unitate a tipurilor de mari nave

de suprafață față de primul război din Golf (RG1), în care fuseseră folosite atât portavioane din clasele încă în serviciul marinei, cât și nave din clasa mai veche Forrestal, USS Ranger și USS Independence, mai mici și cu propulsie convențională acum în rezervă sau scoase din uz. Extrem de importantă este și unitatea forțelor aviatice aflate la bordul portavioanelor. Îndeobște, cele 60 sau 70 de aparate sunt de patru tipuri mai importante: escadrile de vânătoare-bombardament dotate cu noul aparat F/A 18 Super Hornet, escadrile de vânătoare cu vechiul, invincibilul F-14 Tomcat, grupuri de bombardiere antitanc A-10 Thunderbolt și avioane de luptă electronică. Distrugătoare, crucișătoare și submarine sunt purtătoare de rachete de croazieră tip Tomahawk.

Forțele aviatice, cuprinzând mai multe escadrile de vânătoare și bombardament, au operat cu excelentele aparate de vânătoare-bombardament F-15 Eagle, F-16 Fighting Eagle, încă invincibile în situații de luptă, la mai bine de două decenii și jumătate de la intrarea lor în dotarea U.S. Air Force. De la bazele din Kuweit, Qatar, Arabia Saudită, Turcia, dar și de la baze situate la distanțe uriașe, pe insula Diego Garcia, în Marea Britanie sau chiar în Statele Unite au operat sute de bombardiere de tipurile B-1, B-2, B-52, F-117, zeci de aparate de bruij electronic și de alimentare (numai în primele zece zile ale conflictului aparatele coaliției au fost alimentate în zbor cu mai mult de 60 de milioane de litri de combustibil). Baze secundare din Europa, cum ar fi cea de la Sarafovo din Bulgaria sau cea de la Mihail Kogălniceanu din România, au contribuit la efortul logistic al U.S. Air Force.

Forțele terestre deplasate în Golful Persic au reprezentat principala forță de invazie, ridicându-se la mai mult de 130000 militari. Două comandamente principale au coordonat pe teren forțele terestre. Primul a fost reprezentat de comandamentul Corpului 5 de armată din Germania, care a avut în subordinea sa, oarecum paradoxal, nu propriile unități (diviziile 1 infanterie și 1 blindată, cea din urmă urmând să facă parte din forța de menținere a păcii), ci unitățile celui mai versatil corp de armată american, al 18-lea aeropurtat, o veritabilă forță de reacție rapidă a mașinăriei de război a SUA. Cele trei mari unități folosite au fost Divizia a 3-a de Infanterie Mecanizată și Diviziile 82 și 101 Aeropurtate, faimoase prin prezența lor în fiecare mare conflict american de după cel de-al doilea război mondial. Diviziile aeropurtate, numărând fiecare aproximativ 16000 de militari și având în componență regimente de infanterie mecanizată, de parașutiști și de elicoptere de asalt, au intrat în luptă ulterior, ca formă

de sprijin al acțiunilor principalei unități terestre, Divizia 3 Infanterie. Aceasta din urmă, cantonată pe timp de pace la Fort Stewart, în Georgia, poartă, în amintirea primului război mondial, numele de "stânca Marnei" și este organizată pe trei brigăzi, cuprinzând atât regimente de infanterie și artilerie, cât și o puternică componentă blindată dotată cu aproape 200 tancuri M1A2 Abrams și vehicule de luptă ale infanteriei tip Bradley. Marea unitate, numărând mai bine de 18000 de militari, va duce greul războiului de-a lungul râului Eufrat. La dreapta, pe Tigru și spre granița cu Iranul, se va acționa în subordinea directă a generalului Tommy Franks; al doilea mare comandament, Forța 1 Expediționară de pușcași marini, care va avea în subordine atât unitățile britanice cât și Divizia 1 de Infanterie Marină americană, și va constitui brațul drept al cleștelui în care va fi prins Bagdadul. Această divizie, organizată pe trei regimente de pușcași marini cu grupările lor logistice și de sprijin de artilerie, constituie o mare unitate de infanterie mecanizată și dotată cu mijloace blindate specifice unor lupte purtate pe uscat. Rolul infanteriei marine, de a asigura debarcarea, desantul maritim, a fost de mult schimbat.

Acestea au fost principalele forțe ale coaliției care au participat la RG2. Divizia a 4-a Infanterie Mecanizată americană, care ar fi trebuit să atace dinspre Turcia, și-a petrecut războiul tranzitând Canalul de Suez, Marea Roșie și Oceanul Indian și se va mulțumi doar cu rolul de forță de ocupație. Dat fiind remarcabilul succes al coaliției, a fost anulată trimiterea în teatrul de operațiuni a Diviziei 1 Cavalerie de la Fort Hood, mare unitate blindată. Câteva deosebiri interesante față de RG1 s-ar cuveni menționate aici. Numărul personalului și unităților americane folosite s-au dovedit a fi mult mai mic, în special în domeniul forțelor terestre. În 1991 erau prezenți în teatrul de operațiuni mai mult de două treimi din soldații U.S. Army, 580000 de baionete împărțite în trei corpuri de armată cuprinzând 8 divizii, cărora li se adăugau o divizie ușoară franceză și peste 97000 de soldați ai coaliției arabe. În 2003, mai puțin de o treime (260000) din forțele terestre americane au fost implicate în conflict. În schimb, puterea de foc a trupelor coaliției a fost net superioară. Dacă în RG1 numărul țintelor care puteau fi combătute zilnic prin ieșirile de avion de pe portavioane nu depășea 200, în RG2 acest număr a depășit 700. În RG1 doar 10% din muniția folosită a fost "inteligentă", pe când în 2003, deși s-a folosit doar o zecime din cantitatea de explozibil folosită doisprezece ani mai devreme, mai mult de 90% din bombele și rachetele folosite au fost arme inteligente, în mare măsură

ghidate la țintă prin satelit (JDAM), ceea ce a contribuit atât la creșterea preciziei și distructivității acestor arme, precum și la minimizarea pierderilor civile.

Pe de o parte, aceste forțe au fost concentrate într-un număr sensibil mai mic față de RG1 și din motive mai puțin legate de creșterea puterii de foc sau a îmbunătățirii radicale a armamentului aflat în dotare. Armata irakiană era departe de a constitui, în primăvara anului 2003, mașinăria de luptă care ștersese de pe harta politică a lumii Kuweitul într-o singură zi, 2 august 1990. Mai bine de jumătate din tehnica de luptă irakiană fusese pierdută în RG1. Aviația, care nu reușise timp de mai bine de 40 de zile să intercepteze măcar un singur avion al coaliției, a zăcut pe sol tot timpul celui de-al doilea război și datorită problemelor tehnice pe care aparatele sovietice și franceze vechi de mai bine de două decenii le-ar fi putut avea datorită lipsei pieselor de schimb. Tehnica blindată irakiană, redusă la jumătate în 1991 și în imposibilitate de a fi împrăștiată datorită embargoului, era oricum depășită de mai bine de trei decenii. Grosul forțelor irakiene se baza pe tancul sovietic T-55, model al anilor 1950, doar diviziile gărzii republicane fiind dotate cu ceva mai performantul T-72. Acestea nu puteau pune un pericol formațiunilor americane grele, dotate cu tancuri din generația anilor 1980 îmbunătățite cu electronica începutului de secol XXI. Singurele pericole reale pentru forțele armate americane aveau să fie, pentru grupările blindate, rachetele antitanc portabile de producție rusească din dotarea forțelor speciale irakiene, iar pentru grupările de infanterie și cele logistice, micile grupe înarmate ușor (cu pistoale-mitralieră și lansatoare de grenade) bari-cadate în clădirile principalelor localități de pe linia de operațiuni sau care au operat pe liniile de comunicație ale coaliției. Marina irakiană de război, deja grav lovită în primul conflict, s-a limitat la operațiunile de minare a apelor maritime și fluviale ale țării, activitate oarecum încununată cu succes, întrucât a blocat pentru mai multe zile decât era prevăzut inițial accesul forțelor coaliției la portul Umm Qasr. Acestor greutăți trebuie să le adăugăm moralul scăzut al soldaților și generalilor irakieni, care cunoșteau deja foarte bine capacitatea reală de luptă a celei mai puternice mașinării de luptă a lumii.

Concentrarea de forțe în zona Golfului Persic a durat mai bine de cinci luni, iar o mare parte a ei, incluzând deplasarea unor mari unități terestre, a unor escadrile aviatice sau a unor grupuri de luptă ale portavioanelor s-au făcut după începerea operațiunilor militare. În momentul expirării ultimatumului președintelui Bush, în primele ore ale zilei de 20 martie 2003, forțele existente erau însă suficiente pentru declanșarea războiului.

SEMNAL

Robert A. Dahl

Democrația și criticii ei

Editura Institutul European, Iași
2003

Descriere

Indiferent de forma pe care o va lua, democrația succesorilor noștri nu va fi și nici nu poate fi democrația predecesorilor noștri. Nici nu ar trebui să fie, căci limitele și posibilitățile democrației într-o lume pe care deja o putem întrezări vor fi cu siguranță radical diferite. Ți, totuși, viziunea oamenilor care se autoguvernează ca persoane egale din punct de vedere politic și care au toate resursele și instituțiile necesare acestui lucru, va rămâne, cred, un ghid fascinant, dar extrem de solicitant, în căutarea unei societăți unde oamenii să poată trăi în pace, să-și respecte egalitatea intrinsecă și, împreună, să năzuiască spre cea mai bună viață posibilă.

(Robert A. Dahl)

Robert A. Dahl (n. 1915), Sterling Professor la Yale University, nume de referință în știința politică a secolului XX. Este autorul unor volume fundamentale în domeniul teoriei democrației, lucrarea *Democracy and Its Critics* fiind cea de-a doua care devine accesibilă într-o ediție românească, la Institutul European, după *Poliarhiile: participare și opoziție* (ed. am. Polyarchy. Participation and Opposition, 1971). De asemenea, Institutul European are în pregătire o ediție românească a lucrării *On Democracy* (1998).

Din cuprins:

- Izvoarele democrației moderne;
- Anarhismul;
- Protectoratul;
- Autonomia personală;
- O teorie a procesului democratic ■

De ce-am intrat în NATO?

FELIX CIUTĂ
RADU SEBASTIAN UNGUREANU

Discuția de mai jos încearcă să formuleze câteva posibile răspunsuri cu privire la o decizie care poate influența România pe termen lung și foarte lung. Considerăm că se impune o interogare asupra felului în care a ajuns România în această poziție și a modului în care trebuie să-și ia în considerare noul statut.

F.C. Cel mai simplu răspuns la această întrebare - și poate de aceea, cel mai des întâlnit, atât în declarații politice, cât și în analize academice și jurnalistice - este: "pentru că este în interesul național al României". Desigur, acest răspuns e atrăgător deoarece e facil, lipsit fiind însă de orice semnificație politică sau forță analitică. În măsura în care acest enunț e relevant, este pentru că deschide calea către alte întrebări, și nu pentru că răspunde vreuncea: care sunt "interesele" României? De ce sunt ele definite astfel, astăzi, cu toate că nu au fost întotdeauna definite în acest fel, oricât s-ar preface unii dintre noi că uită istoria foarte recentă, pretinzând că opțiunea noastră a fost "întotdeauna" aderarea la NATO. N-a fost: imediat după dizolvarea Pactului de la Varșovia, România a considerat pentru un timp alte opțiuni pe termen lung, ca de exemplu statutul de neutralitate.

Deci: de ce a intrat România în NATO? Nici un răspuns nu poate evita două probleme fundamentale, care constituie premisele politice - dar și analitice - ale securității Europene, și care se referă în primul rând la "ce este NATO" - pentru a putea și "ce face NATO pentru România" - iar în al doilea rând, la scopul extinderii NATO în general și al celui de-al doilea val în particular. În mod fundamental însă, "ce e NATO?", "pentru ce (sau cine) e NATO?" și "ce face NATO?" sunt întrebări ale căror răspunsuri se presupun reciproc în permanență și care - tocmai de aceea - sunt încă subiect de controverse și contradicții în spațiul Euro-Atlantic, în mediile politice, academice și de presă¹. În mod paradoxal - primul dintre paradoxurile întâlnite în această analiză - cele două instanțe ale extinderii NATO au fost pe atât de diferite, pe cât de diferite au fost "Româniile" care au solicitat intrarea în NATO în 1997 și în 2002, și pe cât de diferite sunt "NATO" din aceleași momente istorice.

Pe de o parte, extinderea din 1997 a cauzat dispute deoarece - neavând încă un răspuns la întrebarea "ce e NATO?" - extinderea NATO părea să nu aibă nici un motiv, în afară poate de cel al menținerii NATO în viață. Ceea ce lipsea la acel moment era mai precis un argument (așa-zis) strategic, deoarece atât poziționarea NATO în spațiul de securitate european, cât și criteriile de aderare, făceau nevro-simile argumentele de ordin strategic și de echilibru al puterii în favoarea, dar și împotriva extinderii. Logica extinderii din 1997 era formată pe lipsa amenințărilor de ordin militar, dimensiunea centrală a procesului de transformare a securității europene, atât din punct de vedere conceptual, cât și practic/politic. Cu alte cuvinte, logica securității europene a condus la practica "extinderii fără motiv (strategic)", care promova principiile ale securității bazate pe solidaritate și cooperare, și nu pe amenințări comune.

Pe de altă parte, extinderea de la Praga, în noiembrie 2002, a avut loc într-o atmosferă surprinzător de lipsită de dezbateri - cel puțin în comparație cu 1997 - în ciuda faptului că, atât în România, cât și în mediile occidentale, posibilitatea celui de-al doilea val al extinderii era privită cu extremă circumspecție, chiar și în 2001. Contrastul dintre calmul aparent al lipsei de dezbateri privind necesitatea sau dezirabilitatea extinderii ce a precedat Praga, și tensiunea extremă care caracteriza mediul internațional e evident, și e explicat în bună măsură de reapariția criteriilor de ordin strategic în discursul referitor la motivația extinderii. Evenimentele din septembrie 2001 au cauzat transformări semnificative ale mediului de securitate internațional, unul dintre efecte fiind revenirea - sau "normalizarea" - politicilor de securitate la criteriile de ordin strategic și geopolitic, fenomen explicabil dar, probabil, nu și în întregime dezirabil.

Dacă, așadar, cele două extinderi au avut rațiuni diferite, întrebarea care se pune este dacă România a "intrat" în NATO din rațiuni non-strategice (care au structurat prima extindere) sau geopolitice și militar-strategice (care, cel puțin la prima vedere, par să fi determinat ce-a de-a doua

extindere). Paradoxul care confruntă analiza este că România și-a construit argumentele de aderare în mod aproape perfect a-simetric cu logica celor două extinderi: argumentele României au fost, la Madrid, aproape în exclusivitate de ordin strategic, pe când NATO încerca să facă față cerințelor contradictorii ale statelor candidate și ale Rusiei respingând logica strategică a echilibrului de putere. În contrast, argumentele României începuseră înainte de Praga să urmeze logica “ne-strategică” a primei extinderi într-un moment în care - sub efectul “războiului global împotriva terorismului” - NATO se vedea nevoit să-și reafirme semnificația strategică (trebuie subliniat însă că argumentul referitor la poziția așa-zis geostrategică a României nu a fost niciodată complet abandonat de către politicienii români). Această aparentă nesincronizare nu face decât să accentueze necesitatea unui răspuns clar, consistent din punct de vedere logic și adecvat din punct de vedere politic, la întrebarea pusă mai sus.

R.S.U. În mod fundamental, invitația adresată României de a se alătura alianței nord-atlantice reprezintă sfârșitul începutului unui proces care a început în decembrie '89. Într-un sens mai larg, este un eveniment comparabil cu ianuarie 1859, cu mai 1877, cu mai 1881, cu decembrie 1918. Fiecare dintre aceste momente marchează recunoașteri aduse statutului României, românilor în primul rând, de către comunitatea internațională. În aceasta direcție, noiembrie 2002 este momentul în care României i se recunoaște statutul de participantă la democrația occidentală.

O asemenea perspectivă se bazează pe o definiție a NATO care presupune că, înainte de a fi o alianță militară sau politico-militară, NATO este o comunitate de valori. Apartenența la o astfel de alianță presupune, din acest punct de vedere, că “interesele României” și relațiile cu aliații săi sunt bazate pe încredere. Încredere în faptul că nimic într-adevăr rău nu se poate întâmpla cu aceste relații și că, deși încă mai există conflicte între membri, soluționarea lor ține de normalitate.

Mentalul colectiv din România va trebui să integreze o extrem de importantă consecință a acestui fapt: discursul de tipul “singuri în calea tuturor răutăților” va trebui abandonat, cu toate implicațiile de rigoare. Relativa iresponsabilitate ce decurge dintr-un astfel de discurs (“suntem o țară mică, ce putem face?”) pur și simplu nu mai este o opțiune. România, atât prin decidenții săi politici, cât și prin întreaga societate, este pusă în situația ca, de acum înainte, să genereze și să-și asume o întreagă cultură

politică ce apare prin conștientizarea controlului asupra rezultatelor politice. Cultură ce se bazează pe încredere în valorile alese și în parteneri, în predictibilitatea comportamentului, în hotărârea de a-și urma propriile decizii.

F.C. Documentele de securitate al României - în primul rând Cartea Albă a Securității României, publicată în 1997 - arată că, aidoma celorlalte state candidate, România era în 1997 destul de reticentă cu privire la abilitatea NATO de a “fi” un asemenea tip de alianță, dar și cu privire la dezirabilitatea acesteia. Teoria alianțelor militare interzice practic existența unei alianțe în lipsa unei amenințări comune, cu corolarul - practic și conceptual - că însăși noțiunea de securitate implică în acest context logica echilibrului de putere și a Realpolitik, adânc sedimentată în conștiința politicianilor români, dar și europeni. Cartea Albă susținea pe de o parte că România nu era confruntată de amenințări directe, și deci de aceea era îndreptățită potrivit criteriilor de admitere să intre în NATO, dar pe de altă parte, argumenta că România ar fi devenit vulnerabilă în fața unor amenințări externe de natură diversă (și în mare măsură nespecificate), inclusiv - paradoxul apare din nou - însăși extinderea NATO fără România.

Modul în care România definea la acel moment contextul de securitate european - bazat pe o logică a “vacuumului de putere” susținută de referințe cvasi-dogmatice la pericolele “zonei gri”, articulate atât în mediul politic, cât și de către un număr de analiști români - a făcut ca România să își definească cerințele de securitate (așadar “interesele”) în mod incompatibil cu NATO și cu modul în care NATO a definit securitatea europeană, începând de la lansarea Parteneriatului pentru Pace (PpP), după Bruxelles 1994. Argumentele care susțin că “România nu își poate asigura securitatea decât în NATO”, conțin așadar inadvertențe logice și politice inevitabile, deoarece aceasta ar însemna că România a fost într-o permanentă stare de insecuritate până în 2002, fapt contrazis de însăși logica extinderii, ca și de declarațiile politicianilor români, care susțin că “România nu are nevoie de securitate, România oferă securitate”².

Această contradicție este explicabilă deoarece, după cum am mai afirmat, Realpolitik este încă într-o măsură semnificativă ghidul de acțiune al politicii externe a României, fapt atestat - dar și recomandat - de editorialele majorității cotidienele de marcă din România (pot să dau referințe precise dacă e necesar, din “Ziua”, “Adevărul” și “Cotidianul”). Or, este evident că Realpolitik este pe deplin incompatibil cu noțiuni de “prietenie”, “încre-

dere” și “comunitate de valori” în relațiile internaționale. Această “sedimentare” a Realpolitik ca logică de securitate are într-adevăr motive istorice și nu caracterizează în mod unic politica românească, după cum o arată tensiunile și dezbaterile, uneori acerbe, prezente - atunci și acum - în mediile academice și de decizie transatlantice³.

Pe scurt, în 1997, România - ca și majoritatea statelor candidate - dorea ca NATO să “fie” o alianță militară tradițională, și deci să “facă” ceea ce făcuse cu succes pe durata Războiului Rece: să asigure echilibrul strategic european și să prevină pericolul potențial al unei Rusii nedemocratice și agresive. Or, NATO (sau cel puțin o parte a NATO) nu dorea și nu mai putea să fie o astfel de alianță, date fiind transformările survenite în Europa.

R.S.U. Statutul de participant responsabil la o comunitate de securitate, fondată pe valori comune și pe o anumită perspectivă asupra felului în care trebuie interpretată realitatea internațională și a modului în care trebuie acționat, nu permite simpla contemplare a acestei realități. Atât la nivel conceptual, cât și al praxis-ului, securității internaționale i s-au atașat noi dimensiuni. Latura strict militară nu mai este considerată drept suficientă. Putem vorbi și despre o componentă economică, politică, socială ori ecologică a ceea ce înțelegem prin securitate. Gestiunea securității internaționale devine o problemă a tuturor celor interesați în atingerea unor obiective comune mai largi, care depășesc simplul cadru național. Încrederea în partenerii de integrare este fundamentală pentru acest proiect politic ce transcende situațiile conjuncturale, și în general pentru securitatea internațională.

Există, așadar, o importantă diferență de grad între abordarea securității internaționale așa cum o concep alte organizații cu atribuții în domeniu și cea propusă de NATO. În perspectiva propusă de NATO, securitatea și apărarea sunt împărțite, dependente, încredințate. Întreaga logică a NATO este construită pe o atitudine participativă. Invitația adresată României de a deveni membru NATO este o formă a încrederii pe care o manifestă țările democratice ce formează alianța, în faptul că aici au fost însușite valorile și normele de bază ale democrației. Din punctul de vedere al “tranziției”, aderarea la NATO reprezintă abia sfârșitul începutului, dar, în general, este primul moment de recunoaștere și securitate de după 1821 (moment ales destul de arbitrar ca marcând intrarea în modernitate), caracterizat în primul rând de sentimentul de apartenență dobândit și asumat acum.

F.C. Problema nu este, desigur, că politicienii români nu înțeleg logica și “atitudinea participativă” a NATO. Discursul de integrare a României în NATO a fost în permanență construit pe baza a doi vectori care, în mod indiscutabil, însușesc specificitatea contextului politic, istoric și cultural românesc: un vector “geopolitic” - care afirmă poziția strategică geopolitică de importanță excepțională (și eternă) a României; și un vector “identitar”, care revendică apartenența indiscutabilă (și eternă) a României la Europa. Este, după părerea mea, absolut esențial de remarcat că mitul “importanței geostrategice” și mitul “reîntoarcerii în Europa” se întăresc reciproc, definind și afirmând în mod sincron ic identitatea unică a României din ambele puncte de vedere. Din perspectiva argumentelor noastre politice, este tocmai această unicitate a României, care face apartenența la NATO nu numai dezirabilă, dar și inevitabilă. Cu alte cuvinte, România susține că dorește să adere la NATO nu numai deoarece “interesele” sale o dictează, ci pentru că NATO și Europa ar fi incomplete fără România. Inutil de precizat, această logică este încă o dată incompatibilă - dacă o luăm în serios - cu preceptele care au stat la baza formulărilor din Cartea Albă.

În mod paradoxal, România a abandonat parțial argumentul identitar în preajma summitului de la Praga (atât înainte cât și după), accentuând din nou importanța poziției sale geostrategice. Paradoxul (și dezamăgirea) vine din faptul că, tocmai când România părea că își însușise lecția noii logici a securității Europene (logică ce favoriza în mod esențial argumentul european-identitar), așa cum arată Strategia de Securitate a României, publicată în 2001, argumentul pentru includerea României în NATO s-a reîntors la vectorul strategic al aderării, și prin aceasta, inevitabil, la o conceptualizare a mediului de securitate în termenii “noilor amenințări”. Acest fapt este explicat parțial de dinamica internațională contemporană (parțial, deoarece nu toate statele europene au reacționat în același mod), și parțial de considerente de politica internă: vectorul “geostrategic”, neutru din punct de vedere politic, a fost subliniat de unii membri ai opoziției politice pentru a nega actualului puteri capitalul electoral adus de reușita politică a integrării. Prin aceasta, forța mitului poziției geopolitice esențiale a României a fost din nou confirmată și întărită.

Dar neutralitatea politică a vectorului geopolitic face ca identitatea și unicitatea României să fie în fapt negate, în timp ce sunt afirmate: dacă România a intrat în NATO deoarece ocupă o poziție strategică vitală în contextul “războiului împotriva

terorismului internațional”, nu România intră în NATO, ci doar un spațiu oarecare, neutru din punct de vedere istoric și cultural. Faptul că România ocupă acest spațiu de așa-zisă importanță strategică - care există oricum mai mult în conștiința colectivă a românilor și are mai puțin de-a face cu “realități obiective” - devine doar un accident geografic și istoric irelevant. Intrarea în NATO nu poate constitui din acest punct de vedere o reușită a românilor și o reîntoarcere a României în Europa (după cum sublinia președintele Iliescu după Praga), ci doar o reîntoarcere a securității europene la logici strategice care ar trebui să ne îngrijoreze, nu să ne încante.

R.S.U. E improbabil ca generația actuală a factorilor de decizie sau, în general, a românului de rând să înțeleagă Praga în alt fel. Cel puțin pentru un timp, o vom lua cu toții ca pe o reușită personală, dar chiar și mai târziu, când apartenența la NATO va fi doar o parte a “condiției de român”, ea va rămâne formulată în termeni identitari, chiar dacă aceștia sunt în continuă transformare. Atunci când și apartenența la Uniunea Europeană va deveni o realitate, o epocă întreagă se va încheia, în care “recunoașterea” europeană va fi în același timp o parte asumată, dar și normală și perenă a identității României.

Este însă evident că “integrarea” e un proces care nu se va încheia probabil niciodată, deoarece este într-un fel o formă de educație, iar interiorizarea unei culturi politice democratice la nivelul unei întregi societăți, sau măcar la cel al unei clase politice, este un proces dificil și de durată. Dar, pentru a reuși, trebuie să credem într-adevăr în ceea ce facem. Din această perspectivă, România nu a încheiat tratatele cu Ungaria și cu Ucraina pentru că așa i-a cerut o străinătate dușmănoasă, care încearcă să-și impună “interesele”, ci fiindcă e normal să ai relații bune cu vecinii, fiindcă vine un moment în care traumele trecutului și imaginile produse de acesta trebuie depășite. În 1999, în timpul bombardamentelor asupra Iugoslaviei, atitudinea pro-atlantistă a guvernului României a fost explicată în termeni de “interes strategic”: “nu putem, dacă vrem să facem parte din NATO, să nu ne deschidem spațiul aerian”, sau “trebuie să fim alături de viitorii noștri aliați la bine și la rău”. În mod evident însă, ceea ce lipsea pentru ca aceste declarații să fie convingătoare era o poziție de principiu, care să afirme de exemplu că este inacceptabil ca un guvern să trimită trupe împotriva propriului popor. Că, deși intervenția nu e posibilă oriunde, în lume se întâmplă astfel de lucruri, putem și trebuie să intervenim în Europa. Că suntem alături - nu putem decât să fim alături - de

oricine acționează în acest sens pentru transformarea Europei, și că respectul și prietenia pentru vecini și prieteni tradiționali nu trebuie să ne împiedice să observăm când vecinii au greșit.

Invitația de a se alătura alianței îi aduce României așadar, înainte de orice altceva, un sentiment al apartenenței la o comunitate valorică, valori pe care trebuie să le interiorizeze, nu numai să le declare. Într-un fel, e sfârșitul excentricității. Românii au - dincolo de toate micile tensiuni și neînțelegeri ce, inevitabil, într-un spațiu democratic, vor apărea - prieteni.

F.C. Și totuși, acest mod de a înțelege integrarea în NATO - “noi aparținem în sfârșit unei comunități” - este pe de o parte îmbucurător, însă pe de altă parte rămâne incomplet în contextul de securitate europeană. Praga trebuie să reprezinte mai mult decât o simplă recunoaștere a României (și a celorlalte state candidate) *per se*, implicând pe o scară politică și istorică mai largă o recunoaștere a noii logici a securității europene în care “nu este loc pentru politica de sfere de influență”. În mod evident, acest mod de înțelegere a securității europene nu este pe deplin sedimentat în gândirea și practica tuturor oamenilor politici europeni, ceea ce - așa cum observa Jonathan Eyal - a constituit și încă mai constituie principalul obstacol în calea transformării NATO și a întregii structuri de securitate europene⁵.

Acest factor devine din ce în ce mai important în contextul global actual, în care României nu i se cere - în pofida luărilor de poziție repetate ale oficialilor români, precum și în pofida recomandărilor pe care le întâlnim deseori în presa românească - să “aleagă” între Uniunea Europeană și Statele Unite, ci i se cere să aleagă între logici diferite ale relațiilor internaționale, între Realpolitik și o comunitate de securitate.

Tocmai, deoarece în miezul procesului de integrare europeană se află construcția identitară a României, trebuie să ne întrebăm ce este și ce va deveni “identitatea României”, dacă nu luăm în seamă semnificația deosebită - unică din punct de vedere istoric, politic, cultural - a identității la care noi “aparținem” prin apartenența la NATO (și în curând la UE). De aceea, este important ca România să înțeleagă că “Praga” este despre Europa și despre logica securității internaționale, și nu (doar) despre România, pentru că altfel NATO și Praga rămân inutile. A ignora transformarea profundă a logicii securității europene înseamnă, practic, a ne întoarce la logica “interesului național” îngust și, deci, a Realpolitik, a sferelor de influență și a echilibrului de

putere - tocmai ceea ce constituie îngrijorarea cea mai mare a României. Cu alte cuvinte, dacă România s-a alăturat NATO din motive geopolitice, strategice și de echilibru al puterii, această logică va acționa *ipso facto* împotriva “intereselor” României.

Este extrem de important ca elitele României să înțeleagă acest fapt și să acționeze în mod corespunzător: logica identitar-europeană a integrării nu poate fi doar o chestiune de imagine și relații publice în spatele căreia se află “realitățile puterii”, un argument care - nu întâmplător - apare din ce în ce mai des în formulările oficialilor români, atunci când apar probleme care par să necesite a “alege” între Europa și Statele Unite. Altfel, vom auzi din ce în ce mai des repetată afirmația unui bucureștean intervievat de BBC România în ziua summit-ului de la Praga, care aprecia că am intrat în NATO din cauză că “ei vor Marea Neagră”, ceea ce nu este decât o versiune - ce-i drept banalizată și vulgarizată - a modului în care extinderea poate fi interpretată din perspectiva Realpolitik. Aceasta ne aduce însă aminte că poziția politicianilor români este influențată profund de configurația politică internă a României, precum și de miturile ei adânc înrădăcinate. Dacă recunoaștem că România este o democrație europeană, trebuie să acceptăm faptul că atitudinea politicianilor români e generată, măcar în parte, de atitudini sedimentate - ca de exemplu, că “ei vor Marea Neagră” - pe care politicienii au datoria să le reprezinte la nivel național din considerente democratice, chiar dacă cel mai adesea ele sunt preluate și reproduse din considerente ideologice.

Aceasta nu poate fi însă o justificare a acestor atitudini, ci mai curând un semnal cu privire la necesitatea de a examina critic propriile noastre mituri, și de a le transforma pe cele care produc practici incompatibile cu aspirațiile identitare democratice și europene ale României. Dimensiunea esențială a extinderii NATO este, așadar, transformarea întregului context european, a logicii care structurează acțiunile NATO (ceea ce “face” NATO), poziția sa în mediul internațional (ceea ce “este” NATO), dar care definește și ceea ce “este” și “face” România - cu alte cuvinte, “interesele” României. Aceasta face, în mod încă o dată paradoxal, ca apartenența *de facto* a României la NATO să fie mai puțin importantă decât procesul de aderare în sine, procesul în care România devine un membru al comunității Europene și în care România (re)învață împreună cu restul statelor Europene logica încrederii, participării și cooperării. De aceea am intrat în NATO.

NOTE

¹ Felix Ciută, “*The End(s) of NATO: Security, Strategic Action, and Narrative Transformation*”, *Contemporary Security Policy*, vol. 23, no. 1 (2002), pp. 35-62.

² Emil Constantinescu, citat în “Adevărul” 28.10.98.

³ De exemplu Robert Kagan, “*Power and Weakness*”, *Policy Review* (2002), nr. 113; Joseph S. Nye, Jr., “*The US and Europe: Continental Drift?*”, *International Affairs*, vol. 76, no. 1 (2000), pp. 51-59; Stephen Walt, “*The Ties that Fray. Why Europe and America Are Drifting Apart*”, *The National Interest*, no. 54, (1998/1999), pp. 3-11.

⁴ Study on NATO Enlargement (1995), Capitolul 2, p. 2.

⁵ Jonathan Eyal, “*NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision*”, *International Affairs*, vol. 73, no. 4 (1997), p. 716.

SEMNAL

Brendon, Vyvyan

Primul război mondial 1914 - 1918

Editura ALL
2003

Cartea înfățișează istoria primului război mondial din perspectivă europeană, prezentând în egală măsură și celelalte fronturi, precum și rolul altor națiuni decât cele europene. Sunt trecute în revistă cauzele războiului, obiectivele, punctele forte și slăbiciunile beligeranților. În lumina celor mai recente cercetări sunt relatate cititorului evenimentele de pe Frontul de Vest, Est, Italian, precum și bătăliile navale. Numeroase izvoare documentare ilustrează experiența participanților la război. V. Brendon ne prezintă izbucnirea, desfășurarea și încheierea războiului, analizează motivele care au condus la victorie sau la înfrângere pentru una sau cealaltă dintre tabere, precum și impactul pe care l-au avut cei patru ani de război total asupra frontierelor naționale, sistemelor politice, stilurilor artistice și literare, vieții cotidiene. ■

Un proces la Haga

DAN OPRESCU

Este surprinzător cât de puțin s-a scris și s-a vorbit, la noi, despre actualul proces de la Haga al lui Slobodan Miloșevici (=SM); și aceasta, mai cu seamă după ce, atâta amar de vreme, Iugoslavia (întâi, cea a lui Tito, apoi cea a lui Miloșevici) părea să fie modelul de urmat pentru România. Se prea poate ca “timiditatea” actuală (a presei, opiniei publice, politicienilor etc.) să se datoreze excesivelor (și, adesea, imprudențelor) luări de poziție în favoarea lui SM și, în genere, a sârbilor, cu începere din 1991, de la declanșarea conflictului armat. Mai apoi, poziția Guvernului (și a președintelui Ion Iliescu) - precum și cea a opiniei publice - în vremea embargoului împotriva Iugoslaviei, a suscitât nenumărate speculații în legătură cu simpatiile noastre față de “cel mai bun vecin al României, în afara de Marea Neagră”.

În 1998-1999, pe parcursul crizei din Kosovo, criză ce a culminat cu bombardamentele NATO împotriva Iugoslaviei “Mici”, numeroși oameni politici (nu și președintele Emil Constantinescu, s-ar cuveni subliniat), precum și destui ziaristi influenți, au deplâns “încălcarea suveranității” unei țări unde NATO s-ar fi “amestecat în treburile ei interne”, cauzând pagube materiale (poduri, clădirea Televiziunii etc.), și mai ales umane etc. Odată fripți cu ciorba, am început să suflăm și în iaurt, mai ales într-un an atât de decisiv pentru șansele țării noastre de a fi invitată să facă parte din NATO, precum este anul 2002. Poate că așa se explică “ciocul mic” pe care l-a adoptat, aproape în unanimitate, la noi, presa, opinia publică, clasa politică (cu rare excepții, cum ar fi senatorul PSD Adrian Păunescu, ce s-ar fi oferit să depună mărturie, la Haga, în favoarea lui SM ...), în legătură cu:

(1) predarea lui SM, de către Guvernul Serbiei, condus de Zoran Djindjici (și în ciuda opoziției președintelui Koștunița), către Tribunalul Internațional pentru Crimele din Fosta Iugoslavie (acronim în engleza: ICTY; acest tribunal ad hoc a

fost înființat în 1993 de către Consiliul de Securitate al ONU), de la Haga, și cu (2) desfășurarea propriu-zisă a procesului.

Merită menționat faptul că, în Iugoslavia, lucrările tribunalului, în procesul lui SM, sunt transmise *live* la televiziunea națională, atrăgând, de fiecare dată, un număr record de spectatori.

Cu puțin înainte ca bombardamentele NATO să se abată asupra Iugoslaviei, ICTY l-a acuzat pe SM, împreună cu alte patru personalități din Iugoslavia și Serbia: generalul Dragoljub Ojdanici, Vljako Stojilkovici (fost ministru de interne), Nikola Sainovici (fostul șef al Securității) și Milan Milutinovici (actualul președinte al Serbiei). Merită pomenit faptul că toți cei patru menționați mai sus sunt încă în libertate, iar președintele Milan Milutinovici are chiar, potrivit legilor iugoslave, imunitate, lucru recunoscut până și de primul ministru Zoran Djindjici. SM a fost acuzat, cu începere din data de 12 Februarie 2002, de către echipa de procurori ai ICTY, echipă condusă de antipatica elvețiană Carla del Ponte (procuror-șef adjunct: Geoffrey Nice, procuror: Dirk Ryneveld), de 66 de crime de război, de la “purificarea etnică” (în Croația, Bosnia și Herțegovina, Kosovo) la uciderea civililor și a prizonierilor, și până la ...genocid (în Bosnia, desigur). Fiecare dintre cele 66 de capete de acuzare are drept pedeapsă maximă închisoarea pe viață, astfel încât numeroși observatori avizați și-au exprimat părerea că șansele lui SM de a mai fi vreodată în libertate sunt egale cu zero.

Împreună cu SM, ICTY a mai acuzat și alți demnitari iugoslavi, printre care și Borislav Jovici, Branko Martici, Goran Hadzici, Jovica Stanisici, Franko Simatovici (cunoscut și sub numele de Frenki), Tomislav Simovici, Vojislav Seselj, Momir Bulatovici, Aleksander Vasiljevici, Radovan Stojicici (cunoscut și sub numele de Badza), Zeljko Raznjatovici (cunoscut și sub numele de Arkan) etc. Din 14 Februarie 2002, SM

a început să se apere, arătând că

(a) vinovații pentru toate aceste nenorociri ar trebui căutați altundeva (și îndeosebi în cadrul țărilor NATO), iar, pe de altă parte,

(b) el, personal, nu a avut cunoștință despre acele fapte ce ar fi fost comise de către trupele iugoslave, după cum

(c) cu ar fi putut influența evenimentele, chiar dacă ar fi știut ceva despre ce se petrecea, realmente, acolo; în final, SM susține că, în orice caz,

(d) toate aceste acuzații sunt, pur și simplu, minciuni sfruntate, un fel de propagandă în favoarea puterilor care au distrus Iugoslavia.

La data de 18 Februarie, SM a spus tribunalului că Iugoslavia (dar mai ales Serbia) și poporul sârb (pe care SM consideră că îl reprezintă în fața ICTY) sunt, de fapt, victime ale unei conspirații occidentale împotriva slavilor și a ...musulmanilor. Evenimentele din 11 Septembrie 2001, și tot ceea ce a urmat, sunt considerate de SM (dar și de unii susținători de-ai săi din Serbia - și au rămas destui, se pare) drept un soi de confirmare a acestei teorii conspiraționist - globalist - neo-colonialiste; cu alte cuvinte, SM susține în fața tribunalului atât de populara (în Iugoslavia, dar și în țara noastră) teorie potrivit căreia războiul civil și, apoi, destrămarea Iugoslaviei se datorează manevrelor occidentale (detalii: că Germania vrea să se răzbune pentru umilințele din vremea celui de-al doilea război mondial, că SUA vrea să controleze Balcanii - și face jocurile teroriștilor albanezi etc.). La Haga, SM a menționat în repetate rânduri existența unor presupuse legături ale lui Osama bin Laden (& Co.) cu musulmanii radicali bosniaci (și, în special, cu un anumit general al trupelor musulmanilor din Bosnia-Herțegovina), precum și cu unii șefi militari ai albanezilor din Kosovo. În ceea ce îi privește pe aceștia din urmă (și este vorba despre nume proeminente, precum Hashim Thaci sau Agim Ceku), este, deocamdată, un punct slab al echipei de procurori conduse de Carla del Ponte, faptul că nici unul dintre ei nu a fost acuzat de crime împotriva sârbilor (sau, de ce nu?, a romilor/țiganilor) din Kosovo.

În Serbia, destulă lume (și nu doar dintre cei afiliați Partidului Socialist din Serbia) îi reproșează lui SM nu faptul că a declanșat războiul, ci faptul că nu l-a câștigat, după cum promisese în repetate rânduri. În acest sens, și numai în acest sens, procesul lui SM de la Haga este perceput drept un fel de "justiție a învingătorilor", putând

fi astfel comparat cu seria proceselor de la Nürnberg, de după cel de-al doilea război mondial. O altă asemănare cu procesul de la Nürnberg ar putea să fie și faptul că SM este un fost șef al statului - amiralul Karl Doenitz (inculpat după terminarea celui de-al doilea război mondial) a fost și el conducătorul Germaniei, chiar dacă numai pentru câteva zile, după ce Hitler se sinucisese.

*

* *

SM s-a născut la 20 August 1941, în localitatea sârbă Pozarevac; a terminat facultatea de drept a Universității de la Belgrad în 1964, dedicându-se unei cariere economice. Până în anul 1978 a fost director adjunct, apoi director general, al TECHNOGAS, o importantă companie petrolieră din Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Ulterior, SM va deveni, până în 1983, președintele BEOBANKA (Beogradska Banka), una dintre cele mai mari bănci iugoslave. SM a devenit membru al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia în 1959, la 28 de ani; în anul 1984 va deveni președintele comitetului municipal Belgrad al Ligii Comuniștilor, iar în 1986 a fost ales președinte al prezidium-ului comitetului central al Ligii Comuniștilor din Serbia. În 1988 va fi reales în aceeași funcție. La 16 iulie 1990, Liga Comuniștilor din Serbia, împreună cu Alianța Socialistă a Poporului Muncitor din Serbia, a format un nou partid politic, purtând numele de Partidul Socialist din Serbia (PSS); la data de 17 Iulie 1990, SM a fost ales președinte al PSS, rămânând în acest post până în clipa de față, exceptând perioada dintre 24 Mai 1991 și 24 Octombrie 1992. La 8 Mai 1989, SM a fost ales președintele Președinției Republicii Socialiste Serbia (RSS); a fost reales în aceeași poziție în Decembrie 1989. După adoptarea, la 28 septembrie 1990, a unei noi Constituții, RSS a devenit Republica Serbia (RS), iar SM a fost ales în noua funcție de președinte al RS în Decembrie 1990; în Decembrie 1992, a fost reales pentru aceeași poziție. După ce a îndeplinit demnitatea de președinte al Serbiei vreme de două mandate, SM a fost ales, în Iulie 1997, ca președinte al Republicii Federative Iugoslavia (RFI), și a deținut această funcție până la data de 6 Octombrie 2000, când, în urma alegerilor prezidențiale din Septembrie 2000, urmate de proteste de stradă și presiuni internaționale, s-a retras din funcția sa de stat, rămânând doar cu funcția de partid.

SM nu recunoaște legalitatea/autoritatea

ICTY, și nu are, în mod oficial, o echipă de avocați, care să-l apere, ci își conduce, singur, apărarea; în realitate, pe lângă faptul că SM este, el însuși, un avocat talentat (deși nu a profesat niciodată) și un orator câteodată strălucit, există mai mulți consilieri care îl ajută (e.g.: Zdenko Tomanovici și Dragoslav Ognjanovici, de la Belgrad, dar și Vladimir Krsljanin, reprezentând Partidul Socialist din Serbia). De asemenea, a reieșit limpede, în urma audierilor unor martori dintre albanezii kosovari, că SM are acces la informații detaliate despre fiecare dintre cei ce depun depoziiție împotriva sa, despre familiile lor, despre situația din fiecare sat din care vin martorii etc.; o “anumită parte” a presei din Serbia a presupus chiar că SM ar avea acces (mediat, desigur, prin consilierii săi) la unele dosare ale serviciilor de informații/contra-informații, inclusiv militare, ceea ce, dată fiind popularitatea sa - nu neapărat doar reziduală - în cadrul “serviciilor”, contribuie la întocmirea unei apărări foarte puternice. De pildă, de-a lungul mai multor interogări ale unor albanezi din Kosovo (e.g.: Quamil Shabani, Mahmut Bakalli s.a., dar și noul președinte-ales al entității-protectorat-NATO Kosovo, Ibrahim Rugova), SM s-a dovedit un adversar de temut pentru Carla del Ponte, reușind, uneori, umilirea și “amețirea” martorilor. De altminteri, de la începutul procesului s-a văzut destul de limpede că acuzarea încă nu era pregătită pentru un proces atât de complex; de pildă, acuzarea nu a predat încă tribunalului decât, aproximativ, o treime din depozitiile celor 90 de martori din Kosovo, se pare că din cauza anumitor probleme legate de traducerea mărturiilor.

Marea realizare de până acum a procurorilor a fost comasarea (în Februarie 2002) a trei capete de acuzare împotriva lui SM (genocid în Bosnia, între 1992-1995, crime împotriva umanității în Croația, între 1991-1992, și în Kosovo, între 1998-1999), cu toate că aducerea lui SM în fața ICTY a fost solicitată inițial doar pentru presupusele crime pe care le-ar fi comis în Kosovo, presupuse crime ce au reprezentat justificarea explicită a celor 78 de zile de bombardamente NATO împotriva Iugoslaviei, în primăvara anului 1999. Astfel, echipa de procurori are mult mai multă libertate și flexibilitate în desfășurarea procesului, inclusiv în planificarea depozitiilor martorilor.

SM a fost predat ICTY (la 28 Iunie 2001), în urma deciziei personale a primului ministru Zoran Djindjici, și împotriva unei decizii a Curții

Constituționale a Iugoslaviei; rivalul lui ZD (pentru care Primul Ministru ar fi adoptat o perspectivă mai degrabă pragmatică - unii o numesc de-a dreptul cinică - potrivit căreia predarea lui SM către ICTY era o condiție pentru ca Iugoslavia să primească importante ajutoare financiare din Occident) este chiar președintele Kostunica (adeptul unui anumit tip de conservatorism “patriotic” împărtășit, cred, de majoritatea sârbilor, acum). Până în prezent, lucrările procesului par să confirme opinia după care judecătorii sunt un fel de acuzatori, iar procurorii au adoptat o vădită agendă politică; în acest sens, și numai în acest sens, mi se pare că procesul lui SM de la Haga seamănă, oarecum, cu cel al Ceaușștilor de la Târgoviște. Din fericire pentru el și pentru tribunal, SM nu a acceptat să fie întovărășit de niscaiva jigodii de avocați ai “apărării”, precum s-a întâmplat în 25 Decembrie 1989. La Haga există doar trei *amici curiae*, numiți din oficiu de către ICTY și însărcinați să vegheze asupra tuturor detaliilor judecătorești, astfel încât SM să aibă parte de un proces corect.

În timpul intervenției NATO din 1999 împotriva Iugoslaviei, s-a susținut că ar fi existat un plan genocidal vizând populația de etnie albaneză din Kosovo (planul avea până și un nume: “Potcoavă”), iar oprirea genocidului a fost motivul oficial al bombardamentelor; la acea vreme, s-a susținut că peste 11 mii de civili albanezi fuseseră deja omorâți de către trupele sârbești. Actualmente, în fața ICTY, aceste acuzații au fost în mod formal retrase, în principal deoarece nu au putut să fie găsite dovezi care să le susțină; mai mult încă, Carla del Ponte îl acuză acum pe SM “numai” de uciderea a sute de civili albanezi kosovari (lista cu aceste victime cuprinde 577 de nume, în mare parte aparținând unor bărbați aflați la vârsta milităriei, destui dintre ei suspectați a fi fost membri ai guerdiei KLA). Desigur, există destui comentatori (și nu numai în Iugoslavia) care să susțină că “Operațiunea Potcoava” și toate celelalte nu au fost decât grosolana propagandă NATO în favoarea intervenției militare.

În treacăt fie spus, am semnat, la vremea lui, alături de alți intelectuali din România, un Apel elaborat de Gabriel Liiceanu (cf. revista “22” din 21 Aprilie 1999, p. 1), în care stă scris negru pe alb: “Trupele lui Miloșevici excelează de ani de zile în ceea ce s-a numit «războiul împotriva civililor». Agresiunea unei armate împotriva copiilor și adulților lipsiți de apărare se

numește barbarie. Iar când cele mai civilizate state ale lumii intervin pentru a curma aceasta barbarie, ele fac un act de civilizație. Pentru copiii și adulții lipsiți de apărare care au căzut victime, în aceste zile, răspunderea o poartă cel care a provocat această reacție extremă și care pune mai presus puterea sa, decât soarta poporului său”.

*

* *

Pe de altă parte, intervenția NATO (sau, mai exact, a Statelor Unite ale Americii) în favoarea albanezilor din Kosovo și-a avut, și ea, partea de bâlbâială - în acest sens, cf. și *Disjointed War: Military Operations in Kosovo*, 1999, 172 pp., de un grup de autori de la RAND (Bruce R. Nardulli, Walter L. Perry, Bruce Pirnie, John Gordon IV and John G. McGinn), unde sunt luate în discuție aspectele militaro-politice ale intervenției NATO în Iugoslavia, precum și anumite erori militare, ce ar fi putut să fie evitate, se pare, doar dacă angajamentul politic al SUA ar fi fost mult mai consistent. De fapt, până acum, marea slăbiciune a echipei de procurori de la Haga o reprezintă dovezile în legătură cu “genocidul” sau/și “purificarea etnică” ce ar fi avut loc în Kosovo, înainte de cele 78 de zile de bombardamente NATO asupra Iugoslaviei. Tot în legătură cu eșecul eforturilor de menținere a controlului asupra unor teritorii din fosta Iugoslavie, merită să fie aici pomenită și demisia întregului guvern al Olandei: trupele olandeze, în 1995, nu au putut împiedica masacrarea mai multor bosniaci musulmani la Srebrenita.

Angajamentul străinătăților față de situația din Iugoslavia s-ar cuveni a fi distinsă după: (a) felul străinătății respective, și după (b) perioada de timp avută în vedere. Desigur, este posibil ca, în fața unei situații atât de complexe precum cea creată de disoluția Iugoslaviei, aceeași țară, același guvern și, adesea, chiar aceeași personalitate conducătoare să fi adoptat poziții diferite, uneori în perioade foarte apropiate de timp.

În legătură “doar” cu pozițiile adoptate de către succesele administrații ale Statelor Unite ale Americii, un studiu excelent - pe care mi-am permis să îl “îngân” pentru câteva paragrafe de mai jos -- este acela semnat de Steven E. Meyer (profesor la Departamentul de Științe Politice de la Industrial College of the Armed Forces, National Defence University, DC, USA) și intitulat *U.S. Policy Toward the Former Yugoslavia* (Woodrow Wilson International Center for Scho-

lars în Washington, *East European Studies*, August 2002, 23 pp.), unde sunt analizate (și aspru criticate) diferitele poziții ale succesele administrații americane în legătură cu Iugoslavia (de la Tito, în 1948, până la procesul lui SM de la Haga, în prezent). De asemenea, se mai pot recomanda următoarele lucrări, pentru aceia care vor să aibă o mai nuanțată opinie în legătură cu tragedia iugoslavă:

- Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, Penguin Books, New York, 1996;

- Ivo Daalder, *Getting to Dayton - The Making of America's Bosnia Policy*, Brookings Institution, Washington DC, 2000;

- *Stability Pact for Southeastern Europe*, Cologne, Germany (10 Iunie 1999);

- Benn Steil și Suysan Woodward, *A European «New Deal» for the Balkans*, în “Foreign Affairs” no. 78(6)/November/December 1999;

- Louis Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*, Duke University Press, 2002, 432 pp.;

- Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History of an Idea*, New York University Press, 2002, 240 pp.;

- Takis Michas, *Unholy Alliance: Greece and Milosevic's Serbia*, Texas A&M University Press, 2002, 200 pp.;

- Slavoljub Djukic, *Milosevic and Markovic: A Lust for Power*, McGill-Queen's University Press, 2002, 224 pp.;

Multe dintre procesele verbale, actele etc. ale procesului lui SM la Haga pot fi găsite pe adresa www.un.org/icty; de asemenea, comentarii substanțiale despre desfășurarea acestui proces pot fi găsite pe site-ul aparținând de Institute for War and Peace Reporting la adresa www.iwpr.net.

- *Under Orders: War Crimes in Kosovo*, Human Rights Watch, 2001 (cf. www.hrw.org/reports/2001/kosovo).

- David Chandler, *From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention*, Pluto, 2002, 268 pp.;

- Boris Johnson, *Meeting Mr Milosevic*, în “The Spectator”, February 9th, 2002 (un interesant interviu cu David Owen);

- Dervla Murphy, *Through the Embers of Chaos: Balkan Journeys*, John Murray, 2002, 388 pp.;

- Dragisa Blanusa (gardianul închisorii iugoslave unde a fost deținut SM între 1 Aprilie și 28 Iunie 2001), *Milosevic in Prison*, în revista “Granta” (www.granta.com/extracts/1829);

- L. Năstasă și L. Salad (eds.), *Relațiile inter-*

etnice în România postcomunistă. Simpozionul "Modelul românesc de relații interetnice. Ultimii zece ani, următorii zece ani", București, 7-8 Iulie 2000, CRDE, Cluj, 2000, 396 pp.

După "divorțul" dintre Tito și Stalin (1948), Occidentul a încurajat Iugoslavia, atât din punct de vedere politic, strategic, economic și financiar; guvernul iugoslav a discutat de două ori posibilitatea ca Iugoslavia să devină membră a NATO: întâi pe la mijlocul anilor '50, și a doua oară în 1979, după ce Uniunea Sovietică a invadat Afganistanul. Tito a preferat însă să joace, în plan strategic, cartea non-alinierii, fără ca să refuze ajutoarele economice ale Vestului; drept răsplată, occidentalii s-au prefăcut a nu vedea modalitatea dictatorială în care era condusă o țară comunistă, dar programatic ostilă Moscovei. În trecut fie spus, de aproape același tratament se va fi bucurat multă vreme și regimul Ceaușescu în România, îndeosebi după 21 August 1968.

Titoismul iugoslav a rezistat mai bine de un deceniu după moartea aceluia care l-a creat și reprezentat; în condițiile internaționale ale prăbușirii Uniunii Sovietice, menținerea sistemului titoist s-a dovedit a fi numai o încercare disperată a elitei iugoslave de a amâna plata scadențelor. Poziția strategică a Iugoslaviei a devenit, de la începutul anilor '90, nesemnificativă pentru politica americană, iar generozitatea SUA din timpul lui Tito a secat. Din păcate, în același timp, administrația americană a devenit oarecum interesată de evoluțiile interne din Iugoslavia, datorită tensiunilor ce au devenit evidente și, în plan regional, potențial destabilizatoare. Se pot distinge mai multe perioade distincte de timp, în ceea ce privește politicile americane (dar și vest-europene) referitoare la Iugoslavia:

1. De la sfârșitul anului 1990 până la mijlocul anului 1994: atât administrația Bush Sr., cât și administrația Clinton, au privit evoluțiile de la distanță, și au ținut felurite "lecții" europenilor despre ceea ce ar trebui făcut în Balcani. În Iunie 1991, secretarul de stat, Baker, a efectuat o faimoasă, acum, călătorie în spațiul iugoslav, cu care prilej a "ordonat" Sloveniei și Croației să abandoneze orice planuri de independență; ca atare, Statele Unite au susținut deschis poziția Președintelui Miloșevici. În ceea ce privește relațiile directe, administrația Bush Sr. a inițiat, în a doua parte a anului 1991, noua politică (continuată apoi de administrația Clinton) față de Iugoslavia, prin care s-a renunțat la discutarea problematicii iugoslave doar cu guvernul de la

Belgrad, și s-a început să se trateze cu feluritele unități teritorial-politice rezultate din descompunerea federației iugoslave inițiale. Până în 1991, atât Uniunea Europeană, cât și organisme multilaterale (de tipul CSCE, ulterior devenit OSCE), au considerat că reprezintă o prioritate absolută menținerea integrității teritoriale a Iugoslaviei, indiferent de cât de mare trebuie să fie prețul pentru aceasta - în conformitate, de altminteri, cu Actul final al CSCE, semnat la Helsinki în 1975. Guvernul de la Belgrad a înțeles din această atitudine americano-vest-europeană, că ar fi îndrituit să utilizeze forța armată pentru a menține unitatea Iugoslaviei. Abia în a doua parte a anului 1992, și sub dubla presiune a candidatului prezidențial Bill Clinton (care acuza administrația de la Washington că este prea "slabă" în relațiile cu Balcanii) și a Germaniei (care își impusese deja punctul de vedere în cadrul UE), SUA a recunoscut independența Sloveniei și a Croației; ca într-un vals, americanii vor recunoaște apoi independența Bosniei, iar europenii vor urma să facă în curând același pas. La sfârșitul lui 1992, de Crăciun, Bush Sr. va lansa un sever avertisment Belgradului, amenințând guvernul iugoslav cu măsuri punitive dacă va utiliza forța în Kosovo. Din perspectiva destinului lui SM, în mai puțin de un an de zile, președintele iugoslav a devenit, dintr-o persoană cu care trebuia să se ajungă la o înțelegere, un "dictator brutal"; peste zece ani, acest "dictator brutal" va fi acuzat de crime de război și de crime împotriva umanității. Prima administrație Clinton (începând cu anul 1993) a continuat politica inițiată de Bush Sr. în ultima parte a mandatului sau prezidențial și, ca atare, războaiele de "secesiune" din spațiul iugoslav au continuat. Mai mult încă, Bill Clinton a "sabotat" planul de pace Vance-Owen, a continuat să poarte discuții cu fiecare entitate rezultată din descompunerea federației iugoslave și a susținut, pentru destulă vreme, un embargo al comerțului cu arme față de toate părțile aflate în conflict (acest ultim punct, în realitate, a consolidat superioritatea ce există deja din aproape-monopolul sârbesc asupra deținerii de armanent).

2. De la mijlocul anului 1994 până la sfârșitul anului 1995: în loc să se potolească, războiul a devenit încă și mai "încins" (se terminaseră luptele în Slovenia și Croația, dar începuseră și se extindeau în Bosnia), iar administrația americană a adoptat o poziție de angajare directă, caracterizată prin câteva dominante (sau, mai bine spus, "axiome"): (a) sârbii (aflați sub conducerea lui SM) erau agresorii, iar ne-sârbii trebuiau să fie

protejați; orice nuanțare de la acest postulat a devenit inacceptabilă; (b) demararea unui program (de mai multe sute de milioane de US\$) în vederea înarmării forțelor anti-sârbești -- dar în principal a celor musulmane, în speranța că situația militară din Bosnia se va echilibra. Pe parcursul acestei perioade, Miloșevici a devenit, din nou, aliatul eforturilor americane, în măsura în care era (în mod eronat, cred eu) perceput drept singurul lider zonal ce i-ar fi putut controla pe sârbii din Bosnia. (c) înțelegerea politico-militară de la Washington (din 1994), prin care se puneau capăt ostilităților dintre musulmanii și croații din Bosnia, punându-se astfel bazele unei viitoare entități croato-musulmane (ce se va realiza peste un an de zile, prin Acordurile de la Dayton). (d) demonizarea sârbilor a condus, în Februarie 1994, la operațiuni militare, sub conducerea SUA, împotriva sârbilor bosniaci; la mijlocul anului 1995, administrația americană a susținut operațiunea militară de “eliberare”, de către armata croată, a regiunii Krajna de prezenta sârbilor (ce își declaraseră independența față de guvernul de la Zagreb). Armata iugoslavă (JNA), aflată sub comanda lui SM, nu a intervenit atunci în favoarea sârbilor din Krajna, spre surprinderea multor observatori și analiști politici. (e) formarea unui nou stat (Bosnia-Herțegovina), care nu mai existase niciodată în sensul modern al termenului, prin Acordurile de la Dayton; în Decembrie 1995, în virtutea acestor acorduri, în Bosnia erau 60 de mii de trupe străine, dintre care 20 de mii americane. În esență, în Bosnia, s-a ajuns la o delimitare și o împărțire etnografică a țării, între musulmani, croați și sârbi; cu un cuvânt *afrikaaner*, avem de-a face cu un caz indubitabil de *apartheid* (= “dezvoltare separată”).

3. Cam de pe la sfârșitul anului 1995 (sau/și începutul lui 1996), până la mijlocul anului 1999: în urma eșecului de a “stabiliza” Bosnia (adică: de a o transforma într-un stat multi-etnic, democratic și stabil, cu o economie viabilă etc.), chiar cu ajutorul unei masive prezențe străine (inclusiv militare, inclusiv americane), administrația de la Washington a făcut mult necesara voltă de la termene temporale (time-limits), la măsuri cu caracter de conținut (goals-based limits); desigur, acestea din urma sunt mult mai “fluide”, imprecise, ne-obligând la respectarea de scadențe. Lecția Bosniei a fost învățată: când, în 1999, Kosovo a devenit cel de-al doilea protectorat, nu s-au mai stabilit termene fixe, ci doar vagi limite “conținutistice”.

4. Din anul 2000 încoace, avem de-a face cu o evidentă retragere americană din zonă, observabilă chiar și înainte de evenimentele de la 11 Septembrie 2001, dar care, după atentatele teroriste de la New York și Washington, a devenit imposibil de negat, prin declanșarea de către SUA a așa-numitului “război împotriva terorismului” internațional. Până la sfârșitul anului 2002, se preconizează că prezența trupelor americane în zonă să nu constituie mai mult de 15% din totalul trupelor străine; spre comparație, la sfârșitul anului 1995 - începutul lui 1996, când s-a inițiat implementarea Acordurilor de la Dayton, trupele SUA reprezentau o treime din totalul forțelor armate străine.

Se poate remarca faptul că, în ceva mai mult de un deceniu, politica americană față de spațiul fostei Iugoslavii a efectuat o rotație perfectă, de la neangajare la angajare, și apoi iarăși de neangajare (prin dez-angajare militară, politică etc.); problemele Balcanilor au redevenit probleme europene (cf., de pildă, propunerea secretarului de stat Colin Powel, în Aprilie 2002, ca Javier Solana (șeful pentru securitate și afaceri externe al UE) să se ocupe de ajungerea la o înțelegere în chestiunea unității dintre Serbia și Muntenegru. Mai mult încă, pentru prima oară de la începutul conflictului iugoslav, nu există nici un adjunct american pentru Înalții Reprezentanți ai NATO în Bosnia sau în Kosovo - cu toții sunt din Europa; de curând, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat “în unanimitate” o rezoluție prin care, începând din Ianuarie 2003, sarcina menținerii ordinii în protectoratele înființate în fosta Iugoslavie (ca de pildă Bosnia) va reveni exclusiv europenilor, prin intermediul European Union Police Mission (EUPM).

Minoritățile naționale și lupta împotriva terorismului

ADRIAN-CLAUDIU BOURCEANU

Într-o lume aflată în plin proces de globalizare, chestiunea drepturilor persoanelor aparținând grupurilor minoritare pare a fi trecut în plan secund după 11 septembrie 2001, odată cu declanșarea luptei împotriva terorismului. Pe agenda politicii internaționale și pe ordinea de zi a discuțiilor din cadrul organismelor europene și mondiale, se constată că altele sunt prioritățile în acest moment. Statele și cetățenii lor par mai interesate de problema securității naționale și a siguranței individuale, decât de cea a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.ⁱ

Totuși, pentru spațiul european, situația prezintă unele nuanțări, care o diferențiază de spațiul american. Căci, în Europa, chiar și atunci când e vorba despre atentate teroriste sau conflicte regionale de mai mică sau mai mare amploare, nu putem să le distingem total de problema generală a drepturilor și libertăților omului, respectiv drepturile indivizilor aparținând minorităților naționale. Vom explicita în continuare această particularitate și vom încerca să facem unele considerații referitoare la ceea ce ne poate rezerva viitorul în această privință. Fie că este vorba despre Irlanda de Nord sau de zona locuită de populația bască din Spania, fie că e vorba de spațiul ex-iugoslav sau de situația din unele republici foste sovietice, conflictele și actele teroriste poartă în spațiul european, adeseori, pecetea unor neînțelegeri și diferențe în cadrul relației minoritate-majoritate, sau între diferite grupuri cu identități culturale, lingvistice sau religioase diferite.ⁱⁱ

Or, cel puțin ca pretext invocat, toate conflictele importante ce au marcat spațiul european în ultimele decenii, au la bază lipsa respectului și a protejării drepturilor unor minorități (etnice, lingvistice sau religioase) sau, cel puțin, invocarea din partea unora a existenței unei astfel de stări de lucruri. Astfel, chiar dacă pe plan mondial lucrurile par oarecum diferite, în Europa, lupta antiteroristă

include, ca o componentă deosebit de importantă, dezamorsarea și prevenirea izbucnirii unor conflicte, tocmai prin asigurarea respectării drepturilor privind diferitele minorități.

În context internațional, chestiunea minorităților și a drepturilor persoanelor aparținând acestor grupuri, a fost în mai multe rânduri abordată. Astfel, prin Rezoluția din 21 septembrie 1922, *Adunarea recunoaște dreptul fundamental al minorităților de a fi protejate de Societatea Națiunilor împotriva oricărei opresiuni și insistă asupra datoriei pe care o au persoanele care aparțin minorităților de rasă, religie sau limbă, de a coopera ca cetățeni loiali cu națiunea căreia îi aparțin*¹. După adoptarea Cartei Națiunilor Unite, s-a hotărât că acest gen de probleme face parte integrantă din paleta mai largă de drepturi și libertăți fundamentale ale omului. Drept urmare, ele vor face obiectul activității Comisiei pentru drepturile omului, iar în cadrul acesteia, Sub-comisia de luptă împotriva măsurilor discriminatorii și pentru protecția minorităților.

În același Raport² din 1991 al Sub-comisiei ONU de luptă împotriva măsurilor discriminatorii și pentru protecția minorităților, se analizează noțiunea de minoritate, acceptându-se faptul că o definire completă și exactă a termenului nu este încă posibilă: "În ciuda numeroaselor referințe la minorități, care se regăsesc în instrumentele juridice internaționale ..., o definiție general acceptată a termenului de minoritate nu există"³. Cu toate acestea, s-au considerat ca trăsături definitorii pentru un grup minoritar: limba, cultura și religia⁴. Fără să intrăm acum în disputele legate de aceste delimitări juridico-sociale, putem conchide, ca definiție de lucru, că identitatea unei persoane este dată de propria auto-declarare.

Și pe plan european, preocupările în acest domeniu sunt la fel de vechi. Consiliul Europei a examinat chestiunea minorităților (naționale) în

mai multe rânduri. Adunarea Parlamentară a recunoscut importanța acestor probleme încă din primul său an de existență (1949). În perioada anilor '90, preocupările s-au intensificat. Întâi, Adunarea Parlamentară a recomandat Comitetului Miniștrilor o serie de măsuri politice și juridice. Hotărâtoare în acest sens a fost întâlnirea șefilor de stat și de guvern a statelor membre ale Consiliului Europei (*Summit-ul de la Viena*, 8-9 octombrie 1993). Cu acest prilej, tocmai luând în considerare contribuția pe care această măsură o poate aduce păcii și stabilității, s-a convenit că minoritățile naționale din Europa trebuie respectate și protejate.

Trecând prin mai mulți pași intermediari, care au constat în formularea de recomandări și constituirea unor comitete și comisii speciale, s-a ajuns ca la reuniunea din 10-14 octombrie 1994, Comitetul Ad-Hoc pentru Protecția Minorităților Naționale (CAHMIN) să înainteze proiectul Convenției-cadru Comitetului Miniștrilor. Ulterior, la 1 februarie 1995, la Strasbourg, a fost adoptată Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. România a ratificat Convenția-cadru prin Legea nr. 33/29 aprilie 1995, publicată în Monitorul Oficial Partea I, nr. 82, din 4 mai 1995.

Astfel, Convenția-cadru reprezintă primul instrument juridic obligatoriu, consacrat protecției minorităților naționale în general⁵. Cum însă realitatea se schimbă sub ochii noștri, ceea ce desemna acum 10 sau 20 de ani prin termenul de minoritate (națională), este acum cu mult depășit de modificările survenite sub aspect demografic în Europa. Astfel, deschiderea granițelor și circulația liberă, unificarea pieței muncii și, nu în ultimul rând, conflictele regionale - toate aceste cauze, au generat importante mișcări de populație pe continent, accentuând eterogenitatea din punct de vedere etnic, religios, lingvistic, etc. Dacă adăugăm aici modificările din punct de vedere religios, care survin nu doar prin emigrație, ci și prin convertire, constatăm că Europa, dincolo de imaginea sa tradițională, arată acum mult schimbată.ⁱⁱⁱ Drept consecință, dinamica raportului între confesiunile creștine tradiționale din Europa (Catholicism, Ortodoxie și Protestantism) și noile mișcări religioase^{iv}, înregistrează rezultate notabile, în sensul unei contrabalansări a raportului minoritate-majoritate.

Problema eterogenizării din punct de vedere religios a populației țărilor europene nu constituie, în sine, o amenințare la adresa drepturilor și libertăților cetățenilor. Totuși, Consiliul Europei a atras atenția în mai multe rânduri asupra peri-

colului răspândirii tendințelor fundamentaliste și a activității sectelor distructive (Recomandarea nr. 1178/1992 și Recomandarea nr. 1412/1999). Acestea par a fi amenințări de tip nou, față de care soluțiile încă se lasă așteptate. În materie de libertate religioasă, se constată că lipsa limitărilor poate da naștere la abuzuri care pun în pericol ordinea și securitatea publică.

Dacă mai adăugăm la aceste realități faptul că, în genere, în ultimul timp conflictele au avut ca motivație, cel puțin la suprafață, opțiunea pentru o anumită credință religioasă, constatăm că Europa nu poate disocia net între lupta împotriva terorismului și chestiunea minorităților, iar aceasta din urmă (care părea rezolvată, din punct de vedere formal, în urmă cu 10 ani) trebuie reconsiderată în funcție de noile realități. Vechile dispute teritoriale sau cele legate de independența și suveranitatea unor teritorii, din secolele trecute, au fost înlocuite în perioada din urmă cu afirmarea nevoii de manifestare și de expresie a propriei identități culturale, lingvistice, religioase, etc., iar acest lucru a luat, nu de puține ori, forma unor conflicte mai mult sau mai puțin deschise, considerăm că este de foarte mare importanță pentru viitor, o reanalizare a acestor factori.^v

Este pregătită comunitatea europeană să reconsidere acest gen de probleme sau se consideră imună la evenimente de tipul World Trade Center? Dacă nu o va face din timp, pentru a preveni, o va face, probabil, mai târziu, din rațiuni de securitate.

BIBLIOGRAFIE

Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului (Institutul Român pentru Drepturile Omului, vol. I+II, București, 1997)
Ilic Fonta - *Libertatea religioasă în lumea contemporană* (București, 1994)

NOTE

ⁱ Cel puțin așa ar reieși dintr-un studiu publicat anul trecut în Statele Unite ale Americii. Astfel, cetățenii americani interogați în cadrul unui sondaj efectuat la puțin timp după atentatele de la World Trade Center, ar fi optat pentru o securitate sporită, chiar cu prețul limitării libertăților individuale. Cu alte cuvinte, pentru moment și instinctiv, oamenii optează conform piramidei lui Maslow, întâi pentru securitate și siguranță - nevoi ce corespund protejării vieții și instinctului de conservare - și ar fi dispuși să-și limiteze, din proprie inițiativă, spațiul de mișcare în cadrul social, politic, economic, etc., prin reducerea libertăților garantate de Declarația universală a drepturilor omului.

ⁱⁱ De altfel, am putea spune că terorismul este reacția agresivă tipică a unui grup minoritar care, în alte condiții, nu poate

lupta de la egal la egal și deschis, cu o forță mult superioară.

¹ *Etude des droits des personnes appartenant aux minorités ethnique, religieuses et linguistiques*, par Francesco Copotorti, rapporteur spécial de la Sous-Commission de la lutte contre les mesures discriminatoires et de la protection des minorités, Nations Unies, New York, 1991, în Ilie Fonta - *Libertatea religioasă în lumea contemporană*, București 1994, pag. 74-75.

² În Ilie Fonta - *Libertatea religioasă ...*, pag. 68

³ *Ibidem*

⁴ În același raport se afirmă: “o minoritate etnică este un grup care este numeric inferior restului populației statului căruia îi aparține și care posedă caracteristici culturale, fizice și istorice, o religie sau o limbă diferite de cele ale restului populației”. (*Ibidem*)

⁵ Articolul 5 din Convenție afirmă:

1. Părțile se angajează să promoveze condițiile de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor cultural.

2. Fără a se aduce atingere măsurilor luate în cadrul politicii lor generale de integrare, părțile se vor abține de la orice politică ori practică având drept scop asimilarea persoanelor aparținând minorităților naționale împotriva voinței acestora și vor proteja aceste persoane împotriva oricăror acțiuni vizând o astfel de asimilare.

(citatul a fost dat după traducerea din lucrarea *Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte, vol. II Instrumente regionale*, editată de Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1997, pag. 215)

ⁱⁱⁱ Pentru a da doar un exemplu, amintim că dacă până acum câteva decenii, populația musulmană era prezentă compact doar în Turcia, Albania și, local în Balcani, astăzi ea s-a răspândit și s-a dezvoltat foarte mult, unele zone - altădată omogen creștine - numărând acum milioane de credincioși (ex: Germania, Franța, sau țările nordice).

^{iv} Termenul este folosit frecvent în literatura de specialitate și este preferat celui de sectă, care are mai mult o nuanță teologică și mai puțin una sociologică și juridică. Problemele ridicate de unele dintre aceste noi mișcări religioase, au determinat unele state occidentale (Franța, Germania, Belgia, Austria) să reacționeze prompt, înființând instituții speciale de monitorizare, supraveghere sau chiar de luptă împotriva acțiunilor nocive și distructive ale unor astfel de grupări. Aceste instituții funcționează pe lângă Guvernele țărilor respective sau pe lângă Parlamente și emit periodic rapoarte, unele dintre ele concretizându-se în proiecte de lege (Franța).

⁶ În prezent, deputatul român Mihai Baciu a formulat o propunere de recomandare intitulată *Religia și schimbările socio-culturale în Europa centrală și de Est: în căutarea identității culturale* (doc. 8793/6 iulie 2000). Deocamdată moțiunea nu a fost adoptată în cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei.

^v Un prilej în acest sens, este oferit de discuțiile pe marginea proiectului viitoarei Constituții europene. Probabil discuțiile din toamna acestui an, vor încerca să reglementeze raporturile viitorilor cetățeni ai Europei unite între ei și față de autoritatea conducătoare, în privința libertății de afirmare și de exprimare a propriei identități și a contextului juridic de limitare a acestei interacțiuni. Deși nu poate include prevederi foarte amănunțite, acest document va putea orienta decisiv modul de abordare al grupurilor culturale, lingvistice, religioase ca realități unice, irepetabile, aflate în interacțiune într-o lume a diversității și pluralismului.

SEMNAL

Paul Lindenberg

Regele CAROL I al României

Traducător: Ion Nastasia

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2003

Biografia lui Carol I degajă tot parfumul de epocă al unui text scris în urmă cu un secol. Cartea lui Paul Lindenberg a apărut, pentru prima dată, în limba germană, în anul 1906. Autorul, apropiat familiei regale și un fel de fiu spiritual al primului rege al românilor, este în măsură să ne furnizeze despre viața regelui Carol amănunte care, și la un secol distanță, rămân inedite. Aspecte din viața de familie, din copilăria și tinerețea viitorului rege la curtea de la Sigmaringen, anii de școală, călătoriile în Spania, Franța, Algeria ale viitorului monarh, toate acestea ne oferă o imagine foarte umană a personajului. Alături de el, descoperim figura viitoarei regine Elisabeta, poeta Carmen Sylva, protectoare a lui Mihai Eminescu.

Fără să neglijeze istoricul sau politicul, cartea este în plus una impregnată de relația personală a autorului cu familia regală, putând fi caracterizată drept o biografie sentimentală. ■

Yves Ternon

Statul criminal. Genocidurile secolului XX

Editura Institutul European, Iași

Anul apariției: 2003

Autorul, care din 1965 conduce cercetările istorice asupra genocidului evreilor și armenilor, utilizează informații din diverse domenii ale științelor umane și face o analiză a acestui fenomen care macină istoria contemporană a umanității.

Din cuprins:

- Analiza conceptului de genocid;
- Genocidul evreilor;
- Genocidul armenilor;
- Genocid în URSS?;
- Catastrofa iugoslavă;
- Prevenirea genocidului. ■

Centre and Periphery in the New Europe

The Central European Heritage of Transylvania

GUSZTÁV MOLNÁR

1. The Neocarolingian Empire

With the pending eastward expansion of the European Union in 2004, an era of European integration will have come to an end. After Southern Europe, Great Britain, Ireland and Northern Europe, East Central Europe, the most problematic “margin” of Carolingian Europe that may be construed as being the core area of the Western civilisation, is joining that part of Europe, which simultaneously with enlargement will have reached the threshold of a constitutional turning-point which can be regarded as revolutionary in terms of institutional transformation. Except for the two Mediterranean islands (Malta and Cyprus), all the countries named by the Council of Europe at the December 2001 summit at Laeken (Slovenia, Hungary, the Czech and Slovak Republics, Poland, Lithuania, Latvia and Estonia) form not only a geographically but also historically as well as culturally coherent East Central European region converging on the borders of the European Union. With accession the prolonged acculturation process will have come to an end for eastern border-regions that became a part of the Occidens in the 10th -11th and 14th centuries respectively (Baltic States).² These less developed countries in comparison to the Euro-average and especially the Euro core-area, with accession, would become active participants in the greatest common European venture-the creation of a political union.

The European Union, however-as stressed in the Declaration endorsed at the Laeken summit-is aiming at more. To begin with, it would like to “bring in more than ten new Member States” moreover, the ultimate goal of the accession process is “finally closing one of the darkest chapters of European history: the Second World War and the ensuing artificial division of Europe”. The

creation of a unified Europe is at stake, where “the EU's one boundary is democracy and human rights; the EU is open only to countries which uphold basic values such as free elections, respect for minorities and respect for the rule of law”.³

If the European Union is to survive as a coherent political entity, functioning institutional regime and a legitimate authority sanctioned by European citizens then it must bear in mind the difference between a “unified” and a “united” Europe, which is not merely semantic at all. The former, being a function of unwritten laws of human behaviour and mentality, as well as efficient legal and political institutions, demands extensive harmonisation that is attainable only through so-called long-term historical processes. It goes without saying that a “unified” Europe as a tangible reality even in this case can materialise only through the combination of due political determination and favourable historical contingencies. Conversely, the latter, in other words, a “united” and harmonised Europe can become a reality only, if in conjunction with the creation and sustention of “unified” Europe, the political union being the primary goal, we accept the social and cultural specificity and particular interests of the “other Europe”, which from the point of view of European cultural identity is not less important than Western Europe. The countries belonging to Eastern and South Eastern Europe, to this “other Europe” are the heirs to the former Byzantine civilisation. While in the religious field its legacy is recognised and willingly accepted, the social and particularly political uncongeniality of this legacy makes it rather troublesome and an impediment to modernisation.

Between the two Europes-especially along the borders that divide them-there always had been, as still are, and probably always will be inter-/over-

laps; particular regions could belong either here or there. But as regards the European future it is inconceivable that without causing major injuries to the interests of either Western or Eastern Europe a unified Europe, that is Europe as a political union should absorb Eastern Europe as a specific cultural area in its entirety. Exceptions are always possible but they invariably justify the rule.

It is inconceivable above all because in the terms of the resolutions passed at the above-mentioned 2001 Laeken Summit the EU committed itself to integrate, on the basis of traditional accession criteria, otherwise known as the Copenhagen criteria, at the maximum 10 countries in 2004, not including any Eastern or South Eastern European country. EU Commissioner responsible for Expansion, Günter Verheugen, in the January 2002 issue of the German economic periodical *Wirtschaft und Markt*, underscored unequivocally not only that “those who feel strong enough to take in six countries with 63 million inhabitants must be able to accept ten countries with 75 million inhabitants also”, but that the accession of the 12 countries currently negotiating with Brussels (apart from the ten: Romania and Bulgaria) is “neither desirable nor feasible”.⁴

Of course this in itself would not create a dilemma for Eastern and South Eastern Europe, which at present, is not in the position either economically or politically to join. The Union, after all, had made a commitment to admit into its ranks “more than ten” countries. The biggest problem for the Eastern European countries left out of enlargement arises from the timing of the-for Europe's future-all-important completion of institutional reform processes. The latter will proceed in tandem with the so-called first round expansion, due before the elections for the European Parliament in the summer of 2004.

The Convention responsible for the preparation of the Union's reforms has convened its activities in March 2002 and plans to present the report to the European Council in June 2003. So a more than one-year period will be at the disposal of various governments to formulate their point of view for the intergovernmental conference beginning in September 2004-with the participation of the fully-fledged new members-and culminating at a summit December 2004. The final document of the Convention may comprise different options,

indicating the degree of support, which they received, or recommendations if consensus is achieved. The biggest challenge is the handling of dissent. As the stakes at the intergovernmental conference are enormous, no doubt there will be variances among member countries. The Director of the Centre for European Policy Studies Peter Ludlow writes: “The British, the Danes and the Swedes for example will be confronted with challenges that their governments have consistently evaded hitherto and which their electorates are therefore ill-prepared to confront. There may also be dissenters amongst the candidate countries. As the Irish case currently demonstrates, the dissent of one member state in a process, which in principle requires unanimity, poses significant problems for all concerned. Given the nature of the 2004 exercise these problems are likely to be still greater than they are already. Compromises involving opt-outs of the kind that satisfied the Danes in 1992 are simply not applicable to a situation in which the member states will be called upon to register their commitment to a basic treaty rather than to an extension of the Union's competences”.⁵

A possible scenario in the given situation could be that the six founding states and signatories of the 1957 Treaty of Rome (Germany, France, Italy and the Benelux countries) would propose the creation of a Union that in essence would contain attributes approaching a common state. They, and only they, are entitled to make such a proposal because, as former Belgian Prime Minister and one of the founding fathers of the Europe of the Six, Paul-Henri Spaak remarked in 1964, “Those who drew up the Rome Treaty...did not think of it as essentially economic; they thought of it as a stage on the way to political union”.⁶ It appears that after nearly a half century following the establishment of the European Economic Community, with the active participation of the Benelux countries, the creation of political union and European statehood is on the agenda at last.

Then, apart from the already existing common currency, proportional representation at Union level, governance based on legitimate representation, common foreign and security policy, and, last but not least, Union constitution will become part and parcel criteria of European statehood. Ludlow wrote: “The need for something like a constitution stems after all from the fact that most

member states, and more particularly those who have entered the monetary union, have already taken on such momentous commitments that the latter need to be underpinned by language and laws that facilitate compliance, reinforce solidarity and provide deterrents against divergence. Those who sit on the sidelines may have good reasons for doing so. Most of their partners have however already passed beyond the point of no return and cannot as a result remain beholders to free riders or spectators".⁷ Whereas participation in constitutional procedures leading to the creation of political union is not compulsory, the rule of the game demands that those unwilling to partake refrain from obstructing the progress of others.

Undoubtedly, in December 2004, prolonged uncertainties regarding the "de facto existence of EU state-like substantiality" as well as "the territorial boundaries of the EU"⁸, will be resolved. It goes without saying that these two questions are interdependent and can be answered only simultaneously. If there is no European statehood and European constitution, then the number of European member states might as well rise above thirty. In an interesting study William Wallace pointed out that after the commencement of accession negotiations with Romania and Bulgaria in December 1999, apart from the formally recognised aspirant Turkey and well-qualified Norway and Switzerland, a post-Tudjman Croatia, as well as the politically anaemic and dissected South Eastern European countries (Albania, Macedonia, Bosnia and Yugoslavia) might be considered as potential candidates. These countries actually were presented with the prospect of eventual membership at a June 1999 meeting of the Council of Europe in Cologne. The same is true, according to Wallace, for Ukraine, Georgia (for which EU membership is a long-term aim), as well as for Armenia, which is on the verge of removing its present government, and finally for Moldova, an "orphan" without any EU membership perspectives whatsoever. Furthermore, argues Wallace subsequently, Morocco's 1987 membership application following Turkey's candidacy cannot remain taboo topics any longer. The British historian, in his final analysis of this peculiar geographical expansion of the EU comes to a curious conclusion; EU expansion presumably will crystallise in the likely accession of Russia and Israel.⁹

Confronted with the ephemeral perspectives of a virtual Europe without boundaries and identity, which is liberated from the burdens of common statehood, the concept of a political Europe with clear "state-like substantiality" and unambiguous borders, seems much more tangible and pragmatic. The Convention, overseen by the ardent advocate and supporter of the politically united Europe, Giscard d'Estaing-as an editorial in *Le Monde* observed-"could become an institutional Pandora's box, may trigger a particular set of dynamics and emancipate itself vis-a-vis its creators as the Philadelphia Convent in the 18th century propelled the 13 American States further than intended".¹⁰

Undoubtedly, the biggest challenge facing the Union is how to solve the problems of member countries not willing to proceed further along the path to political union in 2004. "It will be exceedingly difficult", as Peter Ludlow in his above cited study rightly pointed out, "to devise a regime that guarantees those who shy away the rights that they already possess under the present treaties".¹¹

Therefore if there were to be a political union with attributes of a State-as no doubt there will be, for de facto it already exists-the question of the EU's territorial boundaries, or more precisely, the delineation of those boundaries would be raised in December 2004 within the 20 or more member-strong European Union itself. In case a definite and constitutionally sanctioned shift were to take place toward political union, not exclusively on a Franco-German initiative, but-as I have already pointed out-on the joint proposition of the "founders" of the Rome Treaty, there would be a fair chance for wide support from current member countries as well as from the majority of countries joining in 2004. In this eventuality the concept of European Union would be enhanced by added content, and a new structure with a different name would have to be invented for those countries which do not want to join the political union but in which the members of the latter would enjoy equal rights. Clearly it would be gratuitous for countries entering at a higher level of integration to lose their membership and rights gained at a lower level.

Of course a lot depends on whether the attitude of the various countries towards the political union would be the same as towards the monetary

union. If this were so, then Great Britain and Denmark would surely stay outside the political union, as indeed they did from the monetary union. History and a specific historical determinism seem to play a role in shaping events, for it is striking that it was precisely these two countries that upheld their sovereignty vis-a-vis the Carolingian Empire 1200 years ago and opted out of the "monetary union" established by Charlemagne about 800 years ago.¹² Even though these two countries fall outside the boundaries of the Carolingian area, they do not feel marginalized, and perhaps for this reason fail to recognise looming political risks of isolation. Fortunately this cannot be said about the countries comprising the Iberian Peninsula, Ireland, Finland and Greece. The situation of the East Central European countries joining the EU in 2004 is unique, because there are signs that they are not aware of the fact that while their accession processes advance at a relatively favourable pace, the European Union itself is not standing still either. It is possible therefore that by the time they pass the lines, they will be confronted with a new situation. Those countries, which will be able to fulfil the supplementary conditions required on the one hand, and recognise the geopolitical dangers inherent in their peripheral situation on the other hand, will presumably join not only the monetary union, but the political union as well. But probably there will be countries, which, due to their historical fears or the overestimation of their European role, will opt for the British and Danish example.

Taking into account the above-mentioned specifics, the hypothetical picture may obviously alter, the essence, however, is unlikely to prove false. For the essence of the whole European construction is that the political union will be not more, but less capacious than the monetary one. In an ideal situation political union could be conceptualised as a superstructure based on the monetary union and expanding simultaneously, however, this might be an unattainable eventuality because for some countries taking constitutional steps toward a common statehood might prove more problematic than the introduction of the common currency.

A plan for a "Pan-European Federation" or political union devised by former Romanian Foreign Minister Adrian Severin jointly with the Co-Chairman of the Bucharest Helsinki Committee Gabriel Andreescu¹³ is also based on the assump-

tion that the EU's traditional integrationist dynamics-concurrently with the pending 2004 eastward expansion will undoubtedly be exhausted, and should be answered by wide-ranging initiatives for the establishment of a European political union. Since the EU will not be in the position to admit additional members in its present form, following the 2004 expansion, a new "structural federation" will have to be created in which "political acceptance" that is a fully-fledged political membership, is "immediately realisable", while in the economic, monetary etc. substructures henceforth a multi-speed approach would apply, which is a direct function of the aspirant countries' preparedness. According to this plan all "multicultural" and "civic" entities can accede to the Pan-European political union, i.e. countries that are willing to reform the "nation state" logic if and when required, as well as endorse the all-embracing "European Constitution". The latter is also contemplating besides a directly elected European Parliament a Senate comprising directly elected national heads of state, which would be responsible for decision-making "on issues of vital importance needing consensus for endorsement". If consensus is vetoed by any state, the European Senate could order with a qualified majority a referendum in the country using its veto right.¹⁴

The problem with this wide-ranging conception is not only that it completely disregards Russia (it is not clear why in such a multi-structured entity Russia does not feature while Ukraine, Belarus, the Trans-Caucasian countries as well as Turkey do), and that it extensively involves the US (the Bucharest plan envisages the European armed forces exclusively within the framework of NATO). Beyond its limits, due to geopolitical contingencies, the real problem, which can be grasped more precisely, if we choose a historical-geopolitical approach, is the complete disregard for the role played by the unique civilisation of "Carolingian Europe". Although the study mentions the possible creation of a federation comprising the "hard core" of the EU, in a characteristic manner, as a source of danger, the authors immediately dismiss it as "unacceptable" because "it first and foremost serves the centre's interests, places the peripheral countries at a disadvantage, hinders and diverts the integration process".¹⁵

The diverse Utopian constructions of Pan-European institutional voluntarism do not attach much

importance to the more organic processes of development and to that unique institutional creativity, which is the most outstanding characteristic of Western European civilisation. This is not about exclusion or privileges, but about receptiveness to continuous evolution that undoubtedly reach back to the birth of Western European civilisation. "The characteristics of Western development", Jenő Szűcs writes in his study focusing on the structural characteristics of European historical regions, "go back as far as the circumstances of its genesis, and it can be understood for the most part by examining how it contrasts with other civilisations. (...) The West...began with the virtual dissolution, fragmentation and annihilation, within scarcely three centuries (6th-8th), of both state formulae, whose tension and subsequent short-lived parallelism had conceived them. The sacral establishment of the escort executive power of the German regna and the institutional system of the Imperium and Roman public law equally vanished".¹⁶

Only the total "political and social disintegration" of the two diametrically opposed "state-forms", as emphasised by Jenő Szűcs, could lead to the creation of a unique, "western" context for the Christian practice-"eastern" in origin-of this-worldly transcendence, in which continuous socio-political evolution and institutional creativity became the essential form of temporal existence and the sole guarantee for survival. The most striking manifestation of this institutional creativity during the Middle Ages and early modernity in Europe involved the horizontal and vertical ordering of an empire within the political superstructure, comprising various power strata ("states", "provinces" and other public/constitutional legal entities).

The creation and simultaneous organic evolution of a political union based on federacy, presently on the agenda, can only be "neo-Carolingian", or nothing at all.

The paradigmatic political theorist of this Europe was Johannes Althusius, the mayor of Emden, ("Geneva of the north") a Frieze town close to the German-Dutch border. Althusius seems exceptionally contemporary in a post-modern interpretation. He became mayor following the publication of his work (1603) titled *Politica Methodice Digesta* and successfully represented the interests of this tiny North German Calvinist "republic"

against the province's Lutheran ruler as well as the Catholic emperor of the Holy Roman Empire until his death in 1638. In contrast to the unlimited state sovereignty advocated by Bodin, Althusius believed that the magistrate of the realm "exercises as much authority (*jus*) as has been explicitly conceded to him by the associated members or bodies of the realm. And what has not been given to him must be considered to have been left under the control of the people or universal association. Such is the nature of contractual mandate. The less the power of those who rule, the more secure and stable the imperium remains". It was evident to the otherwise deeply religious Althusius that the fundamental law governing a realm built on federal basis "is nothing but certain covenants (*pacta*) by which many cities and provinces come together and agree to establish and defend one and the same commonwealth by common work, counsel and aid".¹⁷

The realm described by Althusius is a result of conscious "creation" and "accomplishment", it is par excellence "gesellschaftlich", and is not of any kind of God given and historically predetermined "essence". On the other hand, it is not pure voluntarism either, but something else that fits into a specific tradition in which "godliness" is not a "substance", but genesis, something, that will not "fail"¹⁸. In a cultural environment in which religion has not lost its relevance, that might just be considered as the operation of God in society.

It is inconceivable that with such antecedents the new "federalist empire" should not be created in the same "Carolingian" region. The question is not about the certainty whether this post-modern political superstructure will or will not materialise. What the long-durée processes of Western European civilisation can "predetermine" of that, is only the location. Therefore the only thing we can reasonably predict is that the materialisation of this European statehood might happen in this region alone and nowhere else. We can believe and indeed must believe that it will happen. Yet this belief only means that we have confidence that what we create with "joint effort, dialogue and support", that is by human will, endures.

The exceptional role having been played and being played by the "Carolingian" region in building and shaping Western European statehood of course does not mean that countries or regions,

which had not been an integral part of Charlemagne's empire by definition remain excluded from this union. Since the Europe of the Six served as a model for the whole of Western Europe immediately after 1957, it is even timelier for the institutional breakthrough initiated by the new "Carolingian" hard-core in the already integrated Europe. The only difference being that now there is simply no time for various accession follow-ups: the new initiative will come from the same source, yet this time "founding" would make sense only if the majority of all EU members join in 2004.

It has been mentioned earlier that England, Denmark (and possibly Sweden) might stay out of the political union. But it is impossible to foresee how the rest, either earlier or newer members might adopt and adapt to the new "Imperial" statehood. I would like to cite purely as an example the case of Hungary, which, as a consequence of the liberating "civilisation" wars of the Habsburgs, returned in its entirety to West European "Christianity" at the end of the 17th century. Whereas in the mainly orthodox-dominated South Eastern Europe, especially at the politically somewhat less constrained Wallachian court of Serban Cantacuzino "the ideal of Byzantium lived on as the concept of the Eastern Empire's restoration", Austria, the leading western reconquist, cultivated the revival of St. Stephen's empire¹⁹, because it served the eastward expansionist interests of the Habsburg Empire the best and defined its borders. As Toynbee writes, the irresolvable inherent contradictions between the Habsburg Empire's hegemonic interests entailing the absorption of South Eastern Europe, on the one hand and the overriding fear-with regard to culture and civilisation-to integrate the Orthodox Christian population under Turkish suzerainty on the other hand, led to its demise.²⁰

Viewing it from Austria's geopolitical dilemma it seems that the upholding of Hungary's autonomy and specific institutional organisation was not necessarily, or more precisely not exclusively due to the strength of Hungarian feudal and subsequently national resistance, but at the same time it served to defend the civilisational coherence of the provinces of Austria proper against the less developed Hungarian regions. This proved to be fatal from the empire's point of view because the institutionally autonomous, extra-"Carolingian" Hungary chose not the Austrian, but a much more

distant and to Hungary even more alien French path in its quest to become a modern nation. Thus the dominant nation in the eastern part of the Habsburg monarchy served as a model not for the integration into the empire, but as a model of secession from it for the Croatians, Slovaks, Ruthenes, Serbs and Romanians living in the territory of historical Hungary that ultimately led to the inevitable dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy.

This historical example also shows that quasi-integration may yield some short-term advantages, but in the long run it could lead to the disintegration of the dominant integrating structure as well. Similarly, if in 1945 Stalin had not coerced the Central European countries (East Germany, Poland, Hungary and Czechoslovakia) in its own imperial orbit, it is possible that the Russian Empire in some form or another would still stand today. Central Europe was culturally and politically so different from the actual Eastern European territories that in a sense it was inevitable for it to eventually formulate and implement the alternatives, which led to the overthrow of Soviet-type communism.

Today both centres of Western civilisation are being confronted with the geopolitical dilemma resulting from the incongruence of imperial and cultural-civilisational expansion. It seems that at the beginning of the 21st century the imperial expansionism of the United States -which, as Toynbee writes in Volume 8 of his book cited above-was brought about already by the General War of. A.D. 1914-18 "face to face with the problem that had eventually defeated Habsburg statesmanship"²¹ -exceeds by far the boundaries of the specific civilisation that still guarantees its internal cohesion, and consequently, during the next decades, will be plunged into grave crisis. The other centre of the West, the European Union, seems to be more cautious in its expansionism, which, over and above, is occurring simultaneously with the implementation of comprehensive institutional reforms. Considering the latest signals from Brussels it can be stipulated that the European Union will admit in 2004 only those candidate countries that plan to join the monetary union as well, of course only if they can meet the required criteria. The new Western European "empire" cannot allow the luxury of expanding beyond the boundaries of civilisation that it can really integrate and this time will without doubt integrate into its specific state architecture.

2. The Moving Frontiers of Central Europe

If East Central European accession to the EU were to materialise before the 2004 European Parliamentary elections - as stipulated in the first part of this paper - in conjunction with the monumental institutional transformation leading to European statehood²², then the question arises whether the peripheral nature of these countries would change with regard to the West European centre.

The numerous Central Europe definitions and the resulting immense plasticity of the concept²³ suggest that Central Europe lacks a particular or specific essence. Central Europe is, simply, the middle constituent of the West, or more precisely Western Europe's peripheral belt. Hence, it is not an independent entity but a frontier-belt, situated at the demarcation line of a civilisation, which is advancing towards its ultimate phase of development, or to put it more plainly, a periphery. Not even the periphery, but only a segment of it, since the peripheral belt in question here, embraces the southern (Mediterranean) and the northern (Scandinavian) peripheral regions as well.

This frontier-belt is internal and external at the same time: internal in the context of western civilisation, yet external to Western Europe as a historical and-especially since the creation of the European Union-as a political entity of Western Europe. This intra/extra frontier region incorporates countries that belonged to Western civilisation for centuries, yet throughout their history neither historically nor politically formed a part of Western Europe's historical and political organism, such as Hungary and Poland, or have left that area, like the Czech Lands. In other words they remained outside, or have left the Carolingian Europe for some reason or another.

Carolingian Europe, the Occidens proper, does not mean the textbook version, that is, a three-way partition, which only takes into account dimensions reflecting present-day nation state innervations. Marc Bloch pointed out that the essence of the Carolingian model entailed the localisation of the political power. It is a well-known fact that following the dissolution of the Frankish Empire, state functions throughout the former empire concentrated in the hands of regional principalities that unified the various earldoms.²⁴ Thus the roots of today's meso-government, the central purport of the EU's political regions trace this far back.

In this respect, we are confronted with the specific concept of constructivism as a product of disintegration, which is so strongly emphasized in Jenő Szűcs' Three Historical Regions mentioned earlier in this paper, with that "strange dynamism"²⁵, which today is irresistibly eroding the centralised nation states, if need be by destroying and with due political will reconstituting them as functional elements in a new federalist-type state organisation.²⁶

In historical terms this constitutes the foundations of the post-Carolingian world of today's Western Europe as a homogeneous historical organism embracing areas from Toulouse to Brno. This is the world that Hungary and Poland, two par excellence Central European countries remained outside all along. Albeit, Central Europe belonged to western civilisation - for a thousand years - it does not belong to the historical-political corpus of a Western Europe organically constructed on the Carolingian model.

Hence, with the 2004 accession, even if extended to all the eight East Central European countries (which hopefully will be followed shortly by Croatia) the dimensions of EU expansion will attain a level at which the federal (Carolingian) core, in terms of power still remains the dominant entity, and institutionally serves as an attractive and attainable model, leaving open the perspective for the EU in its entirety to become a federal state instead of some kind of Pan-European Union.

Whereas the East Central European countries will have the opportunity to decide the role they are willing to commit themselves in the new Europe after carefully weighing up their national interests as well as risks of marginalisation (e.g. to integrate into a European United States or remain in the group, which prefers cooperation between nation-states, but will inevitably fall behind the federal core), the Eastern and South Eastern European countries belonging to the former orthodox civilisation will not be in the position to assume active participation in the new European architecture. Not because their affiliation to the Eastern European or Orthodox civilisation renders them incompatible with Western European state structures, but because they, from the beginning of the 18th century, went through an extensive civilisational conversion²⁷ that by the beginning of the 21st century led them into a blind alley or "civilisational catastrophe"²⁸.

Western conversion of societies belonging to the Orthodox civilisation could not succeed for several reasons. Above all, for structural ones: namely that transformation occurred during the age of enlightenment, that is, in a secular world, thus civilisational conversion left religion, the most salient element of civilisation, untouched. Albeit, "the utilitarian secular abstract of the Modern Western culture" at the turn of the 17-18th century had a profound impact on "the Russian, Serb, and Greek Orthodox Christians"-the Romanians and Bulgarians can be included in this category-but as Toynbee has accentuated it, that influence, in its entirety proved to be ambiguous and tentative. "The transmission of the superficial elements of culture, in isolation from the essence of this radioactive culture's core" the author of the Study of History pointed out, "is as precarious as it is facile, whereas the religious quintessence of a radioactive culture, which penetrates an alien body social only with extreme difficulty, and even then at an extremely slow pace, is capable, if and when it does work its way into this alien body's heart, of producing a spiritually deeper effect on the recipient society's life than the sum of all the radioactive society's merely artistic or intellectual or linguistic or political or economic radiation when these superficial elements are transmitted apart from the religious life-blood of the migrant culture's heart".²⁹

The other reason is of a social nature: the westernisation of these countries' elites could not assume social dimensions, and instead of a complete social transformation, divided and torn countries emerged. Professor Huntington at Harvard University describes this process precisely: "Political leaders, imbued with the hubris to think that they can fundamentally reshape the cultures of their societies are destined to fail. While they can introduce elements of Western culture, they are unable permanently to suppress or eliminate the core elements of the indigenous culture. Conversely, the Western virus, once lodged in another society, is difficult to expunge. The virus persists, but is not fatal; the patient survives, but is never whole. Political leaders can make history, but they cannot escape history. They produce torn countries; they do not create Western societies. They infect their country with a cultural schizophrenia, which becomes its continuing and defining characteristic".³⁰ Whereas Huntington clearly sees the internal divisions in countries belonging to the

Orthodox civilisation (in his analysis he treats the Russia of Peter the Great in conjunction with Kemal Atatürk's Turkey as typically "torn" countries) he considers the Orthodox civilisation-with Russia as the core state-a still relevant geopolitical category. Yet, today we cannot speak about an Orthodox civilisation in the strictest sense.

Finally, the civilisational catastrophe of the Eastern and South Eastern European countries entails historical and geopolitical dimensions. "The divide between Latins and Orthodoxes", writes French geographer Jacques Lévy, "is not a mere projection of the religious cleavage to the outside world, but the outcome of a complex historical-geopolitical dynamics".³¹ The nature of this historical-geopolitical dynamics is manifested in long-term processes only. Similarly, the structural attributes of the East Central European countries' assimilation to the West and adoption of Western models can be recognised only by viewing them as long-term processes.³²

The shackle paralysing the Eastern European "Orthodox" countries is not their religious or civilisational affiliation, but the uncertainty and ambiguity of their civilisational identity. We have already mentioned the historical fact that entails a substantial civilisational transformation and conversion in the Byzantine and post-Byzantine region that lasted from the beginning of the 18th century to the middle of the 19th century. As a result of this shift of civilisations, this region is now part of Western civilisation. Nevertheless it is a part, which, in terms of institutional creativity, remained barren and sterile. According to Jacques Lévy the problem with the countries of this region is inherent not in the fact that they are orthodox, but in the duration (more than 200 years) of their subjugation to Russian and Turkish despotism created under pressure from and on the model of nomad despotism. During this period they had no chance to adopt Western-type evolutionary patterns that fundamentally altered traditional mental structures and social conditions. Whereas the Central European region had ample time to allow western influence to produce creative mutations (mutations génératrices), the region influenced by Russian and Turkish despotism in the social context became barren, which, according to Lévy frustrated the "Europeanisation of Europe".³³

This civilisational blind alley, in other words, the institutional sterility and the lack of institutional creativity are responsible for the inability of these countries to create and operate nation states that comply with Western modalities governing democratic equivalence. Whereas in Europe a post-nation state historical phase is on the agenda, that region is caught up in a historical phase preceding the creation of functional nation states. In terms of Jacques Lévy's Europe-topology this means that the countries of Eastern and South Eastern Europe comprising the "exploited and forgotten periphery of the European Union"³⁴ will not actively participate, even as some kind of "internal opposition", in the monumental institutional revolution facing Europe (as the EU member countries adhering to the myth of "Europe of nations" will do).

In this paper we are concerned with the question as to what will happen to those provinces, the so-called Central European fragments³⁵, which historically and culturally belong to Central Europe and in Jacques Lévy's terms had been under Russian or Turkish suzerainty for a duration falling short of the critical 200 years yet, since the First, and, respectively, the Second World War, are component parts of countries, which are in terms of typology, Eastern and South Eastern European in character. More precisely, they are component parts of countries, which, albeit intentionally opted to desert the Orthodox civilisation or "converted" to Western civilisation, due to their close proximity to the Eastern despotisms found themselves in disadvantageous geopolitical situation, thus, ambiguity and tentativeness became the hallmark of their identity. Would the civilisational catastrophe, already discussed earlier, sweep them away, or alternately, propel them towards great accomplishments, such as the assumption of a new centre role?

Considering the nature pertaining to the perpetual motion of "Central Europeanness" in space and time, it is probable that following the EU accession of the East Central European countries, the symbolic geography of "Central Europeanness" will shift eastwards from the new boundaries of the European Union. Whilst it is anachronistic to speak about Central Europe as a political category, and a continuation of East Central European politics would mean the desertion of a great undertaking-the integration into the historical-

political corpus of Carolingian Europe-"Central Europeanness" will become the ultimate measure of Western affiliation outside the new borders of the EU. Yet this time is not about captive nations in Kundera's sense, but about somewhat captive provinces and regions. Whereas the countries to which they belong-i.e. Serbia, Romania and Ukraine will find themselves in a civilisational blind alley, the Central European-fragments-Vojvodina, Transylvania, Sub-Carpathia, Galicia and Bukovina-might opt for a different path leading to Euro-conform institutionalism.

This type of institutionalism is based on the local majority principle. Hence, the determining factor is not "strong national identity" of Hungarian or other minorities inhabiting the region, but internal consensus. Such an obligatory consensus will inevitably, in a political sense, propel both the majority-forming populations of the province-Serbs, Romanians, Ukrainians, as well as the minority-forming mainly Hungarian inhabitants-away from their national centres and even into confrontation with them if these national centres will treat these provinces as their vassals.

Thus far experience has shown that the approach of Serbia, Romania and Ukraine to this essential fault-line is rather nationalist and etatist. On the other hand Hungary, for the time being has no tangible strategy vis-a-vis these East Central European fragments. The conservative parties are concerned almost exclusively with the Hungarian communities living in the Central European fragments of the neighbouring countries (namely in Vojvodina, Transylvania and Sub-Carpathia), and in this respect, have concrete concepts, like the so called reintegration of the nation without border readjustments.³⁶ At the same time, the left-liberal parties apparently do not want to acknowledge that these particular provinces represent a special problem, hence, that a strategy should be formulated that is adequate for and exclusively specific to this region, which could serve as an alternative to the national reintegration policies of the right-wing. Hungary, however, instead of by now vesting its energies in the shaping and influencing the federated European Union's policies, which concern these Central European fragments, either politicises along national lines and sees the essence of the European Union in terms of a springboard for the reunification of the divided Hungarian nation-fragments into a unified Hun-

garian nation in a reunited Europe³⁷, or has no political conception whatsoever with regard to this specific region.

3. Transylvania as *instrumentum Europae*

Transylvania is a historical region of Romania. Obviously, from the political and legal point of view, its integration cannot precede that of Romania. Hungary's impending EU membership in the next few years, on the other hand could, without doubt, create a new situation for it. Yet, what today seems to be a politically more distant perspective, could become the basis for the establishment of an intellectual platform that could focus as its ultimate aim, on the radical reformation of Transylvania's political and cultural life: Transylvania has the opportunity-even if it means to simultaneously confront two nation state traditions, if the need arises-to join the federal Europe, at least at the levels of culture and discourse. Since the learning curve is extensive, no immediate and spectacular results are expected to emerge; nevertheless it offers an opportunity for this province to rediscover itself within the framework of an old/new Europe.

Analysts of long-durational processes have estimated the minimum period typologically determining a region's sense of belonging at 200 years. If French geographer, Jacques Lévy' thesis that more than two hundred years of Tartar, Russian and/or Turkish rule was sufficient to destroy conditions necessary for generative mutations in the regions concerned is valid, then it is equally valid that a two hundred-years old Western-type (Carolingian) imperial tradition could enhance the chances for the creation of institutions that are compatible with the present state of "the empire".

Transylvania under Habsburg suzerainty has been part of an empire for over two centuries, which even in its outworn pre-modern construction resembled in some way the present post-modern or post-Westphalian Europe more than yesterday's heroes, i.e. the nations and nation states, especially if they keep on clinging to the myth of unity and indivisibility, as Romania and Hungary do. The simple fact that Transylvania was a Habsburg province is in itself meaningless. Hungary was part of the Habsburg Empire even longer; nonetheless the "result" manifested in reinforced separatism. With regard to Hungary and Croatia, or Hungary and Transylvania, the situation was

the same. Yet both Croatia and Transylvania (except the Hungarians) related very positively to the Austrian Empire's structures. This positive attitude, the fact that these structures served as models for both provinces or smaller countries for the formation of their own specific institutions, is highly significant.

Between 1860 and 1867 Austria took the first constitutional steps towards transforming its pre-modern framework of political autonomy and subsidiarity in conformity with modern civic rights, and extend it to the whole empire, including the countries of St. Stephen's crown (Hungary proper, Croatia and Transylvania). This experiment, like the earlier reform programme of Joseph II, was duly frustrated by Hungary in the 1860s.

Hungarian historiography and public opinion firmly believed that this ardent obstructionism and its success stemmed from the strength of "national resistance". Yet, this is only a partial truth. Above all, it stemmed from the structural differences in the two regions, i.e. Cis-Leitha Hungary (typologically peripheral) and Trans-Leitha Austria (historically and typologically a constituent of Carolingian Europe). Incongruence, however, was not complete: among the countries that belonged to the crown of St. Stephen (Croatia, Transylvania and Hungary) only Hungary's constitutional law differed radically from that of Austria. As Croatia and Transylvania enjoyed constitutional autonomy within the Hungarian Kingdom, it is no wonder that in light of the increasing Hungarian national centralism their non-Hungarian inhabitants preferred the opportunities offered by the Vienna-led imperial reforms.

Since the Hungary of the Middle Ages "carried" a non-Carolingian-type unitary executive power into Europe, when judicial harmonisation was on the agenda in the 19th century, apart from its counties there was nothing else to be reformed. As a state, however, Hungary had not been constructed on the Carolingian-type model comprising "lands" or regions that evolved from "county-agglomerates" and territorial principalities (Marc Bloch) as Austria and Czech-Moravia had been.

Above all, this structural difference and not only Hungarian short-sightedness and arrogance explains why even as late as 1917 Hungarian politicians in Hungary, even those fighting for an

independent democratic Hungary against the “rotten” Monarchy, still referred to “Wallachs” and talked about the inviolability of Hungarian supremacy, while the autonomous Transylvanian entity and integral part of the Austrian Empire implemented laws in 1863 guaranteeing equal Romanian national and Romanian language rights. For example, Endre Vertán, representing a vanguard of universal suffrage, Vilmos Vázsonyi, at a public meeting in Cluj (Kolozsvár), dismissed arguments presented by conservatives defending the country against the “Wallachian danger” saying “I would be the first to oppose any bill that threatened Hungarian supremacy” adding confidently, “the fate of Transylvania is in the hands of the Hungarian National Assembly, therefore a few Wallachian deputies cannot decide the fate of Transylvania”.³⁸

Furthermore, a similar dualism is discernible in the post-1918 behaviour of the Transylvanian Romanian political elite that had socialised in Hungary.³⁹ They blindly believed that with the introduction of universal suffrage in Romania, the first legislative National Assembly would “close the chapter of a fifty-year-long Eastern-type political activity in the territorially reconstructed Romania and open a new chapter based on Western parliamentarism”.⁴⁰

Unfortunately, Transylvanian Romanians envisaged this new political outfit in terms of the “Hungarian” rather than in terms of the Western model. Of course there had been progressives who did not want parliament to be subordinated to governments, but the other way round, governments to be subordinated to parliament. Nevertheless, it was natural to them to proclaim, “The entire State power should represent Romanian sentiment and thinking”. The concept of Romanian supremacy-as encountered only a few years before in the case of Hungarian “progressives”-logically concluded the “total” concept of unity, “void of provincial particularity”. “We want an everlasting and total unity with the Regat”, proclaimed Iuliu Maniu in his speech delivered on the first anniversary of “Transylvania's liberation”. This aim is illustrated and underscored by the fact that we did not hold any kind of Parliament nor demanded any sort of legislative rights at Alba Iulia, but we asked the Constitutional Assembly at Bucharest to decide on the country's constitution”.⁴¹

In the end, it was not the Constitutional Assembly rightly demanded by Maniu and others that endorsed the constitution, but the Parliament under the hegemony of the Liberal Party. This proved to be only one of the scores of disappointments for the Transylvanian National Party and the National Peasants' Party that aimed to radically reform the traditional Romanian political system. After finally assuming power, the representative of their party's Bessarabian wing, Constantin Stere-in concord with Maniu-worked out a draft plan in 1929, pertaining to the country's administrative structure. Aiming to counterbalance the excessive power of the centre, he proposed the introduction of a new administrative entity, the Province. The opposition, led by the liberals, immediately accused the formulator of the draft bill of undermining the country's national unity and ignobly aiming to “federalise” it. (The use of “federalisation” as an invective describing a well defined set of political aims is not new in Romania.) Thus threatened by the opposition, the Regency immediately and unconstitutionally intervened and castrated the bill even before it reached parliament.

Maniu, having recognised that he had no chance whatsoever against the oligarchy in Bucharest without a constitutional change, prepared a concept for a constitutional monarchy based on the duality of “King and Country”. However, his efforts were frustrated after the return of Charles II in 1931. The most influential professor of philosophy and publicist of the inter-war period, Nae Ionescu, the master of Mircea Eliade and of Emil Cioran, unequivocally proclaimed, “King and Country are not divergent elements, but one and the same hypostasis. King is Country!”⁴² When the Maniu government, which was regrettably untalented, unimaginative, impotent and clientistic collapsed, the prophesies of the still influential politician had neither credit nor weight: “The nation will be as determined in its opposition to the imminent political regime as it had been at Alba Iulia!” (Here, he suddenly remembered his real yet narrower Transylvanian Romanian “nation”).

“The distress of the Eastern European small states”⁴³ that determined and is determining the modern-age history of both Hungary and Romania serve as a lesson, a very useful lesson, namely that, without active participation in a European

institutional regime that has been functioning as a unified historical organism ever since the Carolingian age, the Central and East European peoples will not be able to rid themselves of the unbearable weight of their past.

With regard to the events of the 19th-20th centuries, which evolved in accordance with nation-myth formations there is a propensity to think that Transylvania is nothing more than a periphery of two peripheral states, Hungary and Romania, which have been emulating (and in many aspects distorting) the French-type nation state. If we extend the title and content of the reflective essay⁴⁴ by the Transylvanian literary critic Al. Cistelcan to "Hungarian Transylvania" as well: a twice-aborted province.

Yet, Transylvania also had a different kind of political tradition that linked it to the deeply European rooted, "Carolingian-like" Habsburg Empire, being more distant, therefore more grandiose and complex than the nation state entities of Hungary and Romania.

When on July 1, 1863 the Transylvanian Diet gathered in Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben) it did not follow the 1848 Hungarian laws sanctioning the Union with Hungary, but the "country's old constitution" in order to use Transylvania's traditional constitutional system as the basis for the creation of a modern up-to-date version. "The reinstatement of the old constitution in its entirety", as stated in the imperial and royal rescript, "would have been in direct conflict with the principle of equal rights of peoples, languages and religions, irrevocably propagated by the imperatives of the time".

Here, we are witnessing not the collision of "modern" nation state liberalism and anachronistic feudal imperial logic, but the conflict of two different liberal traditions. Hence, Emperor Franz Joseph's rescript-signed in his own handwriting and in three languages: German, Hungarian and Romanian-reinforcing "the civic and political equality...of all classes of the population regardless of national and religious affiliation" did not mean the liberal legitimisation of any nation's supremacy, but the proclamation of the equality of all Transylvanian "nations" and their "religions" and all three "national languages". Whereas in terms of the 1848 Hungarian legislation Transylvania ceased to exist as an administrative entity and the two non-Hungarian Transylvanian

nations had no other choice, but dissolve into the unified Hungarian civic nation, in terms of the Empire Transylvania enjoyed equal status with any other imperial province and its nations with the other imperial nations.

The Transylvanian tradition of consociational liberalism-its tangible manifestations being the 2600 folio-page tri-lingual Proceedings of the Sibiu Diet as well as the tri-lingual Document Collection - available in the Budapest Public Records Office-is more modern and exciting (above all, more relevant) than the dubious tradition of nation state liberalism as a tool of Hungarian or Romanian nation state supremacy refusing to recognise the autonomy of Transylvania and the equality of its nations.

Thus we can presume with good reason that only modern or rather, post-modern consociational liberalism may serve as a social and political model-if and when endorsed and implemented locally by the majority of Transylvanians-which would guarantee Transylvania's long-term peace and prosperity, as well as facilitate the integration of this historical region into the new European empire.

Internal harmony in Transylvania is attainable only if the interests of both the Romanian and Hungarian national communities are respected. It is rather strange that the basic "Transylvanian fact", voiced clearly and unequivocally by Alexandru Bohățiel, the representative of the Transylvanian Romanian elite at the Sibiu Diet, that the Transylvanian Romanian nation "has never been and never will be satisfied with equal rights for individuals", i.e. with the regime based on individual rights only, is still being contested.

Therefore it is obvious that the liberal 1848 Hungarian laws could not satisfy Transylvanian Romanians because they did not offer a qualitative change in terms of Romanian national existence. "For the Romanian nobleman", Bohățiel stresses, "enjoyed the same rights as his Hungarian counterpart, the one bourgeois of the Königsboden as much as the other, or indeed the one citizen of the Transylvanian towns and counties as the others. But they could not enjoy these rights as a nation without assimilating into the other nations. This is precisely the reason why I cannot accept equality in terms of individual rights, but only in terms of national rights".⁴⁵

Bohățiel's argument illuminates the fundamental issue, i.e. that the feudal structures that crystallised in the 14th century and sustained for several centuries could not cope with the Orthodox Romanians whose local institutions were derived from Byzantine-Slav traditions. The incompatibility of the Western-type and the South Eastern European Byzantine institutional system essentially prevented the integration of Romanians into the social corpus. For this reason they could not form a *natio* as understood in the Middle Ages, albeit, in principle and asunder, they had the opportunity to integrate. It is impossible to stipulate what would have happened had the Romanians converted to Catholicism en masse following the example of Hungary's Cumans who concomitantly with Catholicisation gained and sustained widespread internal autonomy beyond 1867 until the crystallisation of the centralistic state regime.

The incorporation of Transylvania into the Austrian Empire brought about a fundamental change. The Romanians proved to be an unprecedented instrumentum regni in the hands of Vienna for taming the feudal Hungarian *natio*.⁴⁶ Had Austria acted consequentially in this respect and accepted the Romanian elite that converted to Greek Catholicism as a fourth order, then without doubt, Orthodoxy in Transylvania would have survived only as a mere trace element. Despite this, a shift did take place towards integration into a Central European-type political-legal system. A timely but historically anachronistic theory of Samuil Micu stipulates that the legitimacy of this propensity for adjustment or integration can be traced back to the signing of a "contract" between the Romanians and Töhötöm, the leader of the Hungarian tribes penetrating into Transylvania in the 10th century. As Keith Hitchins, referring to the monumental (and still unpublished) historical work of Samuil Micu, observed, the "treaty", in Micu's interpretation "did not subjugate the Romanians to the Hungarians, but established a condominium-type regime for two equal entities".⁴⁷

When in the 30s and 40s of the 19th century, members of the great liberal and Europe-oriented generation embarked on the formulation of the ideology of the Hungarian nation as a political community, they had in mind the "linguistically-ethnically homogeneous nation", and the "organic centralised state". They were not, however, the

only ones: "liberals Europe-wide assumed that civic consciousness attaches individuals to communities, civic identity is the only force that can create communities. Every other national-community identity weakens and divides this civic consciousness viz. the loyalty to the organic nation states".⁴⁸ Kossuth spoke in this respect in 1848 of "fifteen million Hungarians" in other words, of the citizens of the independent Hungarian nation state, who all, including the Croatians, "make the homeland and the nation".⁴⁹

In Transylvania a different type of liberal tradition evolved, above all, because there was not only one feudal nation-Natio Hungarica-as in Hungary (without Croatia), but three others plus a potential fourth-comprising the Greek Catholic Romanian elite-that "knocked on the door". Thus, these *natio*s (except for the mono-linguistic Hungarians and Szeklers) chose the path to civic transformation separately and by sustaining their ethnic and linguistic independence. The evolution of this different non-centralistic consociational civic transformation was, to a large extent, facilitated by an external power factor - the Viennese Court. It was not in the interest of the latter that a dominant non-feudal civic nation, the Hungarian should replace the traditional divided power structure in Transylvania.

It cannot be denied that with respect to Vienna, the Romanians played the same role of *instrumentum regni* in 1863-64 as they did at the beginning of the 18th century. The fact, however, that the Austrian Imperial government convened the Sibiu Landtag out of conjunctural considerations and based on the "First non-feudal electoral Transylvanian draft law" adopted by the Romanian National Congress held in Sibiu in January 1861, and that it used the proportional representation in the Diet (57 Romanian, 54 Hungarian, 43 Saxon) "simply as a tool against the Transylvanian Hungarians who defied the policies of the Court, or more precisely, the Imperial rescript"⁵⁰ is neither here nor there. The undeniable tactical elements cannot impede us from pointing out the more important consequences. The Sibiu Landtag, despite the boycott of the Hungarian representatives, represented the model of consociative liberalism on a European level.

Naturally, it was only a projection and not a prototype for all times and for all cases. Yet, it is worth citing purely as examples a few time endur-

ing theses voiced at the Transylvanian Diet.

As an example, Alexandru Bohățiel's observation is remarkable because it recognises that equality of nations cannot lead to the hegemony of any nation in any region of any country where other nations form the majority. "Every nation", the Transylvanian Romanian deputy stressed, "should be able to exercise its rights in any part of the country. Consequently, I want to exercise my political rights in Sibiu County as much as the Saxons do, and similarly the Saxons should in Cluj County and the Năsăud district".⁵¹

In this respect, the Saxon deputy Konrad Schmidt's wording is even more precise, "the accomplishments of the new epoch: the concept of citizens' equality and national equality" fundamentally excludes such "exclusive" regimes whereby "the Saxons among the Hungarian nobles, the Hungarian nobles among the Szeklers and the Szeklers among the Saxons" could not exercise political rights. Moreover, he added, the country's intellectual and material development demands that Transylvania as a whole should be as open as possible. "It is absolutely vital for a country like Transylvania lacking adequate capital to encourage the influx of capital".⁵²

Whereas, following the collapse of communism, these legal tenets and political views gained a spectacular momentum, the ideal of the Transylvanian homeland-not less attractive and in itself legitimate-has been cruelly trampled on by history. Today, Transylvania is a part of the Romanian homeland to which the Transylvanian Romanians are, above all emotionally, and all the Romanian citizens legally and politically attached. On the other hand a large portion of Transylvania's Hungarian inhabitants feel emotional attachment to the Hungarian homeland, that is, the mother country, or kin-state, and with the implementation of the controversial Status or Benefits Law, Transylvanian Hungarians-to a certain extent- became legally attached to the Hungarian state.⁵³

In this particular context it is impossible to pass over the proclamations of the personalities in the Pantheon of Romanian nationalism that 137 years ago committed them to the Transylvanian homeland, without being overcome with emotion. For example the Orthodox Bishop of Transylvania, Baron Andrei Șaguna who always carefully for-

mulated his words remarked in one of his speeches: "Gentlemen we are the children of the same mother and same country. [...] As far as I am concerned, I would like to ask everybody once and for all, not to judge me on the basis of my Romanian nationality or Orthodox religion, but on the basis of my country and patriotism". Șaguna knew very well that "Transylvania, our homeland, together with His Majesty's other principalities and countries forms an inseparable and indivisible unity", but "as a Transylvanian" he believed that his real homeland is Transylvania.⁵⁴

One of the most influential Transylvanian Romanian publicists in the second half of the 19th century, George Barițiu defined not only in positive terms, but negative terms as well what entails-in other words what confronts or is confronting-Transylvanian patriotism: "Four ghosts, four black monsters, or to express myself more precisely, four horrific demons have been lurking for some twenty years over the homeland. Four malevolent ghosts are scuttling up and down, sweeping across and flying about the country, causing endless restlessness and anxiety in the hearts and souls of people. And what are the names of these four ghosts, these frightful spirits? I call them pan-Germanism, pan-Slavism pan-Magyarism and Daco-Romanism".⁵⁵

We can say of the "terrifying demons" of 20th century pan-Germanism, and pan-Slavism (i.e. Hitlerism and Stalinism), that they have ravaged the Transylvanian landscape, but disappeared since. They have caused immense injury (for the exodus of the Transylvanian Germans, the destruction of the rich and colourful Transylvanian civil society, and the nationalisation of its institutions are their sins), yet the disappearance of the concept of a "Transylvanian homeland" from the stage of 20th century history is not their sin but of "Magyarism" and "Daco-Romanism", or in modern terminology: of the rivalry between the Hungarian and Romanian nation states, which are equally exclusive ideologies regarding Transylvania. The definition of Transylvania, which embraces three nations as a "national home", being an oxymoron⁵⁶, it is not surprising that the chances for the recreation of the Transylvanian homeland emerge at a time, when-transgressing into the 21st century-more and more hairline-cracks appear in the previously perceived as rock-hard foundations of the two rival "national" homelands.

Whereas Transylvania had no chance whatsoever in the era of nation states, it would be an interesting historical twist, if Transylvania, after reinterpreting its unique traditions were to become this time as *instrumentum Europae* in a new unifying Europe—a constitutional region, in other words, a kind of region-homeland for the citizens and national communities living in its territory.

4. The Transylvanian model of consociational democracy

Then what is there for Transylvanians to do? The analysis of the election results between 1990 and 2000 on the region-to-region basis⁵⁷ shows that politically Transylvania is a separate region that clearly deviates from other Romanian regions. The thesis that Transylvania is a “special region” whose “condition radically differs” from those of Mutenia and Moldova—as the distinguished Romanian political analyst Dan Pavel pointed out—is not a “false concept”, but a fact.⁵⁸ Whereas the hegemony of post-communist forces, the power and innervations of the “Byzantine Leviathan”⁵⁹ became unchallengeable in Older Romania (the Regat) and which practically annihilated the opposition, in Transylvania even after the sweeping victory of the Iliescu-led PDSR in the November 2000 elections, some kind of balance remained between the post-communist left and centre-right oriented parties.

The municipal organisations of these parties as well as the local and parliamentary deputies from Transylvania and the Banat will be confronted with a choice. Either they accept that the ruling political forces in the Regat that treat them as mere spectators on the political scene are marginalizing them, or they will attempt to formulate a programme that could transform Transylvania into a functioning region. Last but not least, it will be up to the citizens of Transylvania to decide the political formations they want to create to achieve this goal. The emergence of a new trans-ethnic regional party may be a highly probable and important consequence of this possible political reconfiguration.

If we accept that illiberal democracies comprise those countries that adopted Western-type democracies as models for their own political regimes, yet are unable to render their institutions functional, then we can only talk about failed states if the given country - due to external or internal contingencies - remains in this condition longer than

the critical interval that erodes political and legal institutions (in today's post modern world this interval is about ten to twenty years).

The question is whether while the Regat, following the path of a civilisational blind alley, typical of the whole East European (post-Byzantine) region, is heading for a new form of social and political homogeneity, paralysing Romanian society, Transylvania could move in the opposite direction. Would it be able to utilise its multi-cultural and multi-national resources that make it so different from the Regat to construct and activate functioning local and regional institutions?

It is Transylvania's inherent social pluralism that to some extent protected it from communist homogenisation and hopefully will save it from its present day post-communist variant. Transylvania is pluralistic in the sense as Arend Lijphart defined the term in his fundamental work *Democracy in Plural Societies* (1978): A plural society is a society divided by segmental cleavages, in which political divisions follow very closely the lines of objective social differentiation. Segmental cleavages may be of a religious, ideological, linguistic, regional, cultural, racial, or ethnic nature. A further significant characteristic of plural societies, is that political parties, interest groups, media of communication, schools, and voluntary associations tend to be organized along the lines of segmental cleavages. Lijphart refers to the groups of the population bounded by such cleavages as the segments of a plural society.

While the most striking characteristic of pluralistic societies is that they can more or less successfully resist homogenising attempts, at the same time, however, find it relatively difficult to create a political regime most suited to their specific needs. Once this regime is created it produces a stable democracy. Consociational democracy is nothing else than a guarantor of a maximally stable political order that evolved from the specific conditions of the pluralistic society. Its essence is the political cooperation of the segmental elites. This cooperative democracy in search of harmony is committed to solving conflicts by cooperation with various elites rather than by majority votes. Here, the main goal is the extension of cooperation through the inclusion of as many segments as possible.

Obviously, consociational democracy-in line with Gabriel Almond's classic typology of political systems-belongs to the so-called Continental European typology and not the Anglo-American systems. Whereas countries that belong to the Anglo-American-type typology are homogeneous (it is not the same as the communist or post-communist homogeneity, nevertheless it is still homogeneity)-the Continental European systems are characterized by a fragmentation of political culture, by mutually separated political subcultures.

In this situation the key to political and social stability is not the uniformity of the homogenous political culture, it needs an additional stability factor. This is attainable through elite cooperation, cooperation by the leaders of the different groups, which transcends the segmental or sub-cultural cleavages at the mass level.

At mass level and in numerous countries the so-called primordial loyalties and primordial sub-national attachments prevail, which political scientists generally try to integrate in accordance with the logic of Anglo-Saxon type systems. Huntington, for example in an earlier work (1968) stated that political modernization means national integration which, he said, involves "the replacement of a large number of traditional, religious, familial, ethnic political authorities by a single secular, national political authority".

On the other hand Lijphart already in the 1970s pointed out and it is still valid, that Westerners and especially the Anglo-Saxons have the propensity to exaggerate the degree of social homogeneity and are shocked to find that it is not self-evident in the so-called pluralistic societies. Moreover, even in a pluralistic society, the replacement of segmental loyalties by a presumably common national allegiance is extremely dangerous to attempt-and could even lead to bloody conflicts.

Obviously, replacing segmental loyalties by an assumed common national allegiance in a pluralistic society is neither feasible nor desirable because instead of creating national cohesion it would generate tensions between the various social segments.

There is a vast literature covering the implementation in the 1960s and 1970s of consociational democracy in its "birthplace", the small Western

European small states (Switzerland, Austria, Belgium and the Netherlands), as well as attempts to introduce it in Third World countries ranging from Nigeria to Indonesia.

I find it odd that thus far it has not occurred to anyone to apply the Lijphartian consociational model to the typically pluralistic Central European-fragments. I am thinking of Vojvodina, Transylvania, Sub-Carpathia, Bukovina and Galicia. Among these provinces belonging to East European countries, which fall outside the politically instituted West, I think that there are two provinces-Vojvodina and Transylvania-which are in the position to create the institutions of a consociational democracy.

Both have substantial Hungarian national communities, but they exist as minorities amidst the local Serb or Romanian majority. Therefore it depends to a large extent on the majority-forming Serbs in the Vojvodina and majority forming Romanians in Transylvania whether these two historical regions will stay above water or not. All depends on whether these local majority-forming Serbs and Romanians as Central European-type minorities of the Serb and Romanian peoples, which historically and culturally belong to the Eastern and South Eastern European area, will be able to emerge from the civilisational blind alley, which is paralysing the majority of their own people.

It is my hypothesis that Transylvania is a pluralistic society that has four determining segments: 1) the Transylvanianist Romanian, that is, Romanians who consider Transylvanianism as a determining factor of their identity, 2) the Transylvanianist Hungarian, 3) the unitarian, anti-Transylvanianist Romanian, and 4) the anti-Transylvanianist Hungarian, that is, Hungarians who in conjunction with economic and cultural considerations politically also orient toward Hungary.

During the past ten years both the Transylvanianist and the anti-Transylvanianist Hungarian segment evolved, but the latter-thanks to the World Federation of Transylvanian Hungarians has become organisationally visible only recently. The anti-Transylvanianist Romanian segment also appeared on the scene in the form of the Romanian National Unity Party (PNUR), but its social and political role-as in the case of its pendant anti-Transylvanianist Hungarians-is marginal.

The Transylvanianist Romanian segment has not been visible in the political context yet, although there are signs of growing rivalry between the existing parties for its votes.⁶⁰ In case the Transylvanianist Romanian segment manages, in the political sense, to become organised, and to create its own political organisations, it is almost certain that in conjunction with the Transylvanianist Hungarian segment it will attain a local majority in Transylvania.⁶¹

A stability generating consociational democracy comprises four essential features: (1) a grand coalition cabinet of the political leaders of all significant segments of the plural society (2) the mutual veto, which serves as an additional protection of vital minority interests, (3) proportionality in the field of political representation, the division of administrative personnel and the distribution of public funds, (4) a high degree of autonomy for each segment to run its own internal affairs. This means a trans-segmental, trans-national political and social institutional system that maximally guarantees the autonomy of individual segments, as well as their survival and evolution.

Transylvania, however, is not yet in the position to achieve this goal. Nevertheless, politics, or more precisely history, have always produced surprises. For the time being all that can be said with certainty is that the elites of the two main Transylvanian national communities have embarked on cooperation. The intellectual cooperation, which evolved around the Cluj (Kolozsvár)-based bilingual publication *Provincia*⁶² is discernible in wider circles as well, and the ferment, especially among the younger generation suggests that this traditionally and historically European province will emerge once again on the stage of history.

NOTES

¹ Cf.: Hajnal István, "A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről" [1942], in *Technika, művelődés. Tanulmányok. Vál. és bev. Glatz Ferenc*, Budapest, 1993, pp. 243-298.
² Cf.: Szűcs Jenő, *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Vázlat, Magvető Kiadó, Budapest, 1983.
³ *The Future of the European Union. The Laeken Declaration*. 15. 12. 2001.
⁴ "Verhaugen tíz új tagra számít". *Népszabadság*, 28 Dec 2001.
⁵ Peter Ludlow, "A Commentary on the EU. 2004 and Beyond". 2001 June. www.eu.int.ceps.com

⁶ Cit. Derek W. Urwin, in *The Community of Europe. A History of European Integration Since 1945*, Longman, London and New York, 1995 (2. edition), p. 76.

⁷ Peter Ludlow, p. 22.

⁸ Josef Janning, "A 'nagy EU' működési rendszere. A kormányközi konferencia követelményei és opciói", in *Európai Szemle*, 2/2000, p. 16.

⁹ William Wallace, "From the Atlantic to the Bug, from the Arctic to the Tigris? The transformation of the EU and NATO", in *International Affairs*, vol. 76, no. 3, July 2000, pp. 477-478.

¹⁰ "Une Constituante pour l'Europe", *Le Monde*, Dec. 17, 2001.

¹¹ Peter Ludlow, p. 22.

¹² See: Reginald Dale, "Differing Views on a United Europe", in *Europe in the New Century. Visions of an Emerging Superpower*, ed. by Robert J. Guttman, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 2001, p. 31.

¹³ Gabriel Andreescu, Adrian Severin, "Un concept românesc al Europei federale", in *Un concept românesc asupra viitorului Uniunii Europene*, Polirom, 2001, pp. 17-54.

¹⁴ *Ibid*, pp. 40-42.

¹⁵ *Ibid*, p. 41.

¹⁶ Jenő Szűcs, "The Three Historical Regions of Europe. An outline". *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 29 (2-4), 1983, pp. 136; 139.

¹⁷ Johannes Althusius, *Politica. "Politica Methodice Digesta"* 3., A shortened English-language translation of the 1614 edition. Liberty Fund, Indianapolis, 1995, pp. 121, 128.

¹⁸ See Acts, 5, 38.

¹⁹ See Victor Papacostea, "Șerban Cantacuzino voievod și suveran al tuturor ortodocșilor creștini", in *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, 1996, pp. 53-63.

²⁰ See Arnold Toynbee, "The Diffraction of Culture", in "A Study of History", vol. VIII.[1954], A Galaxy Book, New York, Oxford University Press, 1963, pp. 511-512.

²¹ *Ibidem*, p. 512.

²² In this regard it is worth noting a statement of the French representative and a deputy in the European Convent Pierre Moscovici proposing the use of "European United States", which has similar content, but more "attractive" instead of the "Federation of Nation States", because this describes more precisely that it is a new entity where the federal capacity of the Europe of tomorrow is expressed. "Il faut aller vers les États-Unis d'Europe". *Le Monde*, 28. Feb. 2002.

²³ Timothy Garton Ash in "The Puzzle of Central Europe" with reference to Karl A. Sinnhuber mentions 16 Central Europe definitions. In *The New York Review of Books*, March 18, 1998.

²⁴ See Marc Bloch, *La société féodale* [1939], Paris, 1995, p. 544.

²⁵ Jenő Szűcs, *The Three Historical Regions of Europe*, p. 137.

²⁶ About the eroding of nation-states and the emergence of new territorial identities, see the works of Michael Keating: "State and Regional Nationalism. Territorial Politics and the European State", London: Harvester-Wheatsheaf, 1988; "Nations against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland", London: Macmillan, 1996; "The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change", Aldershot: Edward Elgar, 1998; Keating, Michael and Liesbet Hooghe, "By-Passing the Nation-State? Regions and the EU Policy Process", in Jeremy Richardson (ed.), "European Union:

Power and Policy”, London: Routledge, 1996., *Nations against the State: the new politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, London and New York: Macmillan Press, 1996.

²⁷ See Neagu Djuvara, “*Civilisations et lois historiques*”. *Essai d'études comparée des civilisations*, Paris, 1975, p. 277.

²⁸ I adopted the expression from H. R Patapievici Romanian philosopher. See “*Anatomia unei catastrofe*”, in *Politice*, II. Edition, București, 1997, p. 78.

²⁹ Arnold Toynbee, *A Study of History*, VIII. pp. 517; 520-521.

³⁰ Samuel P. Huntington, “*The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*”, New York, 1996, p.154.

³¹ Jacques Lévy, “*Europe. Une géographie*”, Paris, 1997, p. 40.

³² About the significance and interpretation of the regular and recurring institutional collapse during the Central and East-European acculturation processes, see Gusztáv Molnár, “*The vanishing of In-Between Europe*”, in *Regio. Minorities, Politics, Society*, 1/2000, pp. 84-104.

³³ J. Lévy, pp. 40; 48.

³⁴ *Ibidem*, p. 247.

³⁵ About the Central European-fragments, see Gusztáv Molnár, “*The Transylvanian Question*”, in *The Hungarian Quarterly*, 1/1998, pp. 1-10.

³⁶ See Németh Zsolt, “*Magyar kibontakozás. Válogatás N. Zs. beszédeiből és cikkeiből*”, Püski, Budapest, 2002.

³⁷ See the declaration of Ibolya Dávid, the president of the MDF, in *Magyar Nemzet*, March 2, 2002.

³⁸ Újság - Kolozsvár -, Oct 1, 1917.

³⁹ About the Transylvanian Hungarian politicians prior to 1918 and the Transylvanian Romanian politicians post 1918 “selective legal perceptions”, see Ágoston Vilmos, “*The Transylvanian Mind: Ambiguity of Ethnic Identities and Conflict Resolution*”, in *Quest for Models of Coexistence*, SRC, Sapporo, Japan, 1998. pp. 59-78. The Hungarian and Romanian language version of the study is available in the periodical *Provincia - Kolozsvár (Cluj)* -, Vol. I. No. 1, April 2000.

⁴⁰ “*O nouă eră*”, *Patria* - Cluj - Nov. 12, 1919.

⁴¹ *Patria*, Nov. 5, 1919.

⁴² *Cuvîntul* - Bucharest - Feb 1, 1931.

⁴³ Cf. István Bibó, “*The Distress of the East European Small States*” (1946). “*In Democracy, Revolution, Self-Determination. Selected Writings*”, Ed. by Károly Nagy, Atlantic Research and Publications, Columbia University Press, New York, 1991, pp. 13-88.

⁴⁴ In his essay “*Provincia ratată*” (The aborted Province), Al Cistelecan (Alteră - Tg. Mureș - IV. Issue no 9 - 1998-9. pp. 77-85) writes that Bucharest elite's incredibly rigid mentality and the treatment of Transylvania as a conquered province prevented Transylvania from assuming the all-important role of a cultural and political centre of Romania during the inter-war period.

⁴⁵ “*Dieta Ardealului*” (*The Transylvanian Diet*). 18th Sitting (August 28, 1863.), in: Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1905., vol. III. p. 148.

⁴⁶ Mathias Bernath, “*Unirea bisericăscă: românii ca instrumentum regni*”, in: “*Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*”, Cluj, 1994, pp. 73-86.

⁴⁷ Keith Hitchins, “*Românii din Monarhia Habsburgică*”, in: *Românii. 1774-1866*, București, 1996, p. 260.

⁴⁸ Fenyő István, “*A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*”, Budapest, 1997, pp. 248-249. About the formation and the characteristics of the Hungarian

civic nationalism see Kosáry Domokos, “*A modern nemzettudat születése*”, and “*A Pesti Hírlap nacionalizmusa, 1841-1844*”, in: *Nemzeti fejlődés, művelődés - európai politika*, Budapest, 1989, pp. 9-15, 23-50.

⁴⁹ Kossuth's speech on March 19, 1848. in: *Kossuth Lajos, Írások és beszédek 1848-1849-ből*, Budapest, 1987, p. 38.

⁵⁰ Kemény G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés története*. I. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében. 1790-1918. Budapest, 1946, p. 59.

⁵¹ “*Dieta Ardealului*”. 24th Sitting (September 4, 1863), in: *Cartea de Aur*, III. 241.

⁵² Cit. Mester Miklós, in: “*Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863-64. évi nagyszzebeni országgyűlésen*”, Budapest, 1936. 191-192.

⁵³ See Klara Kingston, “*The Hungarian Status Law*”, in: *RFE/RL East European Perspectives*, Vol. 3. No. 17 Prague, October 3, 2001. See also Brigid Fowler, “*Fuzzing citizenship, nationalising political space: A framework for interpreting the Hungarian 'status law' as a new form of kin-state policy in Central and Eastern Europe.*” Working Paper 40/42. First published in 2002 by the ESRC “One Europe or Several?” Programme, Sussex European Institute.

⁵⁴ “*Dieta Ardealului.*” 7th Sitting (July 27, 1863.), in: *Cartea de Aur*, III. 67-69.

⁵⁵ “*Dieta Ardealului.*” 24th Sitting (September 4, 1863.), in: *Cartea de Aur*, III. 223.

⁵⁶ See G. Molnár, “*Oximoron*”, in *Provincia*, Vol. I. No. 4., August 2000.

⁵⁷ See G. Molnár, “*Romániai választási geográfia. 1990-2000*”. In: *Provincia - 2000. Válogatás a Provincia c. folyóirat I. évfolyamából*. Marosvásárhely, 2002; idem, “*A megyei tanácsi listákra leadott 2000. június 4-i szavazatok regionális megoszlása*”, in *Provincia*, Vol. I. No. 3; idem “*A romániai politikai tömörülések regionális megoszlása a 2000. november 26-i parlamenti választások után*”, in *Provincia*, Vol. II. No.1-2.

⁵⁸ Cf. Dan Pavel, “*Krónika - Kolozsvár*”, June 24, 2000 and Adrian Năstase, “*Curierul Național*” - Bucharest -, 3 June, 2000

⁵⁹ Dan Pavel, “*Un eșec al ingineriei politice: Leviathanul bizantin*”, in *Leviathanul bizantin*, Polirom, 1998, pp. 5-47.

⁶⁰ Cf. “*...ce fel de Transilvanie vrem.*”.. Debate of the Provincia-group. In *Provincia*, Vol. III. No. 1. January 2002

⁶¹ Cf. Dan Pavel, “*Regionalizarea - între conspirație și geopolitică*”, in “*Ziua*” - Bucharest -, 17 December 2001

⁶² The Romanian and Hungarian edition of the periodical is available in the www.provincia.ro Home Page. The electronic edition of *Provincia* contains the text of a memorandum in English, German and French published by the associates of the periodical on December 8, 2001, which highlights the draft programme for transforming Romania into a regional state.

Naționalismul ca atribut al periferiei

SABINA FATI

Naționalismul este, în general, o expresie a revendicărilor și a solicitărilor în numele națiunii și face parte, de obicei, din recuzita societăților periferice care încearcă să se detașeze de un ‘centru’ dominant și integrator care prin pârgurile administrative, politice, militare, culturale își exercită capacitatea de asimilare. Problema condițiilor care au stat la baza formării identităților naționale, mai ales în secolul al XIX-lea a stârnit multe controverse: pentru Benedict Anderson factorii importanți în crearea acestor ‘comunități imaginare’ sunt declinul religiei și ascensiunea limbilor vernaculare, încurajate de ‘capitalismul tipărit’, devenind, în cele din urmă, artefact cultural și patologic¹; pentru Ernest Gellner, factorul cel mai important este dat de ascensiunea societății industriale care ‘se manifestă la suprafață în forma naționalismului’, fiindcă “naționalismul transformă culturi pre-existente în națiuni, uneori le inventează și deseori ajunge, în mod real, să anuleze tocmai aceste culturi”². Pentru Ernest Renan, ‘uitarea’ și chiar ‘eroarea’ sunt factori esențiali în crearea unei națiuni³, iar Eric Hobsbawm, distinge naționalismul guvernelor de naționalismul oamenilor, notând că ceea ce simțeau oamenii obișnuiți despre naționalitate a devenit o problemă de importanță politică la sfârșitul secolului al XIX-lea⁴. Anthony Smith enumeră cinci componente ale naționalismului: i) procesul de formare și de menținere a Statelor Națiuni; ii) conștiința apartenenței la o națiune; iii) expresiile simbolice ale națiu-

nii și rolul acestora; iv) ideologiile sau doctrinele naționaliste; v) mișcările sociale și politice care urmăresc să îndeplinească voința atribuită națiunii⁵, în vreme ce John Breuilly consideră naționalismul ca o formă a politicului, în opoziție cu acesta, definit prin conflictul dintre mișcările naționaliste și guvernele care oprimă aceste mișcări⁶.

Naționalismul ca modalitate de explicare sau interpretare a modernității, ca fenomen integrator sau de fragmentare este departe de a-și epuiza resursele. Ca orice fenomen complex, manifest pe spații culturale întinse și diverse ca tradiții și atitudini, naționalismul trebuie tratat la plural, ca expresie a unor realități specifice, de o varietate inepuizabilă⁷. S-a făcut distincție, de regulă, între un naționalism politic, dominant în lumea occidentală și unul etnocultural, prezent mai ales în răsărit, avându-i ca strămoși spirituali pe Rousseau și pe Herder. O abordare schematizată este, însă, puțin folositoare, mai ales atunci când conceptele sunt ideologizate și pentru care, ideologia statală (care corespunde naționalismului politic) este catalogată drept rațională, universalistă și progresistă, pe când națiunea culturală (care corespunde naționalismului etnocultural) este irațională, particularistă și conservatoare⁸. Specii noi ale naționalismului s-au putut identifica pe baza evoluțiilor mai recente: naționalism legitim, manifest în limite rezonabile sau ilegitim, care depășește cadrele normative. Atributele bun și rău au fost folosite în același sens. Mai neutru este după cum notează Alexandru Zub epitetul postmodern, “la fel de echivoc ca postmodernismul însuși”⁹. Naționalismul ‘bun’ este cel care a produs și condus lupta pentru libertate și unitate a popoarelor din centrul și sud-estul european sau a altor popoare care se străduiesc să-și construiască statul-național, acesta este naționalismul legitim necesar identității și existenței națiunii. Naționalismul ‘rău’, identificat după cel de-al Doilea Război Mondial și cu ideologia fascistă și național-socialistă, este cel care asuprește și

naționalism - doctrină politică, emoție sau stare de spirit bazată pe presupunerea că societatea este cel mai bine organizată în forma statului-națiune și că statul-națiune trebuie să fie punctul central al loialismului individual și de grup. Un stat național este un sistem de guvernare care pretinde că reflectă interesele tuturor locuitorilor unei țări și în care întreaga populație (sau 'națiune') este considerată deținătoarea suveranității. (Harry Ritter, *Dictionary of Concepts in History*, Greenwood Press, New York, 1986, p. 294)

încearcă să asimileze, care disprețuiește convențiile internaționale, discriminează minoritățile și glorifică statul național. Naționalismul ‘bun’ și legitim se află mai ales la periferii, în vreme ce naționalismul ‘rău’ și ilegitim este difuzat dinspre ‘centru’.

Această teză a fost susținută, pentru cazul colonialismului intern pornind de la varianta marxistă a modernismului socio-economic, printre alții, de Michael Hechter și Anthony D. Smith. Michael Hechter propune ca studiu de caz Marea Britanie, plecând de la epoca Tudor până în anii 1960. Exemplul cel mai apropiat din studiu său de caz, și primul nivel al analizei, pornește de la ‘rezistența marginii celtice’ (the Celtic fringe) în fața Londrei și a forței sale integratoare, ca urmare a dezvoltării Partidului Național Scoțian (în 1997 a avut loc așa numitul proces de devoluție prin care parlamentul britanic a adoptat instituirea unui parlament scoțian, tranșând disputa mai veche între fundamentalistii care vizau independența Scoției și moderații care propuneau devoluția în interiorul Marii Britanii). Al doilea palier al analizei lui Hechter este teoretic și se referă la creșterea insatisfacției (pornind de la funcționalismul parsonian și paradigma difuză a dezvoltării) și nevoia de reducere a acesteia printr-un nou cadru bazat pe paradigma dependenței periferiale și a subdezvoltării. Al treilea nivel propus de Hechter este cel industrial-global: posibilitatea explicării creșterii protestelor periferiei și rezistenței în statele dezvoltate ale Occidentului, ca rezultat al inegalității diviziunii muncii în perioada capitalismului industrial dezvoltat¹⁰. Multe din trăsăturile ‘colonialismului intern’ pot fi asimilate, după cum crede Michael Hechter, cu situațiile coloniilor de peste mări: “Comerțul și schimburile între membrii periferiei tind să fie monopolizate de către reprezentanții centrului. Creditul este în mod similar monopolizat. Când perspectivele comerciale cresc, bancherii, administratorii și conducătorii întreprinderilor tind să fi recrutați de către centru. Economia periferiei este forțată să intre într-o dezvoltare complementară față de centru, și astfel devine dependentă de piețele externe ale acestuia. În general această economie rămâne pe un singur palier primar de export, agricol sau mineral. Dinamica forței de muncă de la periferie este determinată, în mare măsură, de forțele din afara periferiei. Un fenomen tipic fiind marea migrație și mobilitate a muncitorilor periferiei, ca răspuns la fluctuațiile prețurilor produselor primare exportate. Dependența economică este întărită prin măsuri juridice, politice și militare. La periferie, se observă o oarecare lipsă a ser-

viciilor, un standard de viață mai scăzut și un nivel mai mare al frustrărilor, măsurat prin câțiva indicatori, cum ar fi de pildă alcoolismul printre membrii grupului periferic. Astfel, diferențele economice complexe dintre centru și periferie sunt legate, în mod cauzal, de diferențele culturale existente”¹¹. Această distribuție inegală a resurselor este, în același timp, o funcție de control exercitată de centrul etnic asupra fiecărui aspect economic, politic și cultural al periferiei și o barieră în calea aculturației și a integrării periferiei¹². Anthony D. Smith ajunge la concluzia că inegalitățile economice și diferențele culturale nu sunt suficiente pentru a genera solidaritate etnică și naționalism etnic la periferie. În plus, ar mai fi nevoie de o comunicare adecvată între membrii grupului oprimat, pentru că în cadrul periferiei înapoiate, stratificarea ocupațională este întărită de segregarea locuitorilor, mai degrabă pe criterii etnice, decât pe criteriile solidarității de clasă¹³. Cu alte cuvinte, una dintre principalele cauze ale incapacității periferiei de a se emancipa, este dată de fragmentarea ei la nivelul comunității.

Este și cazul Transilvaniei după compromisul din 1867 prin care imperiul a devenit bicefal. În această provincie, populația de naționalitate română este majoritară, dar nu poate să facă front comun cu cea de naționalitate maghiară sau germană pentru a îmbunătăți condițiile de viață din această provincie. Motivele sunt multiple și țin atât de interesele diferite ale naționalităților din Ardeal, cât și de situația lor socio-economică diferită. Segregarea etnică pare ‘normală’ între românii și maghiarii transilvăneni,

“E frumoasă și de lăudat învățătura pe care o dă deputatul (Friedrich-n.n.) Schuller alegătorilor săi sași, că și dacă deputații lor fac parte din partidul la putere, ei să nu aștepte tot ce le trebuie pentru viața națională de la deputați și de la guvern. (...) Numai cu ajutorul legăturilor cu guvernul nu-și poate face nici un popor drumul prin viață, ci trebuie să știe asta pe picioare proprii. Prin urmare, nu guvernul, ci biserica, școala, reuniunile, instituțiile diferite sunt temeliiile vieții poporului săsesc. (...) **În lupta popoarelor pentru putere și pentru existență politică, locul sașilor e lângă maghiari, chiar și dacă au să îndure lovituri și pierderi, pentru că pierderile și primejdțiile care îi pot amenința din altă parte (înțelege pe români -n. Telegrafului român), sunt cu mult mai mari** (subl. Telegrafului român). De aceea - cităm - «noi nu putem, dacă e să ne conservăm de preferință ce avem, să ne facem aliații desăvârșiți ai aceluia, al căror scop final e negarea hegemoniei maghiare și delăturarea poporului maghiar de la putere» (subl. Telegrafului român)”. (Telegraful român, nr. 83, 28 iulie(10 august), 1907)

deși ambele etnii se plâneau de marginalizare etnică și culturală. Este, însă, mai greu de înțeles la prima vedere, lipsa de coeziune și de acțiune comună a etnicilor români și germani.

Sașii fuseseră, până la 1867, una dintre națiunile politice ale Transilvaniei, cu o corporație teritorială proprie: Universitatea Săsească. După această dată, ei deveniseră ‘o minoritate’ și se simțeau tot mai puțin reprezentați de împărat, care, chiar dacă vorbea limba germană, nu putea împiedica maghiarizarea și domnea peste un stat multinațional, în care influența germană se diminuea continuu¹⁴. Ausgleich-ul din 1867 a însemnat nu doar pierderea autonomiei politico-instituționale a Transilvaniei, ci și suspendarea autonomiei seculare a sașilor: din teritoriul Universității Săsești s-au creat o serie de noi comitate, iar ea a fost transformată într-o fundație publică, rămânându-i doar sarcina de a administra întinsele proprietăți ale Universității Săsești și ale celor Șapte Scaune și de a repartiza veniturile rezultate tuturor instituțiilor culturale de pe pământul regesc. Lucrurile s-au înrăutățit și mai mult pentru etnicii germani din Transilvania, după alipirea acesteia României, fiindcă Fundația Universității Săsești a fost deposedată, la reforma agrară din 1921, de întinsele ei păduri și de terenurile necultivate, pierzând astfel principala sursă de finanțare a învățământului de limbă germană. Mai mult, în 1937, Universitatea Săsească a fost desființată *de facto*: Biserica Evanghelică a intrat în posesia Arhivei Naționale, a Școlii Agricole din Mediaș, și a unor clădiri istorice din Sibiu, iar Biserica

Ortodoxă a primit celelalte terenuri construite.

După compromisul austro-ungar, sașii au încercat să-și protejeze autonomia prin Programul Național prezentat la Mediaș, la fel cum românii, câteva decenii mai târziu, au cerut Împăratului autonomie și drepturi pentru transilvănenii de naționalitate română, dar elitele celor două minorități naționale nu au proiectat strategii comune pentru a scăpa de politica guvernelor de la Budapesta, care încercau prin diverse pârgii să maghiarizeze populația Transilvaniei. Unul dintre răspunsurile date de minorități împotriva asimilării și marginalizării este emigrarea.

După cum observă Ioan Bolovan, în perioada dualistă numărul românilor a scăzut de la 59,7 la sută în 1869 la 55,3 la sută în 1910, germanii au scăzut și ei, în același răstimp, de la 9,4 la 8 la sută, în schimb, maghiarii au crescut de la 30,7 la sută în 1869 la 34,6 în 1910. Procesând datele referitoare la emigrare și cele referitoare la sporul natural al locuitorilor Transilvaniei, istoricul Ioan Bolovan ajunge la concluzia că sporirea “atât de rapidă a proporției maghiarilor din Transilvania între 1850 și 1910 a fost mai ales rezultatul unui proces constant de asimilare-maghiarizare a unei părți a etniilor autohtone și a imigranților”¹⁵.

În *Contribuțiile sale demografice*, Ioan Bolovan face două observații în privința metodei statistice folosite de unguri după recensământ și a repartiției etnice a populației din provincie: populația maghiară din tabelul de mai sus provine din cumularea a două rubrici ale formularului completat de recenzori - maghiarii în număr de

Tabelul 1

Structura etnică a Transilvaniei în perioada 1850 și 1910;

Sursă: Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, pagina 197

Etnie	1850	1869	1880	1890	1900	1910
Români	59,4 %	59,7 %	55,9 %	57,1 %	56,7 %	55,3 %
Maghiari	26 %	30,7 %	29,8 %	31,3 %	33,2 %	34,6 %
Germani	9,3 %	9,4 %	8,4 %	9 %	8,7 %	8 %
Evrei	0,7 %	--	--	--	--	--
Armeni	0,4 %	--	--	--	--	--
Țigani	3,8 %	--	--	--	--	--
Slovaci	--	0,005 %	0,1 %	0,17 %	0,2 %	0,2 %
Ruteni	--	0,009 %	0,02 %	0,01 %	0,05 %	0,06 %
Croați	--	--	--	0,02 %	0,03 %	0,02 %
Sârbi	--	--	0,01 %	0,07 %	0,08 %	0,1 %
Străini	--	--	0,1 %	0,005 %	--	--
Nu pot vorbi	--	--	3,3 %	--	--	--
Alții	0,2%	0,1%	2,3%	2,3 %	1 %	1,7 %

355.993 și secuii 180.850-, la fel rubrica germanilor include atât numărul sașilor 175.636, cât și numărul germanilor 16.634. Această împărțire în urma cumulărilor, consideră autorul, “reflectă un mod de abordare vetust, corespunzător unei ordini politice perimate (bazată pe Unio Trium Nationum). O a doua observație este legată de dispariția evreilor, armenilor și țiganilor, la recensămintele de după 1850, după cum se vede din datele tabelului 2.2.1. Cele trei minorități care apar distinct se dizolvă în anii următori, fiind incluse fie la rubrica vorbitorilor de limbă maghiară (evreii și armenii în special), fie la alții (mai ales țiganii)¹⁶. De altfel, este un fapt știut că “începând de la mijlocul secolului al XVIII-lea, majoritatea evreimii ardeleni a scris și vorbit în limba maghiară”¹⁷, iar în satele și comitatele fără populație maghiară, cei câțiva evrei care locuiau acolo au fost reprezentanții culturii maghiare¹⁸.

După cum mărturisește Moshe Carmilly-Weinberger, care s-a ocupat de istoria evreilor transilvăneni, “părinții mei, martirizați la Auschwitz, citeau în anii 1914-1921, în comuna cu populație românească Vașcău (comitatul Bihor), revista “Tolnai Világlap”, comandată de la Budapesta”¹⁹. În orice caz, după aprecierile acestui istoric în 1910, 73 la sută din populația evreiască a Transilvaniei era de limbă maghiară, și probabil a crescut până la 80 la sută în preajma primului război mondial.²⁰

Asimilarea, ca și emigrarea masivă a minorităților transilvănene în această perioadă, atât spre regatul român, cât mai ales spre Statele Unite, ne arată, și pe această dimensiune, periferialitatea provinciei. Din datele și analizele făcute de istoricul Ioan Bolovan, se poate de asemenea observa că rezistența la asimilare este mai mică în zonele majoritar maghiare și mai mare în cele în care majoritatea este de naționalitate română. În aceste perimetre opoziția românească este mai puternică, ispitele mai mici, iar organizarea politică și presa de limbă română joacă un rol important în păstrarea identității comunitare.

În această ecuație, există două constante și mai multe variabile: naționalismul ungar, considerat ‘ilegitim’ de minoritatea românească din Transilvania și mișcarea naționalistă românească, ‘legitimă’, care a apărut ca reacție la acțiunea de maghiarizare și formare a statului național ungar. Maghiarizarea forțată a devenit politică programatică sub mai multe guverne consecutive, îndeosebi sub cel al primului ministru, baronul Deszö Bánffy (1895-1899)²¹. În această perioadă, însă, românii ardeleni se luptau cu dilema pasivism - activism, iar acțiunile lor se manifestau, mai

Deszö Bánffy sau “pașa de la Bistrița”. “Toți își aduc aminte de el ca de un om aproape feroce, a cărui cea mai înaltă virtute fusese o brutalitate nemaiauzită. (...) ungerii dacă puteau să scrie ceva în favoarea lui Bánffy, era tocmai speranța ce-și legau că fostul pașă cu energia-i cunoscută să-i reguleze o dată pe români în special, și în genere naționalitățile” (Tribuna, nr.4, 5(17) ianuarie 1895, Sibiu)

degrabă, la nivelul discursurilor din presă, sau prin opoziții modeste în Dieta de la Budapesta, în cazul reprezentanților români care încălcau regula pasivității și deveneau deputați, de obicei pe listele partidului de guvernământ.

Înainte de Deszö Bánffy, un alt prim ministru ungar, Tisza Kálmán (1875 - 1890), a fost etichetat de români ‘zdrobitor al naționalităților’ și care după cum menționează Octavian Goga, ‘în cei 15 ani de stăpânire și-a meritat pe deplin titlul’: “de la dânsul concepția vieții de stat maghiar n-a suferit absolut nici o schimbare. Spiritul de destrucție metodică a tot ce-i românesc a pătruns toate fibrele aparatului de putere. De-acți înainte, la Budapesta s-a urmat cu distrugerea consecventă a puținelor așezăminte ce ne-am fost creat în absolutism și s-au adus legi cu cari să ne parlaizeze”²².

Pericolul asimilării este perceput, mai degrabă, la nivelul elitelor. Problema asimilării maghiarilor în zilele noastre este, cum vom vedea, o chestiune care-i preocupă foarte puțin pe maghiarii transilvăneni. Similar, înainte de 1918, într-un regim care depunea eforturi susținute să propage cultura maghiară, țărani români nu păreau foarte alarmați de pierderea identității naționale, după cum rezultă din relatările lui Ioan Slavici, “românul, râde, când îi spui că vorba e ca el să fie despuiat de firea lui românească și să devie maghiar. Acesta e un pericol, pe care el nu-l vede, o amenințare pe care el n-o înțelege, un lucru, care, simțământul lui e peste putință. Om cu casa plină de copii și cu hambarul gol, el are alte griji, și nu o dată mi s-a întâmplat ca vorbind despre pericolul maghiarizării cu țărani noștri, să primesc răspunsul: Aș! vorba e că nu prea avem ce să mâncăm nici noi, nici ungerii! (subl. lui Ioan Slavici)”²³.

Imaginea dușmanului

Istoria comună a românilor și maghiarilor din Transilvania este concepută în termeni conflictuali, nu doar din cauza nedreptăților făcute de o parte sau de cealaltă, ci și datorită strădaniilor propagandiștilor și a situării pe poziții naționaliste a celor care analizează evenimentele întâmplate. În Transilvania, nu persistența conflictelor etnice între români și maghiari este regula, ci “con-

Dezbateri

flictele de definire a unor momente istorice”²⁴. Dar statul român, la fel ca Ungaria habsburgică, a fost întotdeauna unul hegemonist, în care etnia română, dominantă, a constituit fundamentul statului, iar ideologia care l-a legitimat a derivat din normele etnice românești²⁵.

Obiectivele, temerile și strategiile elitelor politice au fost probabil mereu străine de locu-

itorii Transilvaniei. După cum sugerează Slavici, țărani români de la 1890 erau mai îngrijorați de ziua de mâine, decât de fenomenul maghiarizării. La fel, în zilele noastre, maghiarii transilvăneni sunt mai preocupați de problemele socio-economice, decât de chestiunile etnice invocate de UDMR, după cum arată un sondaj făcut în 1997²⁶: “subiecții maghiari au atribuit în mod sistematic o

Tabelul 2

Procentul celor care au fost de acord cu declarații etnocentriste

	Aplicabil la propria națiune		Aplicabil la cealaltă națiune		Aplicabil la ambele națiuni		Nu e valabil la nici o națiune	
	M	R	M	R	M	R	M	R
Maghiari / Români								
Acastă națiune a suferit multe pe parcursul istoriei, dar a supraviețuit	62 %	76 %	4 %	2 %	32 %	19 %	2 %	3 %
Solidaritatea acestei națiuni este admirabilă	33 %	39 %	19 %	22 %	34 %	32 %	32 %	7 %
Acastă națiune a fost dintotdeauna un pionier al civilizației în Europa	57 %	58 %	2 %	5 %	9 %	26 %	32 %	11 %
Nici o altă națiune nu putea să dea lumii atâtea personalități științifice, literare sau muzicale	41 %	53 %	2 %	1 %	25 %	21 %	32 %	25 %
Este o națiune lăudăroasă care e obișnuită să conducă	18 %	9 %	31 %	59 %	9 %	32 %	42 %	26 %
Ei își declară ospitalitatea, dar sunt numai profitori	8 %	11 %	41 %	38 %	12 %	14 %	39 %	37 %
Sunt puține națiuni în Europa Centrală care să fi vorbit atât de mult și să fi făcut atât de puțin	4 %	42 %	66 %	16 %	8 %	14 %	22 %	28 %
Indiferent ce spun despre ei, nu vor atinge niciodată normele democratice europene	2 %	17 %	64 %	12 %	10 %	15 %	24 %	56 %

M-maghiari; R-români

Sursa: György Csepeli, Antal Örkény, Mária Székelyi, “Reprezentări ale coexistenței etnice în Transilvania” în Lucian Năstasă, Levente Salat, *Relații Interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2000, p.144

importanță mai mare problemelor și amenințărilor materiale și existențiale, comparativ cu conflictele derivate din diferențele etnice”. Astfel, 46 la sută dintre maghiari au marcat crizele economice, 41 la sută criminalitatea și 38 la sută sărăcia ca fiind cele mai importante teme de îngrijorare. De asemenea, subiecții maghiari consideră că obiectivele stabilite de politicienii Uniunii Democratice a Maghiarilor din România (UDMR) sunt în opoziție cu problemele lor. Pentru maghiarii intervievați, cele mai importante probleme sunt rata mare a inflației, spectrul șomajului și standardele tot mai scăzute de viață, în timp ce tot ei cred că politicienii care îi reprezintă susțin că cele mai importante probleme sunt educația în limba maternă, autonomia teritorială și culturală și scăderea tensiunilor etnice dintre români și maghiari.

Cu toate acestea, interpretarea conflictuală a istoriei este percepută mai puternic de populația ungară din Transilvania: 17 la sută dintre românii ardeleni sunt de acord cu aserțiunea că “istoria comună a adus același nivel de nechezuri și de bucurie pentru ambele grupuri”, în vreme ce 41 la sută dintre maghiari consideră că acest enunț este adevărat. O modalitate de a se referi la co-existența pașnică dintre cele două etnii a fost dată de faptul că 55 la sută dintre români și 50 la sută dintre maghiari cred că “fericirea comună depinde de istorie”.

Numărul mare de maghiari și români ardeleni influențați de trecutul conflictual al celor două națiuni poate fi explicat prin istoriile paralele scrise în spirit naționalist și alimentate de frustrările și excesele care s-au produs în trecutul imperial comun. Manipulările programate sau spontane cărora le-au căzut victime ardelenii în ultimul secol au alimentat prejudecățile, după cum rezultă din sondajul făcut în 1997 pe un eșanțon reprezentativ al populației maghiare și române din Transilvania (Tabelul 2).

Din acest tabel rezultă că autocompătirea este o caracteristică a ambelor grupuri, iar naționalismul lor iese la iveală prin faptul că fiecare grup tinde să nege atributele negative care i s-ar putea asocia. ‘Autocritica’ poate fi observată într-un singur caz: românii au acceptat că națiunea lor vorbește mult și face puțin. Prin contrast, maghiarii au criticat celălalt grup, acuzându-l de atitudine anticuropeană, poziție schimbătoare și zgârcenie. Românii au atribuit aceste critici cu o frecvență mai mică maghiarilor, ceea ce ne-ar putea face să credem fie că sunt mai tole-

ranți, fie că au o părere mai bună despre ceilalți, decât au ceilalți despre ei.

Ungurii văzuți de români

Această toleranță are însă limite, fiindcă românii consideră că maghiarii sunt agresivi și vanitoși, dar aceste caracteristici sunt mai rar atribuite de maghiari românilor²⁷. Sterotipurile rămân dominante și fiecare comunitate atribuie celelalte calificative negative, celălalt e întotdeauna ‘dușmanul’. Xenofobia, ura față de străin, naționalismul, șovinismul și celelalte -isme sunt întotdeauna mediate de ‘imaginile dușmanului’. Thomas M. Pick dezvoltă definiția dușmanului în opt puncte²⁸ pe care le prezentăm mai jos, ilustrate de mostre ale nemulțumirii răbufnite în presa de limbă română de acum o sută de ani:

i) Identificarea dușmanului, ca sursă a tuturor relelor (dușmanul este exact opusul a ceea ce suntem noi și al năzuințelor noastre, el vrea să distrugă ceea ce prețuim noi, deci dușmanul trebuie să piară).

“Șovinismul unguresc e nesăturat. El cere mereu jertfe pentru a-și sătura pofta fără margini, și jertfele acestea și le ia mai ales din șirurile Românilor. La început el își pusese ochii numai pe inteligența română, acum și-a vârât limbile veninoase și între mult prigoniiții noștri țărani” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr. 191, 27 august (8 septembrie) 1985)

ii) Completa absență a încrederii (tot ce vine de la dușman e rău, sau servește unui scop abject, josnic).

“Ungurii se înfățișează ca asupritori ai popoarelor de altă rasă, cu care locuiesc împreună, și pe lângă antipatia naturală ce trebuie să o stârmească pretutindeni această atitudine, ei mai deșteaptă la popoarele din Balcani și neîncredere în sinceritatea intențiilor lor” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr. 161, 20 iulie (2 august) 1901).

iii) Culpabilizarea dușmanului (ei sunt de vină pentru toate tensiunile existente și pentru tot ce merge prost).

“Toată mișcarea în viața publică de stat a fost îndreptată în contra existenței noastre naționale. Pare că niciodată în cursul dezvoltării istorice a acestor țări nu s-a pronunțat așa de mult și așa de adânc intoleranța față de elementul nostru românesc ca acum” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr. 1, 1(14) ianuarie 1909)

iv) O atitudine generală negativă față de dușman (tot ce face el e împotriva noastră).

“Ne-am retras în pasivitate în epoca nefastă a lui Coloman Tisza, l-am suferit pe un Bánffy, să umble trufaș, îngîmfat, prost și nejenat în mijlocul bravilor grăniceri.

Am privit cu durere, cum mergeau masele poporului nostru în urnele de alegere, mânați de jandarmi, huiduite de administrație, terorizate de toți trași-împinși, slugoi ai guvernelor.

Am privit, unii duiosi, alții cu surâs, alții indiferenți, iar masele nepăsătoare, cum ne calcă bisericile, școlile, sanctuarele familiale, cum ni s-au răpit cu viclenie și cu prepotența guvernelor, până și posibilitatea de a ne afirma ca națiune și a ne organiza ca partid politic în țară.

Străini și pribegi suntem declarați în țara noastră, pe tărâmurile strămoșilor noștri. Și am ajuns să vedem culmea infamiei din partea contrarilor noștri politici, să ne arunce în față, cu o revoltătoare nerușinare și obrăznicie că suntem dușmanii interni ai patriei. Și am ajuns ca tot în direcția asta de umilire și de desconsiderare, pe calea vădită spre desființarea noastră națională, să cuteze a veni un ministru de interne (Julius Andrássy- n.n.), un tip respingător de feudal și oligarh, un doritor de reînființare a iobăgici, să cuteze, zic, a veni în fața lumii și a țării, cu proiectul de reformă a legii electorale așa cum l-au făcut și propus în Dietă.

Și am ajuns ca batjocura și durerea noastră să fie fără seamă în lume, am ajuns să fim abandonați de Coroană și aruncați pradă molozului șovinist, și să vie feudalul și oligarhul ruginit și cu hohot diavolesc de sarcasm și de ironie să ne arunce în ochi: iaca se plătește proverbiala voastră credință și alipire către tronul habsburgic, vedeți că tot în mâna noastră v-au predat și noi acum vă vom învăța minte cum trebuie să vă puneți încrederea în Viena și Casa augustă habsburgică.” (Vasile Lucaciu, “Voința Națională”, în “Lupta”, Budapesta, nr. 226, 2(15) noiembrie 1908)

v) Jocuri de sumă nulă și gândirea în termeni câștig-pierdere (tot ce e bun pentru ei, e rău pentru noi și invers).

Maghiarii au păcatul de a trăi în credința, că ei devin mai tari prin slăbirea noastră.

Maghiarii au nefericirea, că nu ei sunt cari conduc destinele patriei ci niște venetici, niște șarlatani politici, niște evrei mascați, al căror interes este ca popoarele să fie aici învrăjbite. Maghiarii fac concesiuni oricui, dar astăzi românilor nu le fac nici cea mai mică concesiune, pentru că au intrat în capul lor gargaunii, că românii nu sunt cetățeni loiali, și în credința acesta a lor îi întăresc rezistența ce o pune elementul românesc în lupta pentru conservarea limbei și naționalității române”. (“Telegraful Român”, Sibiu, Nr 56, 18(30) mai)

vi) Ignorarea completă și negarea specifică a diferențelor individuale (orice membru al grupului dușman este automat un dușman).

“Unde e acel Maghiar, care să aibă tăria de a nu se abate de la drumul drept?” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr. 214, 27 septembrie (10 octombrie) 1900)

vii) O absență totală a empatiei față de dușman (n-avem nimic în comun cu ei și nici o informație nouă nu poate înlătura adevărurile noastre pre-existente).

“În anul trecut am putut distinge în strategia adversarilor limbei și naționalității noastre clar și neîndoios planul de a paraliza și nimici cu desăvârșire nu numai organizația noastră politică, ca factor deosebit național în viața de stat, ci și organizarea noastră bisericească, încât ea servește și poate servi dezvoltării și întăririi culturii românești și a caracterului nostru național. Au putut distinge bine contururile acestui plan infernal chiar și aceia, care nu pricep politică sau au prea puțină idee de ea. (...) Planul lor de bătaie era mai dinainte croit și a trebui să urmeze acea pretinsă schimbare de direcțiune prin înlocuirea lui Bánffy cu Szell, ca să ne convingem că maghiarii sunt încă departe de a părăsi planul lor de distrugere a naționalității noastre.” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr.2, 4(16) ianuarie 1900)

viii) Orice emoție umană pozitivă sau orice considerent moral față de dușman sunt periculoase și ca atare trebuie evitate.

“Comitetul administrativ cu indignare a aflat din raportul inspectoratului școlar că Stupineanu, preotul greco-catolic din Bârcea-Mare, în calitatea sa de catechet a interzis elevilor de la școala primară de stat din Nighighiș, atât în școală, cât și pe stradă să salute ungurește, din care cauză senatul școlar din acea comună nu i-a mai permis să intre în școală, unde sub pretextul catechisării, să săvârșască acțiune anti-patriotică.” (“Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Nr. 265, 3(16) decembrie 1902)

Indignarea românilor prezentată în articolele presei naționale din Transilvania, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, mai degrabă în imagini negative, decât moderate sau pozitive, îi prezintă pe unguri drept singurii responsabili față de situația lor marginală sau chiar auto-marginalizată prin politica de pasivism. Maghiarul, în special cel care aparține elitei politice, este ‘feudal’, ‘oligarh’, ‘trufaș’, ‘îngâmfat’, ‘ironic’, ‘sarcastic’ și câteodată chiar ‘prost’²⁹.

Românii văzuți de unguri

De cealaltă parte, scrierile ungare de la sfârșitul secolului al XIX și începutul celui de-al XX-lea fac descrieri prea puțin măgulitoare la adresa românilor³⁰ “maghiarii și germanii din Transilvania nu au o părere bună despre caracterul

și inteligența românilor, din cauza prejudecăților pe care le au despre aceștia³¹. Românii ardeleni sunt considerați nestatornici, obedienți, foarte atașați de limba și religia lor³², ospitalieri, dar foarte temperamental și revanșarzi³³. Maghiarii ardeleni îi consideră pe românii transilvăneni foarte religioși și superstițioși, în cel mai înalt grad. Influența slavă balcanică a avut influențe asupra limbii, moralei și vieții lor religioase. Românii ardeleni credeau în diavoli, fantome, vrăjitoare și vrăjitorii, care puteau fi făcute chiar de preoții lor ortodocși, foarte puțin educați³⁴.

Dar nu doar clerul era lipsit de educație în această perioadă: românii, în general, erau văzuți ca unul dintre cele mai nedezvoltate grupuri etnice din Ungaria de dinainte de Primul Război Mondial, cu un procentaj considerabil de analfabeți (în jur de 60 la sută dintre bărbați și aproape 75 la sută dintre femei nu știau să scrie și să citească, conform statisticilor din 1910; dintre grupurile etnice ale Ungariei, doar rutenii înregistrau o rată mai mare de analfabetism). De asemenea, românii ardeleni erau considerați leneși, fiind însă capabili să muncească din greu doar când erau constrânși, dar acest lucru se întâmpla foarte rar, după cum menționează etnologul slovac, János Csaplovics³⁵, care observă că aceștia nu erau înclinați să muncească pentru a obține un profit cum făceau de pildă sașii și germanii ardeleni, spre deosebire de aceștia, românii munceau doar atât cât să nu moară de foame. În plus, la fel ca slovacii, românii erau dependenți de băutura, și din această cauză uneori deveneau violenți³⁶. Mathias Bernath menționează și el “nestatornicia naturală și dispoziția înăscută spre excese a valahilor” și “lenevia” acestora, explicate prin faptul că “nu obțin nici o îndrumare în vederea unei gospodării ordonate, că sunt obișnuiți cu hrană proastă, adăpost rău și îmbrăcăminte necorespunzătoare”.³⁷

Dușmanul - imaginea noastră în oglindă

Stereotipurile și prejudecățile formează și în zilele noastre imagini deformate ale celuilalt, imagini care se propagă mult mai repede prin mass-media și care pot duce la atitudini manifeste mult mai eficiente, decât se întâmpla acum 100 de ani. Este vorba, după cum explică Andrei Roth, despre mentalitatea etnocentrică pentru care ‘noi’ suntem mai buni, mai frumoși, mai curajoși, mai deștepți; tot ceea ce facem ‘noi’ - sau ceea ce am făcut în trecut - este corect și ireproșabil; cei ce au procedat greșit, incorect, nedrept, irațional au

fost întotdeauna alții. Această părere constituie fundamentul moral (iluzoiu) al acelei trășături a etnocentrismului, după care temelia oricărui act moral poate fi doar slujirea propriei comunități³⁸. Căutând să vadă felul în care se manifestă etnocentrismul în presa din Ungaria, Thomas M. Pick, specialist în psihologie politică observă că imaginile românilor ca dușmani (cum sunt descriși românii în special în presa maghiară de dreapta) sunt compuse din trei ingrediente³⁹:

i) În timp ce ungurii sunt europeni în atitudinile, valorile, modul lor de a acționa și de a se comporta, ceilalți nu sunt și nu au fost niciodată decât un popor bizantin și balcanic. Thomas M. Pick ilustrează cu câteva citate din Erdélyi Magyarság (1992): “Îngrozitoarea cruzime a răscoalei țărănești este explicabilă doar prin nivelul cultural extrem de scăzut al imigranților români” (referirea se face la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan din 1784). Aceeași sursă (cu privire la evenimentele din toamna lui 1944): “românii turbați tăiau capetele victimelor lor pe stradă, pe un butuc de măcelărie. Iar un ziar din București i-a lăudat pe acești criminali pentru comportamentul lor patriotic”.

ii) Românii nu sunt oameni de cuvânt, nu-și țin niciodată promisiunile. Un articol era astfel intitulat “*Cronica trădărilor românești*”.

iii) Românii sunt extrem de pasivi. Aceeași publicație maghiară citează balada Miorița pe care o povestește, comentând că ciobanului moldovean nu-i trece prin cap să se apere sau să atace. Apoi gazeta citează două proverbe românești “Apa trece, pietrele rămân”, “Capul plecat, sabia nu-l taie”. Articolul descrie pasivitatea și abandonul.

În oglindă, presa scrisă din România are la rândul ei reflexe naționaliste, chiar dacă facem abstracție de publicațiile șovine și xenofobe din clasa “România Mare”, “Atac la persoană”, “Politica”, “Timpul”. Imaginea ‘dușmanului maghiar’ a fost ani de-a rândul descrisă într-unul din cotidienele de mare tiraj din România. Urmărind schematizarea lui Pick, descoperim că “Adevărul” a folosit șabloane prin care imaginea comunității maghiare a fost deformată pornind de la evenimente interpretate de acest cotidian denaturând realitatea:

i) Ungurii și UDMR vor să ia Ardealul și folosească în acest scop tot felul de pretexte. “Adevărul”, sub semnătura lui Cristian Tudor Popescu scrie (9 mai 1995): “Cu câteva zile în urmă, capii UDMR au zis-o verde: autonomie teritorială. Semnificațiile acestui gest sunt chiar mai îngrijorătoare

decât sintagma în sine. El pune în lumină și validează ca teatru regizat și programat pas cu pas, toate fadoselile cu ‘învățământul superior în limba maghiară’, ‘autonomia culturală’, ‘conservarea tradițiilor’ - trepte de pregătire în amorsarea bombei finale, singura care interesa: răpirea unei bucăți din pământul românesc”;

ii) Ungurii au nostalgia clasei asupra, a imperiului care a fost și toate acțiunile lor urmăresc doar să-i readucă în poziția de asupritori față de români. În “Adevărul”, din 30 mai 1995, Cristian Tudor Popescu este de părere că “Dacă până mai ieri UDMR o ținea duios pe coarda protejării maghiarilor ca minoritate, tonul actual sugerează dorința neînfrănată a caricaturilor de grofi de a ni se sui în cârcă”;

iii) Ungurii, atât cei din UDMR, cât și cei de la Budapesta urmăresc doar compromiterea României în fața lumii. În acest scop, ei găsesc tot felul de tertipuri pentru a-i păcăli pe români, de pildă Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei⁴⁰, necesară la data respectivă încheierii tratatului româno-ungar de bază, după cum scrie “Adevărul” din 26 iunie 1995: “Ungaria nu urmărește decât introducerea în Tratat a sintagmei ‘Recomandarea 1201’. Odată introdus acest cal troian, dincolo de toate clauzele posibile și imposibile, Budapesta va avea oricând la îndemână un instrument pentru a pune la zid Bucureștiul în toate cancelariile lumii”.

Imaginea ‘dușmanului’, prezentată în mod repetat, sugestiv și deformat de către mass-media sau de politicieni, este forma manifestă a mentalității etnocentrice, cultivată în România post-comunistă din dorința noilor conducători de a găsi un suport pentru coeziunea populară. Katherine Verdery explică modalitatea prin care ura față de comuniștii care țineau poporul în mizerie a fost translatată spre ‘dușmanul’ etnic: “auto-percepțiile sau fortificat și reprodus timp de zeci de ani știind că dușmanul era încarnat de comuniști. Până vor apărea noi modalități de auto-constituire, ne putem aștepta la o transformare a perechii noi-ei din vremea comunismului în cealaltă organizare socială dihotomică, diferența etnică. Astfel, persoanele auto-constituite împotriva unui celălalt comunist se situează acum împotriva unui Celălalt etnic”⁴¹.

Cei mai mulți naționaliști vorbesc despre propriile națiuni ca despre niște victime ale străinilor, iar în Europa Centrală și de Răsărit, fostele regimuri comuniste sunt prezentate ca un rezultat al mașinațiunilor străinilor în scopul aservirii față de interesele străine. Minoritățile, în special cele

etnice, devin astfel candidatul perfect pentru imaginea avută în vizor, a dușmanului⁴².

În descrierile ‘dușmanului’, ‘noi’ suntem întotdeauna victime, singura armă fiind aceea de a-i acuza pe ceilalți. Situația de victimă îți dă dreptul de a te plânge, de a reclama, de a protesta. Tzvetan Todorov face în acest context legătura între victimizare și renunțarea la identitatea individuală, subliniind că reculul valorilor democratice duce, în primul rând, la renunțarea responsabilității și asumarea rolului de victimă, rol avantajos, dar cu desăvârșire pasiv⁴³. Urmează apoi renunțarea la identitatea individuală și menținerea apartenenței la grup “la un grup la care apariții ne-opțional: sex, rasă, etnie”. Toate aceste renunțări văzute în perspectivă istorică ar putea duce, crede Todorov, la abandonarea democrației prin victimizarea colectivă: “fiecare se prezintă ca membru docil al unui grup care a dobândit în societate statutul de victimă. Mecanismul care funcționează aici este asemănător cu cel care funcționează în cazul indivizilor. Dacă se stabilește într-un mod convingător că un anumit grup a fost încorect tratat în trecut i se deschide acum ‘o linie de credit’ inepuizabilă. De unde apare și competiția excesivă, nu ca între țările care vor să obțină clauza națiunii celei mai favorizate ci pentru a o obține pe cea a grupului cel mai defavorizat”⁴⁴.

În România sau Ungaria, victimizarea are mai degrabă rolul de a construi o imagine cât mai negativă celuilalt, pornind de la istoriile diferite alcătuite de reprezentanții celor două națiuni, în vreme ce pe un plan mai larg ‘concuranța’ pentru clasificarea și compararea victimizațiilor pornește de la disputele care contrapun comunismul, holocaustul evreiesc, holocaustul evreiesc, holocaustul negrilor etc. încercă ierarhizări imposibile.

Victimizarea pe criterii etnice pare să fie preferată în Europa Centrală și de Est - o zonă în care granița dintre ‘dușmării’ și ‘prieteni’ este foarte flexibilă, o zonă unde mitologiile teritoriale au dus la stratificarea ideologiilor xenofobe, o zonă în care discursurile stereotipe și entropia, ca măsură a lipsei de informație favorizează regretul nemotivat și nostalgia nejustificată, ca forme ale iraționalului colectiv. În această regiune ideologia ‘specificismului și etnicismului ireductibil și intolerant’ este de origine romantic-naționalistă orientată spre exacerbarea valorilor etnice⁴⁵, cu rădăcini în secolele neliniștite ale formării națiunii, în care ‘ceilalți’ ne-au asuprit sau ne-au trădat sau, pur și simplu, nu au știut să fie recunoscători.

NOTE:

¹ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, New York-Londra, 1991, (prima ediție 1983)

² Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983 (ediția în limba română, ed. Antet, 1997, traducere de Robert Adam)

³ Ernest Renan, "Qu'est qu'une nation?", conferință susținută la Sorbona pe 11 martie 1882, publicată pentru prima dată în Bulletin Hebdomadaire, Association Scientifique de France, 26 martie 1882 în Evvres Completes, Paris, Calmann-Lévy, 1947, tom I, secțiunea "Discursuri și conferințe"

⁴ Eric J. Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent*, Arc, Chișinău, 1997

⁵ Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism*, Routledge, London and New York, 1998

⁶ John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1993

⁷ Alexandru Zub, "Națiuni și naționalisme", în Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismelor în Europa*, Institutul European, Iași, 1997, p.7

⁸ Urs Altermatt, *Previiziunile de la Sarajevo. Etnoianolismul în Europa*, Polirom, Iași, 2000, trad. Johann Klusch, p. 30

⁹ Alexandru Zub, *Ibidem*, (7), p. 8

¹⁰ Michael Hatcher, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536 - 1966*, Routledge and Kegan Paul, London, 1975, în Anthony D. Smith

¹¹ Michael Hatcher, *Ibidem*, pp. 33-34

¹² Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism*, Routledge, London and New York, 1998, p.59

¹³ Anthony D. Smith, *Ibidem*, p.60

¹⁴ Ernst Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, Meronia, București, 2000, p.67, trad. Maria Ianus

¹⁵ Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 2000, pp.199-201

¹⁶ *Ibidem*, p. 196

¹⁷ Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623 - 1944)*, Enciclopedică, București, 1994,

¹⁸ *Ibidem*, p. 126

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*

²¹ Tibor Frank, "Națiunea, minoritățile naționale și naționalismul în Ungaria secolului al XX-lea", în Peter F. Sugar, *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, Curtea Veche, București, 2002, p. 184, trad. Radu Paraschivescu

²² Octavian Goga, *Naționalism dezrobitor. Permanența ideii naționale*, Albatros, București, 1998, pp.160-161

²³ Ioan Slavici, *Români de peste Carpați*, Fundația Culturală Română, 1993, București, pp.3-4

²⁴ Gheorghe Siseștean, "Factori potențiali de conflict în istoria Transilvană", în Lucian Năstasă, Levente Salat, *Relații interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2000, p. 173

²⁵ George Schopflin, "Pe căi diferite spre multiculturalitate", în Lucian Năstasă, Levente Salat, *Relații interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2000, p.131

²⁶ György Csepeli, Antal Örkény, Mária Székelyi, "Reprezentări ale coexistenței etnice în Transilvania" în Lucian Năstasă, Levente Salat, *op.cit.*, pp. 133-160

²⁷ *Ibidem*, pp. 144-145

²⁸ Thomas M. Pick, "Imaginile dușmanului", în "Dilema", Anul II, Nr. 65, 8-14 aprilie 1994

²⁹ Vasile Lucaciu, "Voința Națională", în *Lupta*, Budapesta,

2(15) noiembrie 1908. Pentru acest articol plin de adjective, Comisia parlamentară de imunitate a propus o moțiune prin care cerea ridicarea imunității parlamentare a deputatului Vasile Lucaciu, socotind că 'agită contra statului'

³⁰ Mariann Nagy, "Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities", în *Pride and Prejudice: National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West*, CEU History Department, Working Paper Series 2, Central European University, Budapest, 1995, pp.29-51

³¹ Lajos Lóczy (ed), *The Geographical, Sociological, Educational and Economic Description of the States of the Hungarian Holy Crown*, Budapesta, 1918, p. 154, citat în Mariann Nagy, *op. cit.*, p.40

³² Samu Borovszky (ed), *Counties and Cities in Hungary*, Budapest, 1896, p.144, citat în Mariann Nagy, *op.cit.*, p.40

³³ János Csaplovics, *An Ethnographical Study of Hungary*, 1822, Apud. Mariann Nagy, *op.cit.*, p.40

³⁴ *Ibidem*, p. 88

³⁵ Lajos Lóczy, *op. cit.*, pp. 155-156

³⁶ Samu Borovszky, *op. cit.*, p. 107; Lajos Lóczy, *op. cit.*, p. 115, în Mariann Nagy

³⁷ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, trad. Marionela Wolf, pp. 175-178

³⁸ Andrei Roth, "Prejudecata etnică și specificul național", în "Alteră", Nr. 6, Anul IV, Tîrgu Mureș, 1998, p. 78

³⁹ Thomas M. Pick, *op. cit.*

⁴⁰ Semnarea tratatului politic româno-ungar a fost condiționată de către Ungaria de introducerea în textul tratatului a *Recomandării 1201* (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Semnarea documentului bilateral a fost tergiversată mai mulți ani, partea română nedorind ca textul tratatului să facă referire la această Recomandare. Autoritățile române au invocat printre altele, pentru nesemnarea tratatului, articolul 11 din Recomandarea 1201, care precizează: "În regiunile unde se află în majoritate, persoanele aparținând unei minorități naționale vor avea dreptul de a avea la dispoziția lor autorități locale sau autonome corespunzătoare sau să aibă un statut special, în acord cu situația istorică și teritorială specifică și în concordanță cu legislația internă a statului". În cele din urmă, sub presiuni internaționale, România a acceptat ca Recomandarea 1201 să devină instrument juridic obligatoriu în documentul bilateral, care a fost semnat în 1996.

⁴¹ Katherine Verdery, "Etnicity and Nationalism in Europe Today", "Anthropology Today", vol. 8, nr. 1 (februarie 1992), citat în Vladimir Tismăneanu, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Polirom, Iași, 1999, p. 97

⁴² Vladimir Tismăneanu, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Polirom, Iași, 1999, p. 96

⁴³ Tzvetan Todorov, "De la cultul diferenței la sacralizarea victimei", "Dilema", Anul III, Nr. 30, 7-13 iulie 1995 (trad. din L'Esprit, iunie 1995)

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Andrei Roth, *op.cit.*, p. 78

Secolul XX - secolul extremelor?

MIHAI CHIOVEANU

Puși în situația de a da un prim verdict asupra naturii secolului XX, nu puțini intelectuali au spus că acesta reprezintă, în primul rând, “o epocă a extremelor”.¹ Alții au optat pentru formula “secolul totalitarismelor”,² sau pentru cea a “secolului lagărelor”.³ Ironie a sorții, secolul abia încheiat riscă serios să rămână în istorie drept secolul comunismului și al fascismului. Spun ironie a sorții, pentru că astfel de judecăți de valoare din final, par o încununare a eforturilor substanțiale făcute atât de comuniști, cât și de fasciști, pentru a-și lăsa amprenta asupra acestui secol.

Desigur, atât comuniștii cât și fasciștii și-au dorit și imaginat o valorizare pozitivă a sistemelor și a ideologiei lor “victorioase”, pe care au încercat să o universalizeze și să o impună în detrimentul celorlalte ideologii. Cu toate acestea, atât unii cât și ceilalți, au reușit doar performanța de a rămâne în istorie și în memoria oamenilor, mai ales în cea a victimelor lor, drept cele mai traumatice experiențe istorice ale modernității.

După colapsul în 1945, respectiv 1989, al fascismului și nazismului, respectiv marxism-leninismului, a celor mai reprezentative și de succes încarnări politice ale acestora, tot ce a mai rămas viu din trecutul fascist - atât în Vest cât și în Est, dar mai ales în Vest - și din cel comunist - în Est, mai ales în Est, pentru că acest “rău al secolului” își găsește cu greu locul în memoria Occidentului - este catastrofa umană absolută. Uciderea, în urma deciziei luate de oameni, a zeci de milioane de semeni pare a șterge cu buretele restul achizițiilor acestui secol al revoluțiilor științifice și tehnologice, al progresului material, al emancipării femeilor și al dispariției segregării rasiale, al sfârșitului colonialismului etc. Privită “dinspre partea omului”, sărbătoarea din final este încă umbrită de spectrele trecutului. Rămâne speranța într-un secol XXI mai bun, alimentată permanent de o doză în continuă creștere de *wishful thinking* care nu poate însă elimina scepticismul, starea de neliniște, temerile generate de evenimentele recente, prea recente

încă, ale secolului abia încheiat.

Nu știm cum va arăta în final secolul abia început. Astfel încât, singura comparație pe care o putem face pentru a caracteriza la scara istoriei secolul XX, este cea cu veacul anterior. Or, din această perspectivă, rezultatul este catastrofic. Masacrarea sistematică a omului de către om, ingineria sufletelor și trupurilor, negarea condiției umane și colapsul moral înspăimântă și adesea fac extrem de dificilă orientarea individului în istorie și confruntarea cu propria-i conștiință istorică.

*

Secolul abia încheiat reprezintă în bună măsură o perioadă de continuă regresie și o negare a standardelor finalului de secol XIX. Parțial, această bulversare totală a sistemului de valori ar putea explica faptul că nu puțini au fost aceia care au ajuns, în diferite momente, să “justifice” poziția și politica criminală a fasciștilor prin intermediul repulsiei acestora față de bolșevism. Sau, la polul opus, pe cea a comuniștilor prin repulsia față de fascism. Poate că tot această bulversare ar putea explica și de ce, deși ambele interpretări sunt extrem de eronate și nocive, numai prima dintre ele este respinsă constant, cu argumente sau, uneori, prin “reacții pavloviene”.⁴ Asta în timp ce cea de a doua pare a beneficia în continuare, chiar și după 1989, de o surprinzătoare credibilitate⁵. Mai mult și mai tragic, această din urmă “orbire”, caracteristică stângii academice occidentale, motivată prin intermediul obsesiei față de nazism și al temerii că fascismul ar putea fi disculpat prin intermediul comunismului, maschează o problemă fundamentală ce ține de tarele unei părți a intelectualității secolului XX, dispusă să judece totul doar în baza vechilor loialităților politice și a axei stânga (bun) - dreapta (rău). Atât de impregnată în gândirea unora este această axă încât, odată prăbușit în 1989 comunismul, “speranța umanității”, unii reprezentanți ai stângii, pentru a se putea totuși orienta în politică și menține un oarecare echilibru, s-au

repezit la polul opus pentru a reinventa, cu orice preț și în diferite formule, fascismul. Paradoxal, nu de puține ori, acest fascism avea să renască exact pe locul recent eliberat de comunism.

Greu de spus astăzi cine a modelat lumea de pînă la sfârșitul anilor 1980. Unii istorici susțin că revoluția din Octombrie 1917 și produsul acesteia, comunismul sovietic, ar fi jucat acest rol fundamental⁶. Cei mai mulți dintre partizanii acestei teze consideră că fascismul nu și-a lăsat amprenta asupra istoriei secolului, decât în măsura în care a obligat pe învingătorii săi să remodeleze lumea de după 1945. Ceea ce ridică semne serioase de întrebare nu este atât ideea în sine, cât valorizarea pozitivă a comunismului ca “pivotal principal al secolului XX”. Aliat al democrațiilor liberale și al capitalismului în “efortul herculean împotriva nazismului”, comunismul devine după 1945 provocarea absolută care-i obligă pe occidentali la continua perfecționare a societății lor. Să fie comunismul cel mai important element, să fi salvat el democrația europeană ca aliat în război, pentru ca mai apoi să fi ajutat Occidentul să se dezvolte prin intermediul “stimulentului frică” și uneori chiar prin procedeele de reformă indirect oferite⁷. Sau aliații occidentali să fi fost nevoiți să transforme URSS într-o super putere politică și militară care, după război, domină și terorizează jumătate din planetă? Desigur, și din această perspectivă comunismul, cu sfârșitul său lipsit de glorie și consecințele-i funeste, constituie în mare măsură “materia și orizontul secolului”.⁸ Interpretarea nu mai este însă una pozitivă.

Fascismul a fost distrus și iremedial compromis după patru ani de război în care aliații și-au sacrificat resursele umane, culturale și materiale pentru a elimina regimuri ce reprezentau antiteza absolută a valorilor în care lumea liberă credea⁹. Nu toți aliații luptă însă pentru salvarea acestor valori. URSS se legitimează în numele acestora, al umanismului, al toleranței, al libertății și al civilizației. Pe de altă parte teroarea ocupației, munca sclavilor, lagărul și crima în masă nu îi sunt deloc străine.

Spre deosebire de fascism, comunismul se autodistruge, se macină în interior, în spatele cortinei ideologice și al legitimității politice și morale câștigate între 1941 și 1945. De aici valorizarea diferită în Vest, respectiv în Est, a lui 1945, căci esticilor sfârșitul războiului le aduce nu doar sfârșitul unei tiranii ci și nașterea celeilalte, la fel de nemiloase și sângeroase.¹⁰ 1989 va face posibilă încercarea de a re-analiza pe baze comune cele două experiențe și de a scoate în evidență trăsăturile lor comune. Mai ales că acum fascinația comunismului dispare. În țelul său

universal, emanciparea omului, nu mai crede aproape nimeni, așa cum nimeni nu mai crede în coerența sa doctrinară.

Reconsiderarea integrală a secolului XX pare a aduce tot mai aproape comunismul de fascism¹¹. Din perspectivă actuală, singura întrebare legitimă ar fi de ce intelectualii anilor 1930-1980 au refuzat să accepte evidențele, faptul că atât fascismul cât și comunismul erau, printre altele, “erezii” ale unor socialiști intransigenți, cu aspirații revoluționare¹², că elementele care îi apropie pe Lenin și Mussolini, iar mai apoi pe Stalin și Hitler, sunt mai numeroase decât cele care-i despart? Se prea poate ca puțini să fi realizat, precum Pierre Pascal, faptul că, în 1927, la Moscova, un militant încrezător precum Angelo Tasca, criticând Italia lui Mussolini, descria totodată URSS-ul.¹³ Greu de crezut însă că nimeni nu a realizat faptul că, în acei ani, mulți dintre militanții comuniști trec la fascism, sau că unii fasciști aderă la comunism și asta nu din oportunism și în urma unor rătăcirii de moment, ci pentru că atracția ambelor extreme rezidă în afinitățile lor comune, iar rătăcirea militanților este continuă și poate fi înțeleasă numai în raport cu lumea pe care atât comunismul cât și fascismul își propun să o distrugă și să o înlocuiască¹⁴.

*

În cazul comunismului, François Furet spune că, tot ce a rămas în urma “iluziei” sunt oamenii reconverțiți la sistemul de valori al lumii burgheze pe care comunismul o urâse, popoare care își neagă trecutul imediat și îi resping ideile, păstrând însă o parte din obiceiurile și moravurile acestuia. În afară de acest Ur-comunism singura moștenire a comunismului este o *tabula rasa*¹⁵. Nu idei, nu instituții, doar amintiri traumatice ale unui mesianism ideologic. Ca și Germania lui Hitler, URSS-ul a reușit să fie doar o superputere militară ce a impus respect și teamă, a dus o politică externă mondială, a fost venerat de partizani, a avut acoliți, clienți, colonii, sclavi, dușmani etc. Fără a constitui însă o civilizație. Spre deosebire de nazism și fascism, comunismul a beneficiat de o istorie mai lungă pe parcursul căreia a încercat să-și construiască și să-și impună în lume fața umană, să se prezinte drept “o explorare a viitorului”.¹⁶ Nu a reușit însă, și probabil că viitorul îl va privi doar ca pe cealaltă mare reacție și tentație antiliberală și antidemocratică a unei părți a omenirii în secolul XX. Chiar dacă, în 1991, în Vest se mai găseau încă oameni care să spună Moscovei “*Thanks for having tried*”, ultimul deceniu a făcut ca iluzia să moară încet în mințile oamenilor¹⁷.

Între 1945 și 1989, mai ales între aceste două momente, aproape toate evaluările făcute fascismului

au condus la rezultate negative. În primul rând, pentru că, de cele mai multe ori, analizele plecau invariabil de la consecințe și nu de la origini. Acest tip de gândire retrospectivă nu a făcut decât să limiteze considerabil înțelegerea fascismului. În același timp, comunismul, încă în viață, a beneficiat cel mai adesea de pe urma gândirii prospective, fiind adesea privit, mai ales de către cei ce nu-i suportau direct tirania, prin prisma utopiei începuturilor¹⁸. Greu de crezut că, după raportul Hrușciiov sau după momentul Soljenitin, cineva ar mai fi putut să susțină faptul că nu știe nimic despre ororile din Est, despre consecințele directe ale comunismului¹⁹. Cu toate acestea, nu puțini au refuzat realitățile oribile ale universului comunist sau au văzut în acestea, ca și alții înaintea lor, costuri colaterale pe care *Omul* trebuia să le suporte în numele unui viitor luminos²⁰. Nu puțini au fost aceia care au refuzat chiar și după 1989, momentul eșecului absolut al utopiei, să-și reconsidere pozițiile. Poate că timpul va găsi o rezolvare definitivă acestei situații. În fond, “Cartea neagră a comunismului”, apărută în 1997, a fost scrisă în mare parte de către oameni care, în urmă cu zece ani, nici măcar nu ar fi conceput să admită ideile pe care acum le susțin²¹.

Duelul dintre fascism și comunism pe de o parte și cel dintre fiecare dintre acestea două în parte și democrație pe de altă parte au umplut secolul al XX-lea. Finalul îl știm. El pare a fi cel puțin până acum un reușit *Happy End*. Produse ale democrației, pe care vor să o distrugă, atât fascismul cât și comunismul sunt înmormântate de cea dintâi. Cu toate acestea, comunismul continuă să fie în continuare văzut și descris ca fiind mai bun și mai uman, fie măcar și numai prin comparație cu fascismul. O forță a progresului și a viitorului, opusă răului reprezentat de forțele reacțiunii, ale trecutului. Comunismul este revoluționar și coerent, are *pedigree* filozofic și un corp doctrinar, în timp ce fascismul nu reprezintă decât un “amalgam cețos de autodidact”²².

Traducerea, favorabilă comunismului, a luptei acestuia cu fascismul a fost și continuă adesea să fie redusă la conflictul dintre universal și particular, clasă și popor, naționalism și internaționalism. Corectă dintr-un punct de vedere, această traducere a generat și continuă încă să genereze confuzie și să facă imposibilă înțelegerea faptului că, la origini, cele două sunt inseparabile și că, ultimii născuți ai repertoriului politic european, fascismul și comunismul nu doar se hrănesc unul pe celălalt în termenii negației, ai “reacției la” și ai “luptei contra”. Dușmani declarați (în general), dar și complici, cel puțin între 1939 și 1941, fascismul și comunismul se con-

taminează, se copiază, se împrumută și se fură reciproc. Sunt, așa cum îi descrie A. J. Gregor, cele două fețe ale lui Janus, fără însă ca unul să privească doar în trecut iar celălalt doar în viitor²³.

Astăzi, nici Marx și nici internaționalismul permanent invocat de partizanii comunismului nu-i mai pot conferi acestuia, în mod automat, superioritate în fața fascismului. Nu mai pot duce, ca în trecut, nici la refuzarea dreptului fascismului de a beneficia de “privilegiul și blestemul revoluționar” doar fiindcă luptă sub un alt drapel, al națiunii, al rasei etc.²⁴ Asta, printre altele, fiindcă din ce în ce mai puțini istorici continuă să susțină astăzi teza preferată a marxiștilor, cea a fascismului reactiv și terorist. Nici teza conservatorilor, cea a fascismului reactiv și defensiv, folosită atât de Winston Churchill cât și mai recent de Ernst Nolte²⁵, nu se mai bucură de credibilitate. Responsabilă pentru această schimbare de plan este nu compromiterea irevocabilă a celor două teorii, cât faptul că puțini istorici mai sunt dispuși astăzi să reducă fascismul la un simplu rol funcțional, de instrument al burgheziei și tot atât de puțini îl mai traduc în termenii anti-comunismului de masă, preferând să vadă în el manifestarea unei drepte revoluționare și anti-burgheze ce “posedă (la rândul ei) magia viitorului”²⁶. Mai mult decât atât, unii autori susțin faptul că fascismul paradigmatic al lui Mussolini nu ar fi fost nici anti-marxist, cu atât mai puțin anti-socialist și că reacția fascistă ține doar de modul în care aceștia percep revoluția bolșevică ca pe o eroare. Prin urmare, anticomunismul primului fascism ține de respingerea internaționalismului proletar promovat de bolșevism, în condițiile în care anii războiului indicaseră faptul că conștiința clasei muncitoare exista doar la nivelul națiunii, și totodată de teama exportului forțat de revoluție proletară de care comunismul din Rusia avea nevoie pentru a putea să se extindă, inclusiv teritorial, pentru a ieși din criza internă și a reuși astfel să supraviețuiască la el acasă²⁷.

*

La jumătatea anilor 1960, lumea liberă vorbea încă despre totalitarism, despre ororile comunismului ca și despre cele ale fascismului. “Gemenii heterozigoți” erau deopotrivă inculpați pentru distrugerile provocate: materiale, umane, morale, politice. Clasificările indecente, tăcerea în cazul unuia și expunerea totală în cazul celuilalt, își fac însă simțită prezența tot în această perioadă, pe fondul căderii în desuetudine a paradigmei totalitare, ce încercase să ofere o bază de analiză comună celor două²⁸. După 1989, totalitarismul revine în scenă, însă nici acum el nu reușește să ofere prea multe răspunsuri în privința naturii comune a fascismului și

a comunismului. Mai mult, în Estul recent eliberat, el motivează într-o oarecare măsură hipermnazia comunismului și amnezia fascismului.

Mulți sunt tentați să interpreteze dinamica totalitarismului ca model interpretativ exclusiv prin prisma politicului capabil să dicteze și să impună priorități și limite în sfera academică. Rolul politicului nu poate fi negat, însă limitele și prioritățile științei nu țin neapărat doar de sfera de interes a acestuia. Nu de puține ori chiar omul de știință este cel care se plictisește de un astfel de model, îl consideră depășit, imperfect, irelevant. Dovadă, faptul că fascismul și comunismul nu au putut fi analizate și comparate nici prin prisma ideologiei. În primul rând, pentru că fascismului i s-a refuzat mult timp, până în anii 1990, această “calitate”. Mai recent, pentru că ea i se refuză comunismului. Deși atât comunismul cât și fascismul s-au revendicat de la un întreg trecut intelectual, deși fiecare a vorbit despre tradițiile sale europene sau universale și într-o măsură considerabilă au și reușit să-și impună pretențiile și “genealogiile”, autori consacrați, care au acceptat în trecut legitimitățile revendicate de comunism și/sau fascism realizează astăzi că o astfel de abordare este periculoasă, fie și numai pentru că, indirect, face jocul extremismelor și le conferă totodată o nesperată demnitate²⁹.

Ce model interpretativ ar putea scoate din impas studiile preocupate de fascism și comunism, este greu de spus. Dificultățile țin de faptul că fiecare dintre modelele deja propuse nu surprinde decât o parte infimă, cel mai adesea nu tocmai pe cea mai reprezentativă, a realităților trecutului. Totodată, mai ales în cazul nostru, un mare deficit îl reprezintă încăpățânarea istoricului de a traduce într-un limbaj rațional și secular, inclusiv elementele ce țin prin excelență de irațional și religios. Atât de mult ține istoricul la dogma metodologică și la teorie, încât riscă uneori să nu înțeleagă sau, în cel mai fericit caz, să nu poată surprinde și reprezenta, prin intermediul textului, spiritul epocii pe care o descrie.

Spre deosebire de omul de știință actual, mult prea preocupat de acuratețea conceptelor folosite și de caracterul neutru al acestora, contemporanii apariției pe scena politică europeană a comunismului și a fascismului erau mai curând atenți la impactul acestora asupra individului și a condiției umane, la transformările morale produse de cele două la nivelul societății. Cum vocabularul politic în uz părea insuficient și imperfect, ei nu ezită nici să inventeze concepte noi, nici să apeleze la metafore.

“Poporul visează iar un profet îi spune ce visează” spunea despre relația dintre Hitler și ger-

mani primul biograf al *Führerului*³⁰. Înaintea lui Konrad Heiden, Victor Klemperer îl comparase pe Hitler cu fanaticul predicator Rienzi, erou wagnerian cu care Hitler se identificase încă de timpuriu, în timp ce alții îl descrieseră plecând de la imaginea lui Jan Böckelson, liderul anabaptist ce terorizase orașul Münster în secolul XVI³¹. Despre Lenin și Stalin nu vorbește nimeni în epocă în astfel de termeni, deși ar fi putut foarte bine să o facă. Despre bolșevism însă, Bertrand Russell nu ezită să spună că ar fi aceea nouă religie, admirabilă și totodată fanatică, capabilă să ofere omenirii deziluzionate de după primul război mondial un crez și energia necesară pentru a trăi.

Observatorii fascismului și comunismului, ca și partizanii acestora nu erau nicidecum primii care descrieseră mișcări politice în termenii pseudo-religiilor apelând la liturghii eclectice și la ersatz-uri teologice. Robespierre realizase puterea unei astfel de pseudo-religii politice de a mobiliza emoțiile și entuziasmul oamenilor într-o manieră de neconceput în cazul politicilor convenționale. Ulterior, Tocqueville nu va face altceva decât să teoretizeze în marginea renașterii politice generate de revoluția franceză, care dominase secolul XIX prin apostolii, militanții și martirii săi.³²

“Urmașii” lui Tocqueville preiau idea și o transpun în cazul comunismului și fascismului. În fond, era ușor de observat faptul că spre deosebire de competitorii lor “tradiționaliști” atât comuniștii cât și fasciștii apelau la soldați politici, la artiști politici, la estetică și teatral în propagandă etc. URSS-ul, Italia lui Mussolini și Germania lui Hitler creau impresia unor “state biserici”, perfect ierarhizate, capabile să-și atragă credincioșii nu în baza unei trecătoare isterii de masă ci a unor partituri teologico-politice, fundamentate pe ura contra burghezicii, în care Lenin vedea deschizătorul de drum al imperialismului și fascismului, iar Mussolini și Hitler pe deschizătorul de drum al comunismului³³.

Atât fascismul cât și comunismul pot fi privite drept teologii politice, fiecare cu “bibliismul” și ereziile sale, fiecare promițând oamenilor mântuirea³⁴. Amândouă dispun de o dogmă intolerantă, de predicatori, apostoli, militanți și martiri, amândouă fac apel la ritualuri sacre, la altare și idoli. Totodată, oferă explicații totale și ultime privind trecutul, prezentul și viitorul, propun soluții finale, vorbesc despre o nouă ordine și un nou Om, se prezintă ca salvaționiști și nu în veac, ci “acum și aici”³⁵. Pretind totodată și obțin de la aderenți dedicarea totală și afirmarea permanentă a credinței în misiunea mesianică a mișcării, partidului, regimului. Ca multe alte religii, și cele politice, mai ales comunismul și fascis-

mul, au însă și dușmani, ce fac parte cel mai adesea dintr-o complexă conspirație demonică. Dezorientați în unele cazuri, cel mai adesea nu doar dezorientați, aceștia nu pot fi întotdeauna convertiți și prin urmare trebuie eliminați, exterminați fie și numai pentru că există, pentru că sunt ceea ce sunt și nu pentru ceea ce au făcut. În lupta cu un astfel de dușman ideea de păcat, de milă, de vină nu-și au locul. Desigur, între cele două pseudo-religii există o diferență care poate să li se pară unora ca fiind fundamentală. Comunismul promite celor ce îi urmează calea un sfârșit fericit. Nazismul le promite și el salvarea, mântuirea, dar nu elimină din ecuație nici posibilitatea distrugerii totale, oricum preferabilă înfrângerii, la finalul unei lupte ultime și eroice.

Poate că nici acest model interpretativ nu este perfect. Meritul lui constă în definitiv, doar în infirmarea scuzei oferite celor atrași de extremismele secolului XX de "eroarea de judecată", de orbire, de rătăcirea de moment, etc. Aducerea în prim planul discuției a investiției psihologice a militantului fanatic în sistem, în aceste quasi-religii secularizate al căror obiect este istoric, explică atât adeziunea intelectualilor la ideile comuniste și fasciste și chiar folosirea de către aceștia a limbajului liturgic al acestora - căci, după cum spunea Besancon, sub imperiul ideologiei nu poți rămâne inteligent -, cât și pe cea a maselor de believers confrunțați cu o doctrină expusă în câteva pagini, doctrină pe care o recitesc pînă la refuz și pe care o psalmodiază, ajungând astfel să se supună întru totul gândirii oraculare, inspirate și spectaculare a liderului³⁶.

Dezbaterea fascism vs. comunism, am văzut, este pe cât de prolifică pe atât de perdantă. Cea asupra fascismului și comunismului ne poate duce mai aproape de adevăr fără însă a putea să spună totul, chiar dacă adesea surprinde esențialul. Tratarea separată a celor două pare a reprezenta încă o necesitate, pentru că, spune Furet, numai astfel putem vizualiza forța pasiunii, specificitatea, inclusiv cea a crimelor, în fiecare caz. Imitația și confruntarea contează dar nu sunt fundamentale, pentru că nici comunismul nici fascismul, mai ales fascismul, nu avea nevoie (doar) de prezența și eventual precedentul celuilalt pentru a prinde rădăcini³⁷.

Altfel, ar însemna să vedem în acesta din urmă doar manifestarea unui anti-marxist și anti-comunist reactiv, ignorând faptul că fascismul reprezintă pentru comunism un rival, un răspuns de sorginte eretico-marxistă la anti-naționalismul socialismului de dinainte de război și o materializare a tendințelor deja existente ale celor două extreme de a se întâlni.

NOTE

¹ Erick Hobsbawm, *Secolul extremelor*, traducere Anca Irina Ionescu, București, Lider, 1994.

² Leon Poliakov, *Les totalitarismes du XXe siecle*, Paris, Fayard, 1987.

³ Joel Kotek și Pierre Rigoulot, *Secolul lagărelor*, București, Lucman, 2003.

⁴ Vezi comentariul făcut într-o notă specială, dedicată cazul "Ernst Nolte" de către Francois Furet cât și schimbul de epistole dintre cei doi istorici. Francois Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, traducere de Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Humanitas, 1996, p. 176-177; și Francois Furet, Ernst Nolte, *Fascism și comunism*, traducere Matei Martin, București, Univers, 2000, p. 47.

⁵ Alain Besançon, *Nenorocirea Secolului. Despre Comunism, Nazism și unicitatea "Șoah"-ului* (București: Humanitas, 1999), p. 150

⁶ Erick Hobsbawm, *op. cit.*, p. 17

⁷ *Ibidem*, p. 21

⁸ Francois Furet, *op. cit.*, p. 7.

⁹ Michael Burleigh, *The Third Reich, A New History*, Pan Books, 2001, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

¹¹ A. James Gregor, *Fețele lui Ianus. Marxism și fascism în secolul XX*, traducere de Liviu Bleoca, București, Univers, 2000, p. 17.

¹² Francois Furet *op.cit.*, p. 21-22.

¹³ *Ibidem*, p. 195.

¹⁴ *Ibidem*, p. 157.

¹⁵ *Ibidem*, p. 7 și următoarele.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Vezi Martin Malia, *Forward: The Uses of Atrocity*, în Stéphane Courtois ed., *"The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression"*, Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1999.

¹⁸ Francois Furet, *op. cit.*, p.13.

¹⁹ Omenirea a știut că sistemul comunist este criminal încă din 1917, dar a avut nevoie de mult timp pentru a nu mai nega cu bună sau rea credință acest lucru și pentru a autentifica această cunoaștere. Vezi Alain Besancon, *op. cit.*, p. 15.

²⁰ Vezi Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, traducere de Gabriela Creția, București, Humanitas, 1993.

²¹ Martin Malia, *op. cit.*

²² Francois Furet, *op. cit.*, p. 14.

²³ A. J. Gregor, *op. cit.*

²⁴ Francois Furet, *op. cit.*, p. 40.

²⁵ Ernst Nolte, *Der europäische Bürgerkrieg*, Propyläen Verlag, Berlin, 1987.

²⁶ Francois Furet, *op. cit.*, p. 189-190.

²⁷ A. James Gregor, *op. cit.*, p. 162-163, 170-171.

²⁸ Francois Furet, *op. cit.*, p. 171-174.

²⁹ Vezi comentariul făcut de Alain Besancon în *Nenorocirea secolului*, p. 35. Cu douăzeci și unu de ani mai înainte, în 1977, Besancon dedicase un studiu remarcabil originilor intelectuale ale leninismului. Vezi Alain Besancon, *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Humanitas, 1993.

³⁰ Konrad Heiden, *The Fuhrer*, London, 1944, p. 113.

³¹ Vezi Victor Klemperer, *I Shall Bear Witness. The Diaries of Victor Klemperer 1933-1941*, London, 1998, p. 71.

³² Michael Burleigh, *op. cit.*, p. 6.

³³ Francois Furet, *op. cit.*, p. 15

³⁴ Alain Besancon, *Nenorocirea secolului*, p. 83-106.

³⁵ Michael Burleigh, *op. cit.*, p. 5.

³⁶ Alain Besancon, *Nenorocirea secolului*, p. 36-38.

³⁷ Francois Furet și Ernst Nolte, *op. cit.*, p. 80.

Loja masonică P2 și România

SABIN DRĂGULIN

Dimineața zilei de 10 martie 1981 nu părea cu nimic mai deosebită decât o altă zi de primăvară. Nimic mai înșelător. Este momentul în care a izbucnit unul dintre cele mai intense mediatizate scandaluri cu caracter politic pe care Peninsula l-a cunoscut. Din acest moment, sub ochiul atent și iscoditor al presei locale și internaționale au intrat serviciile secrete, sistemul financiar-bancar, armata, carabinieri, justiția, partidele politice ca și anumite cotidiane, care, în perioada anterioară, s-au evidențiat prin luări de poziții care puteau fi suspectate că au făcut jocul anumitor cercuri de interese. Pe parcursul anchetelor realizate de ziariști, magistrați, funcționari ai statului din cadrul serviciilor secrete, poliție sau Garda de Finanțe, ca și de parlamentari s-a observat că, începând cu deceniul 7, în Italia s-a articulat și dezvoltat o rețea paralelă de putere care avea ca scop cucerirea controlului politic.

Caracterul complex al situației a impus ca Parlamentul, întrunit pe data de 23 septembrie 1981, să discute și să adopte Legea nr. 527, care hotărârea instituirea unei comisii parlamentare însărcinată cu anchetarea activității Lojei masonice P2.¹

Pentru a înțelege mai bine contextul evenimentelor, trebuie să facem referire la activitatea a doi judecători milanezi, Colombo și Turone, însărcinați cu anchetarea unui alt dosar dificil prin implicațiile dezvoltate atât la nivel local, dar și internațional. Acest dosar, intitulat "Cazul Sindona", a fost la acel moment unul din scandalurile care a făcut vâlvă în Italia, deoarece, în urma cercetărilor, s-a demonstrat implicarea mai multor funcționari din înalta administrație de stat, ca și a unor parlamentari sau oameni de finanțe în diverse afaceri, prea puțin curate, care implicau rețele de tip mafiot autohtone, dar și de pe continentul nord-american. Acești magistrați au ordonat colonelului Vincenzo Bianchi din cadrul Gărzii de Finanțe să percheziționeze și, eventual, să sechestreze documente care s-ar fi găsit la sediile deținute sau frecventate de Licio Gelli.² Ca un fapt spectacular și nu

lipsit de importanță, este că deschiderea plicului în care se informa locul și sediile care vor fi percheziționate, a avut loc la o distanță de 100 km de Roma, fiindu-i interzis în mod expres conducătorului acțiunii de a lua legătura cu autoritățile locale. În timpul acestei acțiuni au fost percheziționate Vila Wanda din Arezzo (reședința lui Licio Gelli), sediile societăților Giole și Socam de la Castiglion Fiochi, o altă adresă din Frosinone (localitate aflată în apropierea Romei), apartamentul ocupat de Marele Maestru de la hotelul Excelsior din Roma la care s-au adăugat și alte adrese. Judecătorii sperau să găsească documente compromițătoare, care să demonstreze legăturile de afaceri dintre Michele Sindona și Licio Gelli, acesta din urmă fiind suspectat că ar fi folosit banca deținută de Sindona ca acoperire pentru diverse afaceri, beneficiind, în același timp, și de posibilitatea de a-și recupera banii cu puțin înainte de declararea falimentului bancar.

Cu toate că în urma acțiunii nu s-a găsit nimic care să aducă lumină în cazul sus menționat, din analiza ulterioară a documentelor, s-au deschis noi piste adiacente care puteau să aducă lumină în propriul caz sau în alte anchete. Documentele de o importanță capitală pentru ancheta ce îl implica pe Licio Gelli descoperite la Castiglion Fibochi erau listele și dosarele a aproape 1000 de membri ai Lojei P2.³

Este momentul să ne oprim puțin din expunerea evenimentelor, pentru a face o scurtă incursiune în istoria masoneriei italiene. Începuturile acesteia au fost identificate la începutul secolului 18, când este înființată prima lojă masonică cu sediul la Roma. Apariția acesteia a fost facilitată de ajutorul acordat de masoneria britanică.⁴ Pentru aproape o jumătate de secol, urmează o perioadă de criză pentru tânăra masonerie italiană, pentru ca o nouă perioadă de înflorire să fie deschisă începând cu anul 1796, după intrarea armatelor lui Napoleon Bonaparte în Italia. Din acest moment, se dezvoltă un alt tip de masonerie, laicizată, democratizată și orientată din punct de vedere ideologic, la stânga.⁵

Un secol mai târziu, va izbucni o criză majoră care va provoca, în anul 1908, scindarea masoneriei în două ramuri: pe de o parte se afla “Marea Lojă Națională a Masonilor Liberi din Italia” (Loja Marelui Orient de Italia, cu sediul în Palatul Giustiniani) și “Prea Înalta Mare Lojă Națională Italiană a vechilor masoni liberi și acceptați”. Din acest moment, cele două facțiuni se vor găsi în competiție directă atât pe plan intern pentru cucerirea puterii politice, dar și pe plan extern pentru a primi recunoașterea celor două mari loje masonice europene; franceză și engleză. De altfel, recunoașterea oficială a “Marelui Orient de Italia” va veni târziu, abia în anul 1972, când va fi recunoscută de către “Marea Lojă Unită Engleză”.⁶

În perioada interbelică, cele două loje își vor oferi sprijinul lui Benito Mussolini, Loja Marelui Orient de Italia acordând chiar Ducei titlul onorific de Mare Maestru, care a și fost acceptat de către acesta în anul 1923.⁷ Acest fapt nu l-a împiedicat pe Mussolini, după anul 1927, ca o parte a acordului cu Scaunul Papal să interzică masoneria, confiscând, în același timp, Palatul Giustiniani. După încheierea celui de-al doilea război mondial, “Marea Lojă Mama de Anglia” a trecut cu vederea afrontul, considerând că erezia acceptării Ducei ca mason a fost realizată de masoni eretici fără acceptul ierarhiei oficiale.⁸

Din acest moment, va intra în calitate de factor de influență o altă lojă importantă - cea americană. Purtătorul de cuvânt și mijlocitorul de interese a cercurilor masonice engleze și americane nu erau altele decât serviciile secrete ale celor două mari puteri. Motivația intervenției avea un suport ideologic și se dorea realizarea unei contraponderi viguroasei mișcări de stânga care a cuprins Italia după încheierea ostilităților.⁹

Din dorința de a exemplifica cum se poate realiza o istorie paralelă a unui fenomen istoric de importanță celui mason, expunem o succintă istorie realizată de Pier Carpi, membru al Lojei P2 și apropiat al lui Licio Gelli. Acesta arată că “Loja Marelui Orient de Italia a fost fondată în anul 1805 la Milano, reconstituită ulterior în 1861 și succesiv transferată la Firenze și Roma, devenite noile capitale ale regatului, sediul central fiind, din anul 1901, Palatul Giustiniani”.¹⁰

Să revenim totuși la prima parte a narațiunii noastre. Odată cu dezvoltarea cercetărilor privind activitatea Lojei P2, a fost imposibil ca masoneria italiană, în întregul său, să nu intre în atenția opiniei publice. Din această cauză, “Loja Marelui Orient”, încercând să se delimiteze de P2 și Licio

Gelli, a declarat că, în realitate, aceasta era o lojă eretică, cu caracter secret. Aceste declarații au fost combătute cu succes de Marele Maestru, care a demonstrat cu documente că propria loja era acceptată oficial de către loja mamă, “Loja Marelui Orient de Italia”.¹¹

Dar cine este Licio Gelli, această figură enigmatică, protagonistul principal al acestui scandal?

Viitorul “Mare Maestru” s-a născut la Pistoia, în nordul Italiei, în anul 1919. La vârsta de 13 ani va agresa fizic un profesor care avea idei antifasciste, fapt ce îi va provoca exmatricularea din toate școlile regatului. Cinci ani mai târziu, se înrolează pentru Spania împreună cu fratele său, în cadrul batalionului nr. 735 - “cămășile negre”. După încheierea războiului civil se va întoarce în patrie, pentru ca în anul 1940 să fie înrolat în cadrul regimentului nr.127 de infanterie. Transferat fiind la regimentul de parașutiști de la Viterbo, va suferi un accident și va fi trimis acasă.¹² Devine din acest moment colaborator al naziștilor, ca persoană de legătură dintre aceștia și armata italiană. Concomitent, se pune la dispoziția mișcării de partizani din Pistoia, organizată de către comuniștii italieni¹³, pentru ca să colaboreze cu serviciile militare italiene (SIM), prin intermediul acestora intrând în contact și cu serviciile engleze.¹⁴

Ulterior, după eliberarea de către aliați a regiunii, își oferă serviciile “Serviciului Secret Militar - CIC - Counter Intelligence Corp” al celei de-a 5-a armate americane.¹⁵ Cu toate acestea, pe data de 8 septembrie 1944, partizanii, după ce l-au identificat ca și colaborator al naziștilor, îl arestează și intenționează să-l omoare. Va fi salvat, în ultimul moment, de către un lider al rezistenței locale, primind inclusiv un permis de liberă trecere, având astfel posibilitatea de a se transfera în Sardenia.¹⁶ În timpul cercetărilor realizate de către Comisia Parlamentară de Anchetă însărcinată cu activitatea Lojei P2, s-a relevat că persoana care a intervenit personal în salvarea lui L.G. nu era altul decât viitorul primar al Pistoiei, Giuseppe Corsini care a declarat la momentul respectiv că a colaborat cu grupul de partizani “Silvano Fedi”.¹⁷ Cu toate acestea, între anii 1946-1948 va fi supus urmăririi din partea Ministerului de Interne, fiind suspectat de joc dublu în timpul războiului.¹⁸ Într-unul dintre rapoartele informative realizate de către un membru al poliției se arată că suspectul este “agent al serviciilor străine”, avându-se în vedere cu precădere serviciile din Est.¹⁹ După începerea anchetei parlamentare, SISMI a pus la dispoziția

Comisiei un document de uz intern în care se considera că Gelli a devenit, imediat după război, spion al serviciilor secrete din Est, care după metodologia clasică, a fost “adormit” pentru a-i permite să penetreze ulterior sectoarele nevralgice ale statului italian.²⁰ După liniștirea apelor, se va întoarce în Pistoia, unde va deschide o librărie colaborând în același timp cu deputatul democrat - creștin Romolo Diecidue între anii (1948-1958). Ulterior, va deschide o nouă societate intitulată “Permaflex”, care se ocupa cu vânzarea de mobilă, devenind un furnizor al armatei americane staționate în Italia. În anul 1963, va face o cerere pentru a intra în masonerie, dar a trebuit să aștepte trei ani, deoarece alți membri au adus în discuție trecutul său nazist. Va fi totuși acceptat în anul 1965, reușind ca în scurt timp, cu ajutorul avocatului Roberto Ascarelli (la acea data “Mare Maestru Adjunct”) să evolueze pe scara ierarhică. După 1969 va face parte din loja P2, unde va îndeplini, din 1971, funcția de secretar organizatoric. Este momentul în care, în interiorul organizației, se va deschide o luptă pentru putere, L.G. fiind liderul unei facțiuni cunoscută sub numele “Gruparea Licio Gelli/ P2”.

În această perioadă încep să pătrundă în lojă militari, funcționari ai serviciilor secrete, oameni de afaceri sau grade înalte din cadrul Gărzii de Finanțe și Carabinieri. De aceea, noua grupare va concentra un important pol de putere care va determina luarea unei poziții din partea celorlalți frați situați în alte loje. Astfel, în anul 1974, cu ocazia întâlnirii de la Napoli a celor mai înalți exponenți ai masoneriei italiene, s-a luat în discuție situația existentă în interiorul Lojei P2. O parte dintre participanți doreau decapitarea lui Gelli, acesta fiind considerat un element periculos pentru masonerie. Acest eveniment nu a avut loc, ceea ce a demonstrat că poziția lui Gelli era puternică, pentru ca, în anul 1975, să fie confirmat în funcția de “Mare Maestru” al lojei P2.²¹

Ceea ce a șocat opinia publică, la momentul 1981, a fost că pe listele lojei se găseau, printre personalități ale momentului, persoane care dețineau funcții importante în serviciile secrete, armată, carabinieri, numirea acestora în funcții fiind foarte apropiată cu data intrării în lojă. Pentru a exemplifica, îi numim pe următorii: Giovanbattista Palombo, Franco Pichiotti, Giulio Grassini (director din 1978 al SISDE - Serviciul pentru informații și siguranță democratică), Pietro Musumeci (nr. 2 în SISMI- Serviciul pentru informații și siguranță militară), Vito Micelli (conducător al SID-Servi-

ciului de informații al apărării - între anii 1978-1981), coloneii Gianadelio Maletti (deja șef al secției D din cadrul SID)²², Antonio Viezzer (secretar al secției D din cadrul SID), Giovanni Battista Minerva (SID) și căpitanul Antonio Laleruna (comandant al NOD în SID); în Garda de Finanțe, Orazio Giannini (șef al Gărzii de Finanțe între anii 1978-1981), Pietro Spaccamonti, Luigi de Santis, Giuseppe Siracusani și Giovanni Allavena - generali de armată, Donato Lo Prete (șeful statului major între anii 1974-1978), Raffaele Giudice (comandant general, 1974-1978), în marina militară, amiralii Vittorio Forgiame, Achile Alfani și Giovanni Torisi (în anul 1977 a deținut funcția de Șef de Stat Major al Marinei și ulterior al Apărării). La aceștia se adăugau Osvaldo Minghelli (Siguranța Publică) și Federico Umberto Amato (șef al Biroului Afaceri Rezervate al Ministerului de Interne). La nivelul oamenilor de finanțe se găseau Michele Sindona, Roberto Calvi (Banca Ambrosiano), Alberto Ferrari (Banca Nazionale del Lavoro), Giovanni Cresti (director general al bancii Monte dei Paschi di Siena). În sectorul mass-media era Angelo Rizzoli (deținător al mai multor cotidiene, printre care cel mai important era “Corriere della Sera”), Franco di Bella (director la același ziar). În domeniul justiției, printre cei mai importanți se regăseau Carmelo Spagnolo (prim președinte al Curții de Casație) sau Ugo Zilletti (vicepreședinte al Consiliului Suprem al Magistraturii), la care se adăugau senatori, deputați, miniștrii, înalți funcționari aflați în funcție în principalele ministere.²³

Dintre personalitățile actuale se găseau pe liste: Silvio Berlusconi (actualul președinte al Consiliului de Miniștri, proprietar al grupului Mediaset și al echipei de fotbal A.C. Milan), Maurizio Constanzo (director al postului de televiziune Canale 5 deținut de Silvio Berlusconi) sau Emanuele Vittorio Savoia (nu se cunoaște care dintre ei, tatăl sau fiul, descendenți direcți ai casei regale italiene)²⁴.

Începând cu 26 ianuarie 1982, data la care Comisia Parlamentară de Anchetă și-a început activitatea și până la 12 iulie 1984, când a fost prezentat în fața Parlamentului raportul de activitate și concluziile, au fost efectuate 147 de ședințe. În timpul lucrărilor, au fost individuate 8 direcții principale. Acestea sunt:

1. persoana și cariera lui Licio Gelli, originea influenței sale și modul în care a exercitat-o în interiorul lojei P2, în relație cu masoneria oficială, organizarea internă a P2 și raporturile dintre grupul

- dirigent și membrii simpli.
 2. compromisurile Lojei P2 cu terorismul.
 3. legăturile cu serviciile secrete și elita militară.
 4. legăturile și penetrarea lojei P2 în administrația publică și magistratură.
 5. legăturile și penetrarea în lumea politică.
 6. legăturile cu lumea afacerilor.
 7. spațiul mass-media.
 8. canalele și obiectivele legăturilor internaționale ale Lojei P2.

Referindu-se la punctul nr. 8 din lista enunțată mai sus, putem face următoarea observație: Analizând dosarele de arhivă, s-a observat că, de-a lungul timpului, au existat contacte între Licio Gelli, P2 sau alți membri ai organizației și servicii secrete aparținând următoarelor state: Argentina, Cuba, Bulgaria, Egipt, Israel, Panama, S.U.A, Siria, U.R.S.S., Spania, Elveția, Franța, Grecia, Anglia, Germania, Uruguay, Ungaria și Vatican. Contactele erau facilitate de persoane aflate în interiorul serviciilor secrete italiene, prin care se intermediu afaceri ce priveau traficul de petrol, armament sau îmbrăcăminte. Analizând, de exemplu, acest element, Comisia a descoperit existența unei relații privilegiate între societăți deținute de Licio Gelli în Italia și România. În urma acestor afaceri, "Marele Maestru" a pus bazele propriului imperiu financiar. În timpul anchetei, mai multe persoane, întrebate fiind de natura relațiilor avute cu Licio Gelli, au declarat că acesta se prezenta ca un prosper om de afaceri pe plan internațional, deținând relații personale cu președinți ca Juan Peron (președintele Argentinei), Nicolae Ceaușescu (președintele R.S.R) sau Ronald Reagan (președintele S.U.A).²⁵

Referitor la legăturile avute cu N. Ceaușescu și România, aceștia au declarat că Gelli se lăuda frecvent că, în calitate de om de afaceri, are legături speciale cu Ceaușescu. Unul dintre anchetați a declarat că, la auzul acestei vești, l-a rugat pe Gelli să intervină personal pe lângă autoritățile române pentru rezolvarea unui caz special. Acesta se referea la situația unei tinere italiene, care aflându-se într-o excursie în România, s-a îndrăgostit de un tânăr cu care a avut și un copil. Intenționând să se întoarcă în țară, dorea să fie acompaniată de tatăl copilului, dar autoritățile române refuzau acordarea vizei; acest eveniment avea loc în anul 1976, iar Gelli a luat legătura cu un anume domn Ciobanu, consilier comercial în cadrul Ambasadei Române la Roma și cu ambasadorul Florian Chiriac. În urma intervenției, situația s-a rezolvat imediat, cuplul reușind să părăsească țară.²⁶

La cererea Comisiei Parlamentare, Garda de Finanțe a deschis o anchetă pentru a clarifica

natura relațiilor dintre firmele deținute de L.G. și România. În urma cercetărilor s-a descoperit că, între anii 1973-1975, două societăți deținute de acesta, "Girole SpA" cu sediul la Castiglion Fiochi și "I.N.C.O.M. SpA" cu sediul în Prato, au dezvoltat activități comerciale cu societatea română CONTEX cu sediul în București.²⁷

Aceste societăți au trimis în România specialiști însărcinați cu supravegherea producției, iar "staff-ul" era format din oameni trimiși din Italia.²⁸ Garda de Finanțe a descoperit că în România era trimisă materia primă, aici fiind transformată în diverse obiecte de îmbrăcăminte (pantaloni, costume, cămăși, paltoane, etc.), plătite la prețuri derizorii²⁹ și reimportate în Italia, fără nasturi sau mici elemente de refinitură, sub titlul de "cârpe", beneficiind astfel de importante reduceri fiscale. Ulterior erau etichetate, în cadrul celor două societăți și vândute pe piața italiană sau nord-americană la prețuri occidentale.³⁰

Pentru a da veridicitate acestor afirmații expunem date prezentate de Garda de Finanțe Comisiei Parlamentare.³¹

Pentru societatea Girole:

Vama Firenze:

Nov. 1973	10.509 kg.
Dec. 1973	10.509 kg.
Total	21.018 kg.
Ian. 1974	59.909 kg
Febr. 1974	16.363 kg
Total	76.272 kg.

Vama Pistoia:

1973	Dec.	23.429 kg.
1974	Ian.	13.726 kg.
	Febr.	93.615 kg.
	Martie	161.715 kg.
	Apr.	125.455 kg.
	Mai	82.634 kg.
	Iunie	124.731 kg.
	Iulie	140.072 kg.
	Aug.	88.442 kg.
	Sept.	126.051 kg.
	Oct.	176.223 kg.
	Total	1.118.946 kg.
1975	Ian.	334.737 kg.
	Febr.	85.938 kg.
	Martie	149.844 kg.
	Mai	208.402 kg.
	Aug.	9.312 kg.
	Sept.	105.954 kg.
	Oct.	177.728 kg.
	Total	1.071.966 kg.

Pentru Societatea Incom din Montecatini,

Terme:

Vama Pistoia:

1973:	Aug.	19.352 kg.
	Sept.	31.321 kg.
	Total	50.673 kg.
1974:	Ian.	10.852 kg.
	Febr.	12.359 kg.
	Iunie	16.976 kg.
	Iulie	32.871 kg.
	Aug.	36.858 kg.
	Sept.	119.870 kg.
	Oct.	115.743 kg.
	Dec.	36.316 kg.
	Total	381.845 kg.
1975:	Ian.	27.452 kg.
	Febr.	78.149 kg.
	Martie	28.900 kg.
	Mai	29.702 kg.
	Iunie	9.791 kg.
	Iulie	3.157 kg.
	Aug.	78.159 kg.
	Sept.	33.626 kg.
	Oct.	42.776 kg.
Total	331.712 kg.	

Analizând în fața comisiei parlamentare aceste date, un colonel din cadrul serviciilor de securitate italiene declara că activitatea desfășurată de Licio Gelli în România poate fi pusă în legătură cu posibilitatea că acesta era un “traficant de informații”, beneficiind astfel de posibilitatea de a face achiziții la prețuri foarte mici.³² O altă cauză a posibilității de a face afaceri în România ar fi fost că N. Ceaușescu era membru al masoneriei. Cu privire la acest aspect avem declarația unui membru al Lojei P2, care deși, în prima fază, era deosebit de reticent în a da detalii privind acest subiect, pus în fața unei casete în care era redată o convorbire telefonică dintre acesta și Licio Gelli, a început să facă mărturisiri interesante. Astfel a recunoscut că, în timpul discuției, s-a arătat uimit că pe listele descoperite la Castiglion Fiochi nu se afla și numele lui Nicolae Ceaușescu. Drept consecință a acestei mărturisiri domnul Salomone a fost întrebat dacă președintele român era membru al P 2; acesta a răspuns ca este exclus, dar că știa de la Licio Gelli, dintr-o convorbire anterioară, că Ceaușescu era mason.³³

Pier Carpi, în cartea sa, răspunzând la acuzele referitoare la caracterul secret al lojei P2, declara că “jurământul masonic (depus în cadrul lojei - n.a) este la fel pentru toate lojile, fiind

susținut de toți masonii timpului: de la Washington și Newton, Goethe și Mozart, Beethoven și Wellington, Churchill și Fleming, Roosevelt și Nehru sau contemporani: Ronald Reagan, Ceaușescu, Aliende, Willy Brandt și F. Mitterand”.³⁴

Autoritățile române au fost întrebate de natura relațiilor dintre Licio Gelli și România. Ca un răspuns al acestor cereri Romulus Neagu, la acea data, director pentru Europa Occidentală în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, a prezentat, pe data de 16 iulie 1981, un document oficial în care se arată că liderul lojei P2 nu s-a aflat niciodată în România.³⁵

Ulterior, revista “Lumea”, în nr. din 2 iulie 1981, făcând o scurtă istorie a fenomenului P2, arată că prezența lui L.G. în România este exclusă, în schimb, era acceptată existența vizitei lui Attilio Lebole ca reprezentant al societății “Girole” în România pentru concluderea unor afaceri cu textile, ca și prezența specialiștilor italieni în fabricile românești, cu scopul supravegherii calității produselor.³⁶

La momentul prezentării concluziilor, marea majoritate a deputaților și senatorilor au împărțit concluzia Comisiei, ca fenomenul P2 a reprezentat un pericol pentru societatea italiană prin implicațiile pe care le-a suscitată. În același timp, existența unui număr important de persoane cu funcții cheie în diverse sectoare ale statului italian, a pus în pericol stabilitatea internă și existența unei vieți democratice. În același timp, a existat o largă convergență de poziții în care era recunoscut caracterul secret al activității lojei, determinat de tipul de relații și conexiunile avute pe plan internațional, activitatea acesteia scăpând controlului instituțiilor abilitate ale statului. Pentru a încheia această scurtă istorie a fenomenului P2, trebuie să arăt că documentele publicate în urma activității comisiei parlamentare de anchetă a Lojei masonice P2 au fost publicate în 120 de volume, însumând aproximativ 100.000 de pagini.

Observând, doar, aceste date și ne putem explica vastitatea subiectului care nu poate fi cuprins în paginile unui articol sau ale unei cărți. De aceea, un sfat pentru cititorii români interesați în studierea acestei probleme, este de a studia “Indicele General” al colecției fără de care navigarea în interiorul arhivei este imposibilă. Însă cum acesta a fost publicat în anul 1995, la 10 ani de la încheierea publicării întregii colecții de documente, se poate întâmpla ca respectiva bibliotecă să nu-l dețină, făcând astfel imposibilă activitatea de cercetare, iar existența documentelor aproape inutilă.

NOTE

- ¹ Alberto Cecchi, *Storia della P2*, Editori Riuniti, 1985, p. 5
- ² Massimo Deodori, *P2: la controistoria. Fatti e misfatti, uomini e partiti, banchi e giornali, generali e teroristi, furti e assassini, ricatti e potere, secondo i documenti dell'inchiesta parlamentare sulla loggia di Gelli*, Edizioni Sugarco, Milano, 1986, p. 10
- ³ Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", Allegati alla Relazione, serie seconda; Documentazione Racolta Dalla Commissione, vol, Tomi I, II, III, IV, Roma, 1984
- ⁴ Carlo Francovich, *Storia della Massoneria in Italia dalle origini alla Rivoluzione francese*, Edit. La Nuova Italia, Firenze, 1975, p. 46-47.
- ⁵ *Ibidem*, "*La Massoneria in Italia nell'700*", in *La Massoneria nella storia d'Italia*, a cura di Aldo A. Mola, Edit. Atanor, Roma, 1971, p. 61
- ⁶ Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", Allegati alla Relazione, serie seconda; Documentazione Racolta Dalla Commissione, vol terzo, Tomo II, Roma, 1984, p.133
- ⁷ Gianni Vannoni, *Massoneria, Fascismo e Chiesa cattolica*, Edit. Laterza, Bari, p. 120
- ⁸ *Ibidem*, p. 121
- ⁹ Alberto Cecchi, *op.cit.*, p. 33-45.
- ¹⁰ Pier Carpi, *Il caso Gelli: la verita sulla Loggia P2*, parla Licio Gelli con documenti inediti, Bologna, 1982, p. 132
- ¹¹ Vezi anexele la Pier Carpi
- ¹² Giuseppe De Lutiis, *Storia dei servizi segreti in Italia*, Edit. Riuniti, Roma, 1991, p. 184
- ¹³ Alberto Cecchi, *op.cit.*, p. 34
- ¹⁴ Giuseppe De Lutiis, *op.cit.*, p. 184
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 185
- ¹⁶ Alberto Cecchi, *op.cit.*, p. 64.
- ¹⁷ Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", Allegati alla Relazione, serie seconda; Documentazione Racolta Dalla Commissione, vol. I, Tomi I, II, III, IV, Roma, 1984, p. 11
- ¹⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 499.
- ¹⁹ *Idem, Ibidem*, p. 500
- ²⁰ *Idem*, vol V, p. 11
- ²¹ Massimo Teodori, *op.cit.*, p. 19-20
- ²² Biroul "D" nu se ocupa doar cu siguranța internă, dar și cu contraspionajul, poliția militară, contraspionajul economico-industrial, fiind în același timp un centru autonom de putere în interiorul SID, numărând 600 de angajați, deținând un buget propriu.
- ²³ Toate aceste nume se regăsesc în Vol. I. tomurile I, II, III, IV, enunțate la nota nr. 3
- ²⁴ Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", serie seconda, Documentazione Racolta dalla commissione, vol. II, "*Resoconti sull'attendibilita delle liste e sulle posizioni di afiliazione*", Tomo II, Roma 1984, (Savoia Vittorio Emanuele apare pe listă la nr. 516, Berlusconi Silvio la nr. 625, iar Constanzo Maurizio la nr. 626)
- ²⁵ *Ibidem, Idem*, vol.V., p.504,507
- ²⁶ *Idem, Ibidem*, Allegati alla Relazione, serie I, Resoconti stenografici delle sedute della Commissione, vol. I, p. 272
- ²⁷ *Ibidem, Idem*, Allegati alla Relazione, serie seconda; Documentazione Racolta Dalla Commissione, Vol.VII bis, p. 318
- ²⁸ *Ibidem, Idem*, *op.cit.*, vol. XVI, p. 139

²⁹ *Idem, op.cit.*, vol. XV, p. 305

³⁰ *Idem, Ibidem, Allegati alla Relazione*, serie I, *Resoconti stenografici delle sedute della commissione*, Vol. I, p. 75, 80, 353, 364

³¹ *Ibidem, op.cit.*, vol.VII bis, p. 304-307

³² *Ibidem, Idem*, vol. XV, p. 306

³³ *Idem, op.cit.*, vol. XI, p. 376

³⁴ Pier Carpi, *op.cit.* Notă: în carte, numele lui N. Ceaușescu apare sub forma de Ceacescu, dar autorul consideră că este vorba de aceeași persoană.

³⁵ Camera dei Deputati, Senato della Repubblica, "*Commissione Parlamentare D'Inchiesta sulla Loggia Massonica P2*", Allegati alla Relazione, serie seconda; Documentazione Racolta Dalla Commissione, vol III; Documenti citati nella relazione; Tomo V, Parte seconda, p. 105

³⁶ *Ibid.*, p.106

SEMNAL

Pierre Manent

Istoria intelectuală a liberalismului

Traducere: Mona și Sorin Antohi

Editura Humanitas

Anul apariției: 2003

La începutul anilor optzeci, regresul ideologiilor socialiste a făcut să crească interesul și curiozitatea față de liberalism. Lipseau însă, în acea vreme, lucrările noi privitoare la fundamentele istorice și filozofice ale acestui curent de gândire, lucrările capabile să refacă legătura cu marea tradiție a gândirii liberale din secolele anterioare. Pierre Manent a umplut acest vid mergând la izvoare. Împotriva curentului care prezintă liberalismul în primul rând ca pe o doctrină economică, Manent arată că miezul acestuia nu e economicul, ci religiosul, că liberalismul a apărut ca o reacție la războaiele religioase, din necesitatea edificării unui stat neutru, a unei forme politice fără opinie. Este ceea ce face din el leagănul gândirii politice moderne, însoțitorul constant al vieții intelectuale și politice a epocii noastre. ■

Publicitate & Politică

VIOREL ZAICU

Prin intermediul ecranului televizorului ne întâlnim, independent de voința și de înclinațiile noastre, cu diverse personaje și personalități care încearcă - și chiar reușesc în multe cazuri - să ne transmită ceva. O informație, un îndemn, o urare etc. În cadrul sistemelor politice actuale avem de-a face cu forțe care trec din ce în ce mai mult de la activități de genul “băi de mulțime” la “legături intime” prin intermediul ecranului. În mod corespunzător, mijloacele tactice de interacțiune emitent-receptor sunt altele. Arta oratoriei este detronată (sau, cel puțin, trebuie să recunoaștem că poate fi înlocuită cu succes) de capacitățile de persuasiune ale mesajului. În timp ce oratoria presupune un arsenal care se poate regăsi destul de rar la un singur individ, pentru încărcarea mesajului cu atributele eficienței nu mai este nevoie ca acest arsenal să aparțină individului, ci este suficient ca acesta să dispună de fondurile necesare ca să își cumpere ce-i lipsește. Arta mesajului poate fi preluată. Mesajul este fabricat în laboratoare specializate și apoi este purtat în mediul public de beneficiar. Ce se fabrică de fapt în aceste laboratoare și cu ajutorul căror mijloace? Pentru aceasta trebuie să pornim cercetarea din zona pur comercială, unde regăsim cele mai multe dintre laboratoarele de care aminteam.

Un bărbat obișnuit, căsătorit, își minte soția că merge să facă un lucru relativ important, care nu suportă amânare. De fapt, vrea să bea o bere. Nu ne interesează urmările unui astfel de comportament în familie, ci în cadrul mai larg al societății. Și aceasta nu neapărat din considerente morale, ci din unele tehnice. Privitorul, ca receptor al mesajului, trebuie să simpatizeze cu “bietul soț nevoit să tragă o minciună ca să poată bea o bere”. Privitoarea, care este și ea receptoare a mesajului, este lăsată la voia întâmplării. Fie gustă “poanta”, și atunci e “fată de treabă”, fie nu, și atunci... “n-are decât să nu cumpere”. În fond, reclamele nu sunt pentru întreaga populație, ci pentru eșantioane determinate științific, după cri-

terii care vizează eficiența. Și atunci, ce facem cu ceilalți (de fapt, celelalte)? Atenție, nu este un afiș public în maghiară, pe care îl citește cine vrea, în cazul în care nu vine cineva cu o lege care impune traducerea! Este un afiș public de tipul “Dacă ai mai mult de 100 kg ești vacă”. (Pentru compensare - și pentru liniștirea feminis-telor - trebuie amintit că repartizarea rolurilor pe sexe este arbitrară; exact același tip de reclamă există și în varianta inversă, numai că Ea nu bea bere, ci mănâncă ciocolată.)

Se poate considera aici că, dat fiind că nu sunt în joc bani publici și că firma care își face reclamă a plătit taxele de afișaj - deci are aceleași drepturi cu orice altă firmă sau persoană care și-a plătit taxele -, faptul că alege o cvasi-jignire pentru anumiți oameni ca să-i facă pe alții să-i cumpere produsele este o problemă de opțiune. Perfect legal. Se mai poate răspunde: “E o poveste nevinovată, cu o poantă menită să descrețească frunțile”. Bine, să acceptăm că este nevinovată, și să trecem la următoarea poveste. Un ministru ia o decizie privitoare la stimularea unei anumite categorii de cetățeni, motivându-și acțiunea prin dezavantajele cărora le-au căzut pradă respectivii indivizi. Probabil că lipsa unui exemplu concret nu împiedică pe nimeni să înțeleagă despre ce e vorba, dat fiind că aceasta este o practică de apel în România, în sensul că este utilizată ori de câte ori lipsesc ingredientele unui mesaj clasic. Este de notat că deosebirea dintre această metodă și cea folosită în domeniul publicității este minoră. În publicitate se încearcă atragerea clienților de un anumit tip, în politică se încearcă atragerea simpatiei (sau cel puțin diminuarea antipatiei) unui anumit grup. Atitudinea aceasta este una haiducească, unde termenul are tenta aceea ușor peiorativă care face din persoana în cauză un bătaș simpatie. Publicitarul care mârâie la anumite persoane și, când crede că e cazul, le mai și înjură, devine simpatie celor pentru care dă spectacolul. Omul politic care deține pârghiile

necesare luării unor decizii și, împărțind foloase unora, îi dezavantajează pe ceilalți, devine și el simpatic unui grup de spectatori.

Trebuie să vedem însă ce se ascunde dincolo de aceste mesaje. Mesajul este, sau cel puțin ar trebui să fie, doar vârful unui iceberg, plasat pe acțiuni care pun în practică decizii politice menite să mențină echilibrul social. Treptat, aceste decizii au ajuns să adopte cerințele unui mesaj care are drept țintă o minoritate. Astfel, pentru a putea fi emise mesaje către grupuri țintă, este nevoie și de acțiuni orientate către grupuri țintă. Din păcate această orientare este din ce în ce mai frecventă astăzi, așa încât în acțiunile care vizează grupuri relativ restrânse este cheltuită o bună parte din energia oamenilor politici. Care, bineînțeles, nu vor pierde ocazia transducerii mesajului, adesea acesta fiind chiar scopul acțiunii, care poate să nu se mai desfășoare, sau să se desfășoare formal, pentru simpla inventariere care ar servi unui mesaj ulterior. Situația în care se ajunge este una a fragmentării, atât la nivel decizional cât și la nivel factual.

Unul dintre principiile pe care se sprijină democrațiile occidentale este dictatura majorității. Dacă privim activitățile oamenilor politici de astăzi, s-ar putea să nu mai fim atât de convinși că principiul este corect. Reclamele actuale promovează un nou set de norme, afișând comportamente până nu demult condamnabile. Mesajele lor sunt reproduse în sfera politică, în funcție de succesele obținute în atingerea țintei. Acțiunile care fac subiectul acestor mesaje sunt și ele, la rândul lor, orientate asupra țințelor care constituie minorități. Fragmentare în stil postmodern, cu limitare la comunitate, se poate spune. Conform acestei fragmentări, responsabilitățile individului nu depășesc granițele comunității cu care acesta se identifică. Observând atent fenomenele sociale ale societăților contemporane, tindem să aprobăm această limitare a responsabilității ca fiind necesară, din diverse motive (cum ar fi capacitatea redusă de a filtra informația - comparativ cu fluxul informațional care a devenit imposibil de cuantificat - sau nevoia din ce în ce mai acută de substituire a demodatului fundamentelor morale abstracte). Atunci, cum se face că avem totuși autorități ale căror zone de acțiune depășesc limitele unei comunități? Până unde merge responsabilitatea acestora? Din nou, nu despre moralitate este vorba, ci despre eficiența sistemului din punct de vedere tehnic! Moralitatea este și ea o problemă, poate cu mult mai mare, dar considerăm că trebuie tratată separat.

Strict tehnic, problema este următoarea: trăim într-o societate cu clase suprapuse în mod artificial. Dincolo de clasicele criterii economice au fost utilizate mai toate criteriile care au putut fi invocate: apartenența etnică, orientarea sexuală, tabieturile și chiar și numărul membrelor. Toate acestea în spiritul unei mai armonioase și mai bune vieți în comun! Modul de a judeca nevoile și cerințele ce pot fi impuse indivizilor a urcat la acest nivel, suprapus celui clasic care, la vremea lui, nu exercita decât rareori influențe hotărâtoare în luarea deciziilor politice. În consecință, acțiunile se orientează către aceste nevoi și cerințe limitate, încercând să satisfacă toate condițiile necesare conviețuirii pașnice, vieții mai bune etc. Fixarea priorităților adoptă același model, sau chiar unul și mai periculos, declarat moral. Astfel, o problemă urcă pe scara priorităților cu atât mai mult cu cât clasa afectată de ea este mai redusă ca dimensiuni, deci și resursele necesare rezolvării sunt mai reduse. Alternativa morală, care este gata oricând să înlocuiască primul model, este adoptată în funcție de interesul celui care ia decizia politică și pune la baza avansului în ierarhia priorităților... clasicele învățături morale, de tipul "iubește-ți aproapele".

Prin urmare, vechile principii constituie oricând un loc de refugiu, dacă există un interes din partea pragmaticului care ia decizii. Altfel spus, de la mult vehiculata clasă de mijloc pusă ca țintă a acțiunii politice (alături de toate formulele taumaturgice care prevedeau "formarea", "dezvoltarea" etc.), s-a ajuns la clasele mici, determinate artificial, prin intermediul cărora se urmărește alcătuirea unei majorități. Punctul slab din punct de vedere tehnic este acela că avantajul acordat unui grup țintă presupune aproape invariabil dezavantajul altora. Partea "bună", care permite transmiterea mesajului pozitiv, este însă că dezavantajul este mai greu de observat. Urmările unui astfel de comportament? Grupurile țintă, cel puțin dintr-o anumită zonă socială, trebuie să fie satisfăcute permanent, astfel încât rezultatul să fie o majoritate la nivelul corpului social, care a fost, pe fragmente, vizată în întregime. La acest nivel calculul matematico-sociologic este pozitiv, dar el nu va putea fi corect niciodată.

Când legea prevede că se plătește taxa Radio-Tv de către toată lumea, chiar și de către casa scării, se vor găsi defavorizați care să primească scutire. Pentru plata întreținerii, la fel. Pentru deplasările cu trenul nu se putea altfel. În loc să se adopte tactica de bun simț, aceea a liberalizărilor economice care să conducă la efi-

cientizarea muncii, este adoptată strategia paternalistă care conduce spre situația în care toată lumea se simte bine pe post de ocrotit într-un domeniu sau altul, sub o formă sau alta. Această problemă poate fi pusă și în termeni de domnie a legii, cu rezultate la fel de nefaste. Scutirea sau amânarea la plata unor taxe dictate de diverse rațiuni înalte intră și ele în aceeași categorie, cu mențiunea că reprezintă infracțiuni grave, fiind amestecuri în economia privată prin care se încalcă principiul pe baza căruia aceasta funcționează. Atunci când această scutire se aplică unei întreprinderi de stat, ea reprezintă un furt banal, și anume furtul banilor celor care își plătesc obligațiile pentru o redistribuire echitabilă și către cei care nu le plătesc. Principiul este însă același: rezolvarea problemelor unei clase (firme, întreprinderi de stat etc.), cu scopul rezolvării problemelor sociale în ansamblu. Trebuie să observăm însă, că aceste practici au caracter infracțional. Spre deosebire de cazul scutirii de plată a cetățenilor dintr-o anumită categorie, care nu presupune încălcarea nici unei legi, ba chiar, atunci când invocăm legi informale cum ar fi cele ale bunului simț, scutirea de mai sus încalcă legi fundamentale, pe care se sprijină chiar și legitimitatea celui care ia deciziile.

Poate cel mai răspândit mod de a face publicitate este tombola, sub o formă sau alta. Promisiunea câștigului. Intenția care stă sub această formă de publicitate este minciuna. Formele corecte, în care privitorului i se spune "poți câștiga" și nu "câștigi" sunt destul de rare și, de obicei, sunt astfel modelate încât determinarea potențialității inclusă în mesaj să ajungă cât mai târziu la destinatar, de preferat niciodată. În fond, scopul emitentului este ca destinatarul să acționeze (în cazul publicității - să cumpere), nu să fie răsplătit. La fel stau lucrurile și în politică. Puterea este distribuită prin voturi (și asta indiferent de sistem), astfel încât cumpărătorul (i.e. posesorul dreptului de a vota) devine ținta publicității politice, care nu ezită să copieze mesajele tip din publicitatea comercială. Diferența principală constă însă în aceea că perdanții tombolei politice nu pierd numai șansa de a câștiga ceva în plus, ci și parte din ceea ce au avut. Omul politic care și-a convins alegătorii să investească voturi în el i-a convins, într-un fel sau altul, că au de câștigat votându-l pe el. Dar în toată această goană după voturi a fost inserat un mecanism vicios, care face ca alegătorul să devină mai puțin interesant (și să treacă, cel puțin temporar, în altă clasă) imediat ce și-a dat votul.

Obținând votul celor mai mulți, omul politic (lăsăm deoparte cazul partidului, care poate fi considerat o variantă complexă) îi conduce pe toți membrii corpului social. Pentru aceasta el are de făcut un singur lucru: să reglementeze sau să influențeze activitățile tuturor acestor membri astfel încât să preserve sau să obțină o sferă publică reprezentând un cumul cât mai mare de libertăți. Dar fragmentarea de care aminteam face ca reglementările cu pricina să se constituie într-un șir de tombole cu câștigători gata desemnați. Categoriile defavorizate, cel puțin în România, sunt defavorizate de guvern, nu de soartă. De guverne care, în loc să permită comerțul și producția, le stimulează! De cele mai multe ori aceste stimulente conduc pacientul spre comă. În fapt, este atât de greu să iedecizii privitoare la echilibrul social? Sigur, actul de guvernare este constituit dintr-un sistem decizional care are nevoie de consistență, pentru a oferi o anumită orientare, care să conducă spre anumite rezultate, scontate sau promise. Marea scuză este aceea că rezultatele se vor vedea cândva. Și atunci, cum se poate susține credibil că ceilalți, în patru ani, nu au făcut nimic. Simplu: oricine poate susține asta, dacă adoptă sistemul haiducesc. Pentru orice grup pus într-o situație dificilă căruia i se întinde mâna (sau numai i se promite acest lucru), salvatorul este cel care întinde mâna. Or, este foarte dificil pentru membrii grupului să mai judece pentru a descoperi cine i-a împins în acea situație, atunci când nevoile primare capătă controlul și acaparează toată energia, folosind-o pentru găsirea mâinii salvatoare.

În fapt, mai toate deciziile politice ale ultimilor ani au avut drept țintă segregarea profundă și devastatoare a ceea ce cândva se numea populație. Astăzi noțiunea aceasta este abstractă. Nu mai avem populație, ci pensionari vs. persoane active, tineri sub și peste 35 ani, familii cu venit pe cap de membru sub (și peste) cota care ușurează întreținerea. S-au creat miriade de categorii în care cei din apropiere luptă să intre. Cel mai adesea renunțând la avantaje câștigate prin muncă pentru a câștiga avantaje oferite gratis de guverne grijulii și atotcunoscătoare. Persoane care au 5 lei în plus (adică NIMIC) la salariu nu îndeplinesc condițiile pentru a obține 100.000 (adică 20 de pâini) din partea guvernului. Matematic se poate demonstra că probabilitatea ca numărul celor mulțumiți să îl depășească pe cel al nemulțumiților este mai mare.

ONG-urile, instituții care prin intenția originară și prin activități sănătoase (în societăți să-

nătoase), au reprezentat la un moment dat un mare pas înainte pentru ordinea socială, sunt conduse de specialiști privați de judecată proprie. Aproape toți luptă împotriva a ceva, obținând de obicei rezultate foarte bune împotriva cu totul altei ținte (împotriva criminalilor care vor să omoare câinii vagabonzi; câinii tot sunt omorâți, dar ținta care a fost pusă la pământ este cetățeanul care vrea să traverseze noaptea o stradă luminată mioritic). Toate măsurile sunt anti-ceva, fără ca vreuna să fie cu adevărat pro. Totul se desfășoară în termeni de discriminare sau corectitudine. Și, poate ca un paradox, a încerca să îndrepti toate aceste lucruri poate fi interpretat fără mari eforturi drept comportament antidemocratic! Încercați numai să vă imaginați ce s-ar alege de un guvern care ar acționa decisiv pentru creșterea reală a nivelului de trai al populației, refuzând să ia în calcul categorii de persoane (de)favorizate.

Există și o instituție care supraveghează modul în care se face reclamă și arogă chiar dreptul de a reglementa acest domeniu. Ea constituie o interfață a publicului menită să îl protejeze de mesajele nocive pe care acesta le-ar putea primi prin intermediul mass-media. Dincolo de statutul și de necesitatea unei astfel de instituții (ambele discutabile), reglementările sale frizează ridicolul în cel puțin două moduri. Mai întâi, producând interdicții formale pentru emitenții mesajelor, absolut inutile. Celebrele buline și pătrățele, pe seama cărora probabil că glumesc și cei care le-au impus, sunt doar cele mai accesibile exemple. Apoi, judecând cu măsuri diferite domenii care nu pot fi clar deosebite din punct de vedere al modalității de transmitere a mesajelor: comercialul și politicul. O reclamă care promite ceea ce subiectul său nu poate oferi poate fi interzisă sau restricționată, astfel încât minciuna să fie înlăturată sau destinatarul mesajului să poată fi avertizat că mesajul pe care îl primește ar putea fi mincinos. O știre care este în mod evident o minciună nu are același statut. Altfel spus, instituția cu pricina vrea să îl apere pe omul de rând de minciunile care l-ar putea face să-și piardă banii sau să urmeze exemple care l-ar face să-și piardă mințile ori libertatea. Ceea ce face însă este numai să limiteze (sărac și arbitrar) minciunile pe care omul de rând le îngurigează.

Dincolo de mesaje se află reacțiile. Se creează aici un cerc vicios. Emitentul transmite un mesaj, culege reacția receptorului și, pe baza acesteia, ia măsuri pentru a rezolva problemele... Într-o economie falimentară, ținută în viață de un sector

privat din ce în ce mai prieten cu statul, guvernul stabilește că fiecare zi de sărbătoare în care oamenilor muncii li s-a dat liber va fi recuperată. Indiferent de pagubele produse de omul muncii în ziua respectivă. O întrebare celebră adresată populației cu gândire tumefiată în fața autorității sună așa: Ce preferați, un salariu mic dar sigur, sau un salariu mare dar nesigur? Din păcate foarte mulți oameni se grăbesc să răspundă acestei întrebări. Și păcatele continuă, căci cei mai mulți aleg prima variantă. Dar cele două variante sunt false! Atenție, aceasta nu este culegerea unei preferințe. Omul nu este întrebat dacă preferă vin sau bere, pâine sau măămăligă. Dovada stă în interpretarea rezultatelor. Din aceste rezultate "vedem", spun specialiștii, cine e de stânga și cine de dreapta. Fals. Nu vedem decât cine e atât de naiv încât să creadă că acestea reprezintă opțiuni reale și cine nu!

Acest stil haiducesc de a acționa este însă adus la zi: noii haiduci sunt lunetiști. Ei privesc prin lunetă direct spre țintă, singura care îi interesează. Problema nu este numai a noastră, a românilor. Peste tot pe unde lunetiștii capătă exclusivitate în doborârea "țintelor - probleme sociale" situația este (sau tinde să devină) aceeași. Necazul este că, în timp ce acolo sistemele democratice au rădăcini adânci în comportamentul și gândirea indivizilor, ceea ce face ca țintele să fie stabilite numai pe baze legale, aici așezarea democratică este încă în stadiul de proiect. Ratarea țintei nu este o problemă atât de mare pe cât ar trebui să fie. Cel puțin în România, majoritatea țintelor sunt ratate. Cei ajutați pentru plata întreținerii n-au nici așa bani să plătească, cei scutiți de datorii acumulează altele, interdicțiile de o natură sau alta sunt ocolite mioritic-șmecheresc, rezultatul fiind un spectacol în cel mai tare sens al cuvântului. În timpul pierdut cu organizarea unor astfel de spectacole, în alte părți s-au desfășurat cu totul altfel de manifestări: investițiile nu au fost stimulate, ci permise, prin reducerea birocrăției și diminuarea reală a nivelului de impunere; datornicii au fost executați silit; privatizarea s-a făcut, și s-a făcut pe bani.

Dat fiind că suntem o societate în tranziție, cea mai rațională soluție ar fi eliminarea cât mai multor ținte, în favoarea atacării unor ținte majore, care să fie constituite, sub același aspect și în același moment, din majorități calificate. Or, ceea ce ne defilează astăzi prin fața ochilor este o perpetuă vânătoare de ținte prefabricate. Deciziile privesc grupuri care nu numai că, în mod normal, nu ar trebui să constituie probleme prioritare, dar constituie probleme care ar putea fi rezolvate

foarte simplu, împreună cu multe altele, prin adoptarea unor decizii corecte. O legislație bună, în genere permisivă, ar trebui să conducă la creșterea investițiilor, la crearea de noi locuri de muncă etc. O legislație care are drept obiectiv major favorurile (firme stimulate să angajeze șomeri, femei, tineri) nu poate conduce spre efecte sănătoase decât temporar și accidental. Din punct de vedere sociologic, lucrurile nu sunt foarte negre. Până la urmă, a satisface câteva sute de grupuri formate din zeci de mii de persoane înseamnă a satisface milioane de persoane. Rezultatul ar trebui să fie câștigarea simpatiei majorității. Dar, dincolo de minciuna profundă a acestor operațiuni de satisfacere, care pot fi traduse aproape în fiecare caz ca operațiuni de pedepsire a celorlalți, tehnic metoda nu este viabilă. Aici stă și diferența majoră dintre publicitate și politică: în timp ce în primul domeniu actorul își vinde produsul segmentului de piață pe care îl vizează și este mulțumit, în cel de-al doilea actorul va fi obligat să își vândă în permanență produsul majorității pe care și-a alcătuit-o din diferitele segmente de piață. Sarcină mult mai grea și operațiune foarte riscantă pentru sănătatea socială.

Care sănătate, ca să dăm exemplul unei practici de acest gen care a devenit curentă în Occident, este îngrijită și prin încărcarea costului țigărilor, sub înalta motivație a creșterii fondului de sănătate. Fizică, de data aceasta. Toate acestea în timp ce grăsimile și alte constituente alimentare (ca să ne oprim totuși la practicile de consum), cel puțin la fel de periculoase pentru sănătate, nu sunt impuse în același mod. Impactul acestor practici nu se limitează la sfera economică. (Nici în cazul publicității nu este numai economic, dar am menționat că lăsăm aici deoparte aspectul moral al problemei.) Cetățeanul nu trebuie pus neapărat să plătească în bani. El poate fi obligat să se comporte într-un anumit fel (cum este cazul mai des în Occident și mai rar în România, aceasta pentru că aici miera de tip economic este încă cel mai apetisant ingredient de la dineul omului politic). De pildă, prin interzicerea spațiilor publice pentru fumat, care îi obligă pe fumători să renunțe la fumatul în locurile publice. Ultimul caz de acest tip este New York, unde primarul Michael Bloomberg a reușit să pună în aplicare o astfel de decizie chiar în primăvara acestui an. Comentariile în urma acestui eveniment în presa locală au fost furtunoase, mergând de la ovații până la ironii dintre cele mai subtile. O idee care a apărut în câteva dintre aceste comentarii - deși nu a insistat nimeni

asupra ei în mod serios - ar merita subliniată, mai ales că vine în sprijinul celor susținute aici: ce se va întâmpla când furia decizională se va abate asupra altor minorități? Altfel spus, dat fiind că avem de-a face cu o practică de impunere a unor decizii care vizează grupuri mai mult sau mai puțin bine determinate, ce se va întâmpla când grupurile țintă ușor de blamat (drogați, alcoolici, fumători) vor fi epuizate ca obiecte ale deciziei? Cine urmează? Cei care vor răspunde "nimeni" se vor răzgândi, foarte probabil în viitorul apropiat, când furia haiducului amator de decizii se va arăta în toată absurditatea ei. Deocamdată acest lucru este mai greu de observat, dat fiind că țintele au comportamente evident blamabile (produc fum, accidente, tulbură liniștea publică etc.), dar motivele pentru decizie nu vor lipsi niciodată. Cum nu au lipsit nici în Parlamentul Britanic, unde s-a luat decizia ca fermierii care nu pun jucării în cotețele porcilor să fie amendati.

Prin urmare, ar trebui să fie clar pentru toată lumea că avem de-a face cu noii haiduci. Lunetiști. Structura activității lor este următoarea: determină un grup țintă care, dintr-un motiv sau altul, justificat sau nu, fie prezintă un handicap de o anumită natură față de cei din jurul lor, fie constituie un potențial pericol pentru echilibrul social. Iau decizii împotriva unui grup sau în sprijinul altuia, acțiuni care, în mod automat, conduc la formarea unor grupuri de spectatori dispuși să aplaude, alcătuit atât din persoane care au contact cu grupurile țintă, compătîmind membrii sau nefiind de acord cu practicile lor, cât și din eternii gură-cască. Dar haiducii caută ținte noi, iar practica lor se îndepărtează treptat de cea tradițională, care presupunea asigurarea echilibrului social, pentru a deveni o artă pentru artă, cărcia mulți membri ai corpului social îi vor cădea victime înainte de găsirea unui antidot.

Așadar, gură-cască sau nu, fiecare spectator contemporan ar trebui să se gândească de două ori înainte de a aplauda. Curând s-ar putea ca el să fie victima unei agresiuni aplaudate.

Ordinea socială ca alegere publică

DORINA PĂTRUNSU

1. Recapitulări

Recapitulând lucruri de mult cunoscute: O instituție reprezintă o structură socială, care poate fi formală - o legislatură, o agenție în burocrația publică sau un cadru legal (sau informal) -, o rețea de organizații care interacționează sau un set de norme împărtășite. Prin instituțiile informale sunt avute în vedere practici - forme de maximizare a utilității indivizilor, tradiții, obiceiuri, valori morale, credințe religioase sau alte norme de comportament ce au trecut testul timpului. În schimb, instituțiile formale sunt instituții derivate din cele dintâi, ele fac explicită regula ce funcționa deja în societate sub forma unor cunoscute. În felul acesta, la nivelul societății, instituțiile de primul ordin, cele informale, care satisfac nevoia de maximizare a utilității, sunt completate de cele de al doilea ordin; cele formale, care aduc prin intermediul unei explicitări a regulii inițial implicite o constrângere care satisface nevoia de stabilitate în relațiile dintre membrii societății.

În al doilea rând, trebuie spus că structurile instituționale sau structurile sociale presupun cel puțin două componente. Prima ar fi cea constituită de indivizii care intră în componența acestor structuri și care prin acțiunea lor capătă calitatea de agenți ai structurii. A doua componentă ar fi dată de relațiile care se stabilesc între acești agenți. Întrucât agenții își urmăresc fiecare propriile scopuri, iar atingerea acestora depinde de acțiunile celorlalți, ei sunt nevoiți să urmeze o cale indirectă, aceea a stabilirii de relații de schimb.

Ca atare, există două paliere instituționale: cadrul instituțional (formal sau informal) și procesul instituțional care se desfășoară ca un "joc" al indivizilor în respectivul cadru, proces care duce la nașterea unor patternuri comportamentale individuale și relaționale interindividuale.

Când putem vorbi de o situație de funcționalitate a instituțiilor? Atunci când ele au o relație pozitivă cu indivizii dintr-o societate, adică când ins-

tituțiile reflectă alegerile lor individuale ca forme de apărare a intereselor acestora. Instituțiile se fac simțite într-o societate prin existența și funcționarea unui sistem de reguli care determină apariția unei ordini specifice. Nu e vorba de o ordine statică, ci de una dinamică. Altfel zis, prin ordine socială vom înțelege un pattern dat de configurarea unor trasee de acțiune ale agenților sistemului, eventual a unor algoritmi de acțiune. Prin urmare, existența unei ordini sociale aduce cu sine o serie de beneficii membrilor societății, iar pierderea acestei ordini ca stare de disfuncționalitate exprimă faptul că instituțiile nu mai constituie rezultatul alegerilor individuale.

În planul cunoașterii, două sunt beneficiile actorilor sociali în condiții de ordine socială. În primul rând, aceștia cunosc reguli, reguli care îi ghidează în acțiunile lor. Cunoașterea regulii este pur și simplu cunoașterea unui mod de acțiune. În al doilea rând, nu numai că sunt cunoscute regulile, dar ele sunt și respectate, ceea ce face ca acțiunile agenților să devină predictibile. Astfel, fiecare dintre ei, poate să-și regleze și să-și aleagă deciziile în funcție de cunoașterea anumitor elemente din proxima lor zonă de interacțiune. S-ar putea spune că acest avantaj constă în aceea că îi dă agentului posibilitatea de a proiecta un plan de acțiune tocmai în baza predicțiilor pe care le poate face cu privire la acțiunile celorlalți agenți.

Astfel, pierderea ordinii sociale nu este altceva decât o expresie a faptului că sistemul de reguli care reglementează niște practici într-un anumit orizont social nu mai este maximizator de utilitate. Putem spune că simptomul pierderii ordinii sociale, deci cel al unei situații de disfuncționalitate a instituțiilor existente, se face simțit printr-o scădere a eficienței acțiunilor indivizilor. Pe de o parte, cunoașterea lor nu mai este eficientizată de regulile existente, iar, pe de altă parte, reglementarea relațiilor dintre ei și cunoașterea acestei reglementări nu mai privesc interesele indivizilor și, ca atare, nici cursul

acțiunilor pe care le-ar întreprinde. Cu alte cuvinte, actorii sociali nu vor mai putea beneficia de un proiect de acțiune, întrucât acțiunile celorlalți nu mai sunt predictibile prin cunoașterea regulilor: regulile nu mai acoperă și nu mai referă interesele agenților sociali sau relațiile care s-ar putea stabili între ei.

O întrebare care se ridică aici este 'De ce ar interveni o diminuare în planul eficienței și funcționalității instituțiilor (ca sisteme de reguli)?' Chiar dacă, în ultimă instanță, cel afectat este individul, explicația poate fi mai bine dată la nivelul grupului social unde instituția există ca structură. Dat fiind că 1) orice sistem social "trăiește" într-un context dinamic la care trebuie să se adapteze și 2) agenții sistemului de la un moment dat își pot reorienta interesele sau pot fi înlocuiți de alții, comandamentul esențial căruia trebuie să-i răspundă "organismul" social ar fi acela de a se adapta. Adaptarea nu este posibilă decât prin modificarea sistemului de reguli, adică a instituțiilor, așa încât să răspundă noilor condiții.

O altă întrebare ar fi 'Cum este posibilă o reeicientizare instituțională în sensul recâștigării ordinii și stabilității pierdute?' În fapt, ne întrebăm care este mecanismul ce permite societății reintrarea într-un regim de funcționare, readucerea ei într-un echilibru dinamic de procesare. O optimizare a instituțiilor ca sisteme sociale revine la obținerea unei stabilități a societății, a transformării ei într-un mecanism funcțional, fără blocaje. Discuția din lucrarea de față privește problematica ridicată mai sus, și anume felul în care poate fi atinsă într-o societate o optimizare instituțională. Cele două alternative de care ne vom ocupa vor fi, pe de o parte, ideea unei geneze și a unei modificări spontane a instituțiile, în care alegerile individuale deși sunt raționale nu conduc la o transformare intenționată a societății și, pe de altă parte, teoria alegerii publice potrivit căreia este posibilă o apariție și o schimbare a instituțiilor în mod direcționat prin exprimarea opțiunilor individuale.

Demersul teoretic întreprins își propune o abordare comparată a celor două perspective, pentru a pune în evidență plauzibilitatea teoriei alegerii publice la nivelul unor organizații complexe cum este societatea, în care numărul părților angrenate în luarea unei decizii face imposibilă o emergență spontană ca "proces evolutiv de selecție a regulilor bune".

În finalul lucrării va fi pus în discuție cazul României, ca o aplicație a perspectivei susținute pe parcursul lucrării, perspectivă care modelează fenomenele instituționale pornind de la ipoteza că felul în care se produce schimbarea la nivel de instituții este o reflectare directă a intereselor indivizilor. Dintr-un punct de vedere, România, ca stat aflat într-un proces

de modificare instituțională, reprezintă un caz interesant în ceea ce privește posibilitatea realizării acestei mutații, cât și felul în care se poate realiza ea. În definitiv, am putea spune că reprezintă, prin ceea ce s-a întâmplat pe perioada tranziției instituționale derulată și în curs de derulare, un bun test pentru orice teorie a procesului de reformă.

2. Ordinea socială spontană

Din punctul de vedere al lui Friedrich Hayek, o structură instituțională se formează ca rezultat al unei evoluții istorice (de durată) care dă naștere unei ordini spontane. Hayek concepe apariția instituțiilor ca forme de emergență naturală și spontană, ca urmare a unor practici comune în care s-au decantat aspectele rentabile, utile pentru indivizii participanți. Cu alte cuvinte, regulile sunt deja dobândite și asumate înainte de fi obiectivate (explicite). Aceasta face ca subiecții să fie familiarizați cu ele, să știe deja să le folosească. Astfel, funcționalitatea sau aplicabilitatea cu succes a unei reguli ține de o rodare prealabilă a ei, de o îmbunătățire și validare într-o practică comună.

Hayek consideră că o îmbunătățire de reguli nu se poate face decât tot prin același proces, de emergență socială în cadrul unei practici de durată, care are loc pe o piață economică - singurul spațiu de selecție a regulilor bune. Ca atare, geneza instituțională de tip evoluționist ar reprezenta modelul "implacabil" al oricărei schimbări instituționale, a oricărei îmbunătățiri sau readaptări sociale la nivel de instituții. Cu alte cuvinte, că se trece de la "nimic" la apariția unei instituții sau că se trece de la o instituție la alta (reformată) sunt două procese care nu se deosebesc. Ambele se petrec spontan și în timp ca expresie a coagulării și decantării regulilor bune.

Din câte se poate observa, Hayek pune accent pe aspectul cognitiv al regulii: indivizii trebuie să cunoască regula înainte ca ea să fie implementată. Ca atare, o schimbare a regulii necesită în prealabil o cunoaștere implicită apărută într-o practică. În schimb, un proiect instituțional după care să fie adoptată o nouă regulă ar presupune o cunoaștere explicită a condițiilor specifice sistemului social și a intereselor agenților sistemului. Din punctul de vedere al lui Hayek, tocmai pentru că nu este practic posibilă o astfel de cunoaștere, o astfel de precizare a datelor problemei și nici un calcul de anvergura aceasta (dat fiind numărul de variabile care ar interveni), nu este posibilă găsirea și adoptarea unor reguli optime ca urmare a alegerii sociale conștiente și intenționate a indivizilor.

Aici pare să fie vorba de două imposibilități

care țin de planul cunoașterii. O dată e vorba de imposibilitatea de a cunoaște o stare de lucruri (care are un aspect global, multiinformațional și destul de dinamic, de schimbător) pentru a calcula o anumită regulă. Pe de altă parte, e vorba de imposibilitatea de a impune o regulă (de a o face în fapt funcțională), dacă ea nu a fost în prealabil cunoscută, însușită, dobândită de indivizi în practică, dacă nu a existat ca obicei.

Problema pusă în discuție este dacă un sistem uman se poate modifica pentru că așa a decis în mod “conștient” în urma unor alegeri individuale sau de grup (sociale), sau se modifică în mod spontan, “inconștient”. Hayek pare să aleagă a două variantă, deoarece în mod paradoxal ea marchează simultaneitatea dintre găsirea unui ținte (regula), dar și a căii de aplicare, de introducere (în fapt, de modificare a sistemului). Spre deosebire de aceasta, consideră el, în varianta calculului regulii (chiar dacă ar fi să ne imaginăm că acest calcul ar fi posibil), sistemul nu s-ar bucura și de cunoașterea modului de impunere a acesteia, sistemul nu ar avea cum să găsească și modul de a se modifica, deși ar cunoaște, să zicem, cum ar trebui să arate în urma modificării. În realitate, arată Hayek, sistemul social beneficiază de o cunoaștere implicită (nu explicită la nivelul unuia sau mai multor indivizi), o cunoaștere care este distribuită, iar această cunoaștere evoluează pe măsură ce indivizii sunt antrenați într-o practică sau alta, rețeaua socială învață din experiența proceselor sale interne și se modifică progresiv, puțin câte puțin, cu fiecare reluare a acestora.

3. O critică a evoluțiilor instituționale spontane

Vorbind despre geneza unei ordini sociale, cu alte cuvinte despre apariția unor reguli sociale, Buchanan remarcă faptul că modelul explicativ al ordinii spontane propus de Hayek nu este unul tocmai adecvat. Tezei evoluției și apariției spontane a instituțiilor i se aduce obiecția că procesele care au loc într-o societate nu angajează neapărat o modificare a instituțiilor în sensul unei convergențe între funcționarea lor și interesele indivizilor. Cu alte cuvinte, fenomenul de decantare a “regulilor bune” nu este unul tocmai neregulat, necontrolat, care se petrece de la sine, în afara alegerilor sociale conștiente. Teza lui Hayek apare, consideră Buchanan și Vanberg, din folosirea în mod greșit a unui aceluiași model pentru a explica atât regulile de coordonare (cum ar fi regulile limbajului sau regulile de circulație), cât și regulile politice (de tipul regulilor din dilema prizonierului). Or, din punctul de vedere al lui Buchanan și Vanberg, Hayek face aici o confuzie:

geneza celor două tipuri de reguli ține de mecanisme specifice. Explicarea genezei regulilor de coordonare nu este obligată să țină seama, așa cum se întâmplă în cazul regulilor politice, de problema pasagerului clandestin, adică a încercării de a eluda constrângerea regulii. Ca atare, apariția regulilor politice este un proces care, într-o societate, nu poate avea loc fără stabilirea unor contracte explicite, fără ca participanții să fie conștienți, ceea ce nu este o condiție necesară în cazul regulilor de coordonare.

Evident, ceea ce face obiectul discuției noastre este apariția și îmbunătățirea regulilor politice, singurele care pot avea consecințe asupra “bunurilor rivale în consum”. Ca atare, trebuie luate în considerare două paliere la nivelul cărora s-ar situa interesele individului - “interese de acțiune” și “interese constituționale” - cât și alegerile acestuia. Privind individul izolat de societate, acesta are o serie de interese numite “interese de acțiune”. Ele au în vedere urmărirea de către individ a unui scop într-un mediu dat, iar atingerea acestuia ține de alegerea și respectarea unor reguli personale.

Privind lucrurile pe un al doilea palier, cel în care individul în alegerea și urmărirea intereselor sale ține cont de perspectiva socială, adică ține cont de existența intereselor celorlalți, vom avea de-a face cu alegeri ale unor “reguli de comportament mutual agreeate”. De data aceasta interesele individului - numite “interese constituționale” - vizează o reglementare a intereselor de acțiune ale tuturor indivizilor participanți la o societate. În acest palier, perspectiva individului nu va una care ia în calcul întreaga rețea în care este “prins” alături de ceilalți indivizi și de interesele lor.

Aici se poate vedea mai limpede rolul naturii bunurilor în stabilirea de reguli politice. Atâta vreme cât regulile au un efect asupra unor bunuri nerivale, ele nu ridică problema pasagerului clandestin: nimeni nu va avea nici un motiv să eludeze niște reguli de coordonare pentru că ele nu departajează pe nimeni în cursa pentru maximizarea utilității, ci toată lumea are de câștigat din respectarea lor. În schimb, bunurile private - ca bunuri rivale în consum - fac obiectul unui conflict de interese de acțiune sau, cel puțin, nu aduc cu sine o convergență deplină a acestora. Regulile politice sunt cele care reglementează “cursa” pentru acest tip de bunuri private care au statutul unor premii într-o competiție. Întrucât indivizii sunt ghidați în deciziile lor de o maximizare a utilității, deci de interesele lor de acțiune, într-o astfel de competiție va exista întotdeauna, din partea unora, tendința de a încălca regula.

Așadar, modelul explicativ evoluționist al lui

Hayek cu privire la apariția regulilor politice ca “decantare a regulilor bune” nu poate fi unul eficace. O astfel de decantare ca proces spontan nu poate avea loc atâta vreme cât la nivelul societății indivizii au tendința de a ocoli astfel de reguli, atâta vreme cât regulile politice care reflectă interesele constituționale nu sunt absolut compatibile cu interesele personale ale fiecărui individ din societate.

4. Alegerea publică

Urmând un model evoluționist, Hayek susține o teză a genezei spontane a instituțiilor, criticând astfel ideea posibilității unei reformări direcționate a acestora. Dificultatea acestei teze este că ea nu răspunde problemei pasagerului clandestin; nu găsește o explicație pentru faptul că există totuși reguli politice care reglementează conflictele de interese (*action interests*) ale indivizilor dintr-o societate.

Analizând posibilitatea unei ordini sociale sau a unui demers în vederea restabilirii acesteia, modelul pe care îl propune Buchanan, ca unul opus aceluia al emergenței spontane, este cel al alegerii publice. Acest model propune un răspuns la întrebarea “de ce nu devin toți sau aproape toți membrii unei societăți pasageri clandestini, desființând astfel regulile politice, cele care le apără interesele constituționale?” Mai mult, modelul lui Buchanan propune un răspuns și la întrebarea “cum este posibilă apariția/reforma regulilor?”, unde prin reformă instituțională se înțelege procesul de găsire al unor reguli politice care să fie într-un acord mai bun cu interesele de acțiune ale indivizilor. Evident, se poate observa că un răspuns la cea de-a doua întrebare aruncă o lumină și asupra problematicei ridicate de prima: o dată diminuată distanța dintre regulile politice și interesele de acțiune, va fi diminuată și tendința indivizilor de a eluda respectivele reguli politice.

Ordinea socială, în accepțiunea lui Buchanan, trebuie înțeleasă ca fiind o interfață care armonizează tendința fiecărui individ, exprimată în scopuri și alegeri individuale, pe de o parte, și tendința indivizilor interrelaționați într-o societate, tendință materializată în reguli și instituții, adică în alegeri sociale (publice), pe de altă parte. Relația dintre orientarea individuală și cea socială este stabilită prin două pârgii: individul, dat fiind interesul său constituțional, este înclinat să-și coreleze interesele de acțiune și alegerile cu regulile politice, iar societatea, la rândul ei, îl determină pe individ să se supună instituțiilor sale printr-un agent de impunere.

Astfel, pentru a avea o ordine socială, Buchanan susține că e nevoie de o intervenție intenționată și direcționată a societății. Acest lucru ar fi

posibil numai atunci când indivizii devin actori autentici ai compatibilizării intereselor lor de acțiune cu cele constituționale care se agregă la nivel social, altfel spus, când instituțiile sau regulile politice sunt o reflectare cât mai apropiată a intereselor și alegerilor individuale.

În pagina de gardă a web site-ului “Centrul pentru studiul alegerii publice”, al cărui director general consultativ este tocmai James Buchanan, pot fi găsite ideile directoare ale programului de cercetare privind “alegera publică”. O primă distincție care se face este aceea dintre alegerile private și cele publice, primele referindu-se la alegerile unei persoane pe piața economică, iar cele publice sau sociale privind chestiunii care are urmări atât asupra sa cât și a celorlalți.

Teoria alegerii publice propune o abordare a alegerilor sociale din perspectiva a ceea ce se întâmplă pe o piață economică. Cu alte cuvinte, susținătorii acestei teorii adoptă o tratare a fenomenelor politice cu metode ale teoriei economice. Punctul lor de pornire este ideea că rolul unei armonizări între tendințele de care vorbeam mai sus, al eliminării disfuncționalităților și blocajelor dintr-o societate, nu poate să revină în exclusivitate nici instituțiilor economice, nici celor politice. În fapt, așa cum arată Buchanan, problema întâietății unui tip de instituție în rezolvarea dificultăților sociale dispare o dată ce înțelegem că ambele, atât instituțiile economice cât și cele politice au un principiu comun de apariție și funcționare: ambele au la bază relații de tip contract. Un al doilea reper teoretic al acestei abordări este acela că funcționalitatea dintr-o societate este dată de gradul în care contractele dintre indivizi sunt respectate, când polii de decizie și putere nu se situează dincolo de aceste contracte, ci iau naștere și se perpetuează tocmai în baza acestora.

Dat fiind acest tip de perspectivă asupra mecanismului politic - cel care face explicite regulile politice și le impune -, Buchanan consideră adecvată o tratare a acestuia din punctul de vedere al unei piețe și al contractelor care se stabilesc în acest spațiu de joc. Astfel, piața politică va fi cea care generează reguli politice ca bunuri publice și ca expresii ale unor contracte. Prin urmare, instrumentarul teoretic utilizat de teoria economică ar fi unul care s-ar putea dovedi de folos și aici.

Totuși, între ceea ce înseamnă un contract economic, respectiv o piață economică, și ceea ce este un contract politic (social), respectiv o piață politică, există o diferență care face ca, în cel din urmă caz, succesul în satisfacerea intereselor părților contractante să nu fie unul deplin. Contractul economic se realizează de cele mai multe ori între două

părți delimitate explicit prin drepturile și interesele lor. În schimb, contractul politic angajează un număr mare de părți contractante, ceea ce face imposibilă satisfacerea tuturor intereselor care intră în joc. Aici nu se poate spera decât într-o optimizare, în găsirea unei formule care să avantajeze într-un grad cât mai mare pe cât mai mulți dintre participanții sociali.

Buchanan observă că stabilirea unui contract social presupune cel puțin două etape: “una care impune selectarea regulilor și alta care are în vedere acțiunea în cadrul acestor reguli stabilite”. Cu alte cuvinte, ceea ce conduce la ordine socială este tocmai ajungerea la un contract social ca urmare a două demersuri publice. Primul pas, în termenii lui Buchanan, este acela al negocierii unui “contract constituțional”, în care se delimitează spațiul de acțiune individual printr-o alocare de drepturi și printr-un “contract de impunere încheiat cu statul protec-tiv”. În felul acesta, indivizii cad la o înțelegere cu privire la jaloanele care le reglementează interacțiunile comportamentale, rolul statului în acest stadiu limitându-se la acela de garant al respectării termenilor negocierii. Acest contract pare să fie unul suficient pentru o bună funcționare a pieței economice. Totuși, falimentul pieței economice, arată Buchanan, apare atunci când este nevoie de reglementarea interacțiunilor dintre mai multe grupuri de interese.

Așadar, arată Buchanan, pentru a asigura un contract social ar fi necesar un al doilea pas, cel în care se realizează un “contract post-constituțional”: statul trece din postura de agent de impunere în aceea de “stat productiv” care reglementează acțiunile individuale în cadrul dat de drepturile constituționale. La nivelul acesta, ordinea socială apare ca fiind un produs direcționat, o urmare a unor decizii publice luate de către statul productiv.

Așadar, alegerea publică presupune două părți: indivizii din colectivitate care aleg (votanții) și statul (reprezentanții indivizilor), care materializează aceste alegeri în legi ca bunuri publice. Privind din punct de vedere economic, așa cum Buchanan înțelege să trateze fenomenul politic, adică ca pe un proces ce se desfășoară într-o piață, acest contract presupune realmente agenți maximizatori de utilitate, votanții și decidenții politici. În acest sens, deciziile publice luate prin acest mecanism de cerere și ofertă politică duc la o armonizare de interese, așa încât deciziile publice să reflecte într-o cât mai bună măsură interesele votanților.

5. Un studiu de caz

Așa cum anunțam la începutul lucrării de față, cazul particular al României are relevanță pen-

tru presupuzițiile puse în joc de această perspectivă cu privire la schimbările instituționale. Particularitatea României în acest sens constă în aceea că în această țară, odată cu prăbușirea sistemului comunist, a apărut o situație de criză instituțională. Mai precis, societatea din România s-a aflat în situația în care cele mai multe dintre regulile formale erau compromise sau erau abrogate fără a avea un înlocuitor imediat. În felul acesta, la nivel socio-politic exista o tensiune dată, pe de o parte, de necesitatea apariției unui cadru constituțional care să dea regulile și care să potențeze optimizarea instituțională, iar pe de altă parte de inerția practicilor informale care subminau apariția aceluia cadru. În particular, e vorba de existența unor mentalități divergente în ceea ce privește instituția proprietății private. Mai mult, perioada comunistă desființase cultura supremației legii: legea, ca să vorbim în termenii lui Buchanan, nu era privită de indivizi ca o expresie a interesului constituțional, ci drept un instrument de constrângere în interesul guvernanților. Pentru aceștia din urmă, respectarea legii era facultativă. În definitiv, mentalitatea comună era că este profitabil să faultezi regula, numai că măsura în care era posibil acest lucru depindea de statusul social avut.

Așadar, în România la începutul perioadei post-comuniste, lipseau două elemente vitale pentru apariția unui cadru constituțional, cadru care ar făcut posibilă o optimizare instituțională. Este vorba de cultura supremației legii, care era înlocuită de o cultură a “supremației șefului”, și de drepturile de proprietate, care erau distorsionate de o concepție de tipul “totul e la comun, deci sunt îndreptățit la orice”. În ceea ce privește aspectul din urmă trebuie să facem următoarea remarcă. Deși comunismul nu reușise să creeze acel “om nou” capabil de o conștiință a proprietății comune, pentru că indivizii nu își puteau reprimă dorința posesiunii particulare, totuși a luat naștere un hibrid nociv în care fiecare găsea legitimă urmărirea interesului propriu, fără a recunoaște celuiilalt același drept.

Această stare de lucruri a condus la o întârziere considerabilă a procesului de tranziție spre o societate democratică. Cadrul constituțional a fost importat ca o formă fără fond, adică fără acoperire în planul practicii informale, iar, ca atare, s-a dovedit a fi nefuncțional. Un exemplu relevant ar fi legiferarea dreptului de proprietate și restituirea unor bunuri, legiferare care s-a dovedit ineficientă în cele mai multe dintre situațiile particulare. O astfel de situație a fost cea a înapoierii pădurilor. Cei mai mulți dintre împrumutarii nu au acționat ca niște proprietari, ci au defrișat aceste păduri ca și cum ar fi fost o propri-

etate comună, ce nu le aparține în mod exclusiv și garantat. Ne-am putea întreba dacă acțiunea acestor indivizi a fost una rațională? Dacă analizăm raționalitatea în termenii teoriei jocurilor, răspunsul ar trebui să fie unul afirmativ. Aceștia nu au avut încredere nici în instituția proprietății și nici într-un agent de impunere (statul) care să le garanteze dreptul la proprietate.

*

În condițiile acestea, întrebarea care se pune este dacă putem spera într-o eficientizare instituțională în România? Se pare că răspunsul la această întrebare trebuie să fie completat cu o variabilă de timp. Din cele de mai sus reiese că fundamentale pentru apariția unui cadru constituțional de substanță sunt mentalitățile. Prin urmare, optimizarea instituțională nu va putea începe decât atunci când interesele indivizilor vor fi și de tip constitutiv, anume, orientate în direcția respectării legii și a drepturilor individuale. Apariția acestor interese nu se poate face decât în cadrul schimburilor inter-individuale. Practica acestor schimburi, deși inițial deficitară, va aduce cu sine conștiința necesității unor reguli de cooperare care potențează schimburile și le fac reciproc avantajoase. În termenii folosiți mai sus, am putea spune că tranziția instituțională în România nu se poate realiza decât în două etape, prima fiind configurată într-o manieră evoluționistă în care se produce o urgență a intereselor constituționale, iar a doua decurgând după modelul constructivist al alegerilor intenționate când importarea unor instituții de succes din alte societăți va găsi un suport în practicile formale existente.

*

* *

Potrivit analizei făcute, reiese că modelul evoluționist hayekian cu privire la apariția regulilor este unul care poate avea plauzibilitate cel mult pentru explicarea pieței economice, unde acordurile presupun un număr redus de participanți. În schimb, atunci când este vorba de regulile politice, ca produs al unei piețe politice în care ceea ce se are în vedere este explicarea procesului de armonizare a unui număr însemnat de interese, conceptul de ordine spontană dovedește limite drastice.

Pe fondul acestor deficiențe explicative, Buchanan propune un model care îi dă posibilitatea să pledeze pentru o eficientizare a ordinii sociale în mod constructivist, direcționat, în care indivizii, dată fiind postura lor de agenți raționali, pot determina contractele care generează instituții ca forme de armonizare a intereselor egoiste cu interesele de cooperare. Lucrarea a încercat să arate că alegerea pu-

blică reprezintă o formulă viabilă, deși nu lipsită de limite, în atingerea unei rezonabilități în ceea ce privește funcționalitatea regulilor într-o societate. Instrumentarul economic - bunuri private și bunuri publice, contract, negociere, drepturi și alocare de drepturi etc. -, își dovedește utilitatea în teoretizarea felului în care sunt exprimate interesele individuale în interese publice, în explicitarea traseului în care perspectiva unui membru al societății este transformată și implementată în perspectivă a corpului social.

SEMNAL

Vladimir Pasti

Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România

Editura Polirom, Iași

Anul apariției: 2003

Cuprins:

Politica și cercetare de gen ● Probleme ale politicilor de gen ● Moștenirea socialistă ● Tranziția relațiilor de gen ● Oscilațiile tranziției ● Patriarhat și politică ● Patriarhatul clasei conducătoare românești ● Strategiile politicilor de gen

Descriere:

Prefață de Mihaela Miroiu. "Dacă așteptăm sfârșitul patriarhatului doar prin importuri normative, ne vom complăce în clasicul divorț între "țara legală" și "țara reală", în acest caz, între parteneriatul normelor și patriarhatul instituțiilor și practicilor. Desigur că ultima inegalitate, cea dintre bărbați și femei, nu se va aboli prin convertirea intelectuală a cititorilor acestei cărți. Dar, de bună seamă, cauzele ei se vor mult mai limpezi, și căile politicilor echitabile cert mai coerente." (Mihaela Miroiu) ■

Note și cărți (II)

STELIAN TĂNASE

De data asta, avem de-a face chiar cu memorii. La 80 de ani, G. Brătescu își recapitulează viața. Copilăria și adolescența la Vălenii de Munte și Ploiești, studenția în medicină la București, în anii 40. În 1944, memorialistul de azi, aderă la UTC, devenind unul din lideri, apoi, un an mai târziu, la PCR. Ascensiunea sa e rapidă, convingerile comuniste reale. Este numit, în 1948, la ambasada română din Moscova. Aici, destinul său marchează o cotitură după căsătoria cu Tania Pauker, fiica Anei Pauker, ministrul de externe de atunci, și puternicul membru al biroului politic și al secretariatului PCR. El intră astfel în sferele înalte ale puterii. Semnele rele se arată în toamna anului 1952, când este rechemat. În culise se pregătea debarcarea Anei Pauker. Urmează un declin politic, mecanismele cadraste PCR imită pe cele sovietice și, firește, în această logică, este dat afară din post și din PMR. Revine la profesie, dar și aici într-o zonă aparte, a istoriei medicinei. Ca statut social, în primul rând, el este un suspect, pentru că este ginerele Anei Pauker. Drumul său depinde de zigzagurile politice, de terminalele de la Moscova.

Ana Pauker este arestată în 1953, februarie, pentru a fi eliberată în aprilie, după moartea lui Stalin, norocul ei, îi spune Alexandru Moghioroș, asta i-a salvat viața.

Procesul care se înscena, trebuia să urmeze celui al lui Rudolf Slanski, de la Praga. În noile circumstanțe, preparativele se opresc. Întoarcerea ei acasă, este și un moment de declin pentru autorul de azi. El era convins că Ana Pauker era vinovată, că a greșit față de partid, și încearcă să își convingă familia de acest lucru. Logica e simplă, devreme ce a fost arestată, e vinovată, pentru că sistemul e bun. Episodul apărea mult mai puțin ca unul al luptei pentru putere, și mai mult ca unul al unor greșeli față de partid. Odată eliberată, această logică nu mai are sens. Argumentele sale erau goale, ca și încrederea în infailibilitatea conducerii comuniste. Brătescu mărturisește azi, că a fost începutul unei înțelegeri din ce în ce mai complexe a acelei realități și finalmente, al

emancipării sale de către “tinerețea revoluționară”. Avea și “privilegiul” de a se fi iluzionat, la mijlocul anilor '40. Avea, așadar, ce pierde.

Carierea sa continuă în istoria medicinei, unde are contribuții notabile. Asta îi și permite să facă jumătate drum înapoi, spre veleitățile din tinerețe, când dorea să fie scriitor. Arhivele, documentele, zona mai protejată de acțiunea cenzurii care era trecutul, îl fac, din când în când, să reușească în această aducere aminte, a posibilei cariere de scriitor la care visa în adolescență. Brătescu este întâi de toate un autor, un om cărui îi place să își vadă numele tipărit pe o carte. Acestea sunt adevăratele evenimente din viața lui. Are destul umor și spirit autopersiflator pentru a se privi cu ironie. Și această carte este pentru el un caz, viața sa proprie, pe care îl tratează cu obișnuita sa minuțiozitate din textele științifice. Un regret, omul are umor veritabil în cotidian. Puțin din el găsim în carte. Cartea trebuie citită pentru figurile care traversează paginile, pentru sobrietatea expunerii și pentru autor însuși. Unul din oamenii cei mai interesanți din Bucureștii ultimelor decenii.

Nu putem reuși decât împreună*

După eșecul pe care l-a reprezentat participarea Convenției Democratice din România (CDR) la guvernare (în coaliție alături de PD, PSDR și UDMR), interesul pentru această formațiune politică a intrat într-un con de umbră, inaugurat chiar de alegerile parlamentare din 2000, când a fost atât de drastic sancționată de electorat, încât nu a mai reușit să accedă la statutul de forță politică parlamentară. Dezinteresul pentru anumiți actori politici individuali (Emil Constantinescu, Victor Ciorbea) sau colectivi (PNȚCD) - cu care fusese identificată în final Convenția - se combina cu dezinteresul pentru un fenomen politic mult mai complex care a fost CDR. Implicit a survenit o "uitare" a rolului important pe care l-a jucat CDR în viața politică românească. Dacă electoratului îi este permis să sancționeze chiar și în acest fel anumite entități politice, pentru *political scientists*, cât și pentru cei interesați să înțeleagă mediul politic, o reflecție asupra rolului jucat de CDR este mai mult decât necesară. Tocmai de aceea volumul autorilor Dan Pavel și Iulia Huiu despre istoria CDR are o importanță deosebită.

"Nu putem reuși decât împreună". *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000* acoperă în cele 600 de pagini toate ariile de interogație cu privire la acest fenomen politic. Care au fost necesitățile (și contingentele) care au condus la formarea acestei "alianțe civico-politice", ce a reprezentat această formațiune în sistemul politic românesc, unde a eșuat această mobilizare de forțe în care s-au investit "atâtea speranțe (naționale și internaționale)" și unde se

poate fixa distanța dintre orizontul de așteptare (al susținătorilor săi) și acțiunile sale, care au fost semnificațiile acestui "experiment unic în istoria postcomunistă a României" -, toate aceste teme (și multe altele), sunt tratate în această "istorie analitică a CDR" cu competența de tip *political science* conferită de stăpânirea *background*-ului teoretic al unor autori de referință pentru teoria partidelor și a coalițiilor, teoria sistemelor de partide (G. Sartori, J. LaPalombara, Weiner), teoria democrației și a democratizării (J. Linz, A. Stepan, S. Huntington, R. Dahl), cultura politică G. Almond, S. Verba) și teoria schimbării sociale și a societății civile (R. Putnam) ș.a. Este o "istorie" întrucât materialul principal al cercetării este unul empiric (faptele) - deși cuprinde și o semnificativă parte de interviuri de cercetare cu principalii actori politici individuali din CDR (E. Constantinescu, I. Diaconescu, C. Ticu Dumitrescu, Ana Blandiana etc.) sau din afara CDR (Viorel Hrebenciuc, foști șefi și (actuali) ofițeri ai serviciilor secrete etc). Însă, prin atenția deosebită acordată faptelor (și, implicit, prin valoarea lor explicativă), această cercetare surclasează mult prea obișnuitele "analize" ale vieții politice postcomuniste, "analize" fundamentate adesea pe viziuni intens personalizate, pe păreri și pe deliruri imaginative.

Autorii operează cu o permanentă situație a evenimentelor la o înțelegere de tip conceptual, prin raportarea lor la cadrul riguros al teoriei politice. Omogenizarea (pe cât este posibil) conceptuală a studiilor cu privire la democrația din România și la democrațiile occidentale este o necesitate pentru depășirea condiției de "originalitate" a democrației autohtone. ("Originalitatea" democrației din România este de fapt un eufemism pentru trăsăturile sale nondemocratice.)

Este foarte dificil să faci o prezentare a acestei întreprinderi politologice exemplare fără a fi tentat să te oprești la complexul său nucleu argumentativ, care are o singură "slăbiciune": este prea clar. Tezele sunt prea elocvente, ipotezele sunt "prea" coerente, argumentele sunt "prea" convingătoare. Chiar dacă actul de naștere al CDR s-a consacrat la 26 noiembrie 1991, ceea ce a reprezentat această forță politică în societatea românească postdecembristă s-a prefigurat imediat după 22 decembrie 1989 și după preluarea puterii de către un grup de persoane care s-a auto-intitulat Consiliul Frontului Salvării Naționale.

CDR a reprezentat, până în momentul cuceririi puterii, mișcarea de opoziție civico-politică la hegemonia FSN/ PDSR și a lui Ion Iliescu. "La începuturile sale, CD(R) a fost un fenomen de negație și rezistență. Ea s-a născut din rezistența unei părți a societății civile în fața monopolului și abuzurilor puterii" [13]. Constituirea CDR a fost "reacția întârziată a partidelor politice și a unei importante părți a societății civile față de decizia FSN de a participa la alegeri, apoi față de hegemonia fesenistă asupra celor trei puteri în stat" [15]. Confruntarea dintre (forțele care aveau să se închege sub sigla) CDR și FSN/PDSR a fost rezultatul unui clivaj politic apărut la o lună de la (re)nașterea democrației și pluralismului politic în România. Decizia gestionarilor interimari ai puterii de a candida la primele alegeri a fost "abuzul original al transformării unor funcții de putere în partid politic" [98]. Acest abuz a întâlnit protestul consecințelor directe (partidele politice și primele asociații civice) ale primului decret FSN - Comunicatul către țară al CFSN. Prin acest decret se anunța dizolvarea regimului comunist, debarcarea PCR din rolul de conducător al statului și înlocuirea acestora cu democrația și pluralismul politic. Primele partide înființate au fost de fapt vechile partide (istorice) antebelice. Reînființarea lor de către militanții care au supraviețuit închisorilor și per-

* Dan Pavel și Iulia Huiu - "Nu putem reuși decât împreună". *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Ed. Polirom, Iași, 2003

secuțiilor regimului comunist au făcut ca discursul anticomunist să fie o trăsătură esențială a acțiunii lor politice. "(...)modul în care noua putere se constituise era deficitar din punctul de vedere al mecanismelor democratice. Puterile executivă și legislativă ale FSN erau nelimitate, iar toate instituțiile guvernamentale și administrative i se subordonau" (revedi Comunicatul către țară al CFSN și Decretul-lege privind constituirea, organizarea și funcționarea CFSN) [13]; transformarea puterii interimare în partid politic; modul în care televiziunea, resursele publice, elemente ale fostei Securități erau folosite pentru discreditarea adversarilor și în folosul consolidării dominației FSN au condus la perceperea acestui "totalitarism diluat" [30] drept o preluare de către FSN a funcțiilor PCR și ale regimului comunist. Echivalarea (grăbită) a noii puterii cu puterea comunistă s-a pliat pe reminiscentele anticomuniste ale partidelor istorice și le-a realimentat această dimensiune. "Cele două axe inițiale ale CDR au fost anticomunismul și antifesenismul". [13]. Protestul partidelor istorice față de decizia FSN s-a încheiat printr-o mineriadă (prin care s-au devastat sediile acestor partide), dar și prin prima victorie a opoziției: FSN a acceptat retragerea de la putere și constituirea primei forme "de instituționalizare a unui mecanism consensual democratic" - CPUN - "noul organ legislativ și al puterii de stat"[40].

Cererile de deconspirare a fostei Securități ca poliție politică, accesul cetățenilor la propriul dosar, eliminarea din viața publică a foștilor securiști - culminate cu Proclamația de la Timișoara - vor deveni teme cruciale ale viitoarei CDR, așa cum semnatarii Proclamației - PNȚCD, PNL, PSDR, UDMR, AFDPR, Forumul Antitotalitar, Asociația "21 Decembrie", Societatea "Timișoara" vor deveni componentele politice și civice ale acesteia [45]. Un alt fenomen catalizator al rezistenței la noua putere l-a constituit fenomenul "Piața Universității". "Multe din revendicările

din Piața Universității (nu toate!) au constituit cadrul ideologic al activității viitoare a CDR". [53]. Primele alegeri - mai 1990 - denotă un sprijin masiv pentru FSN și Ion Iliescu și o popularitate limitată a partidelor istorice.

Abuzurile celor aflați la putere - caracterul represiv al intervenției împotriva manifestațiilor din Piața Universității, incapacitatea de a promova reforma democratică și economică - au condus la "radicalizarea societății civile" și la căutarea unei forme de rezistență care să nu fie partid politic [62]. Așa s-a născut Alianța Civică care avea să fie "fermentul civic cel mai activ în constituirea CDR". Asociațiile civice au format acel liant între partidele componente ale CDR, care au condus la un sprijin electoral suplimentar. "CDR a obținut mereu mai multe voturi și procente decât suma voturilor și procentajelor partidelor componente" [95].

"Coagularea mișcărilor de protest și unificarea acțiunilor diferitelor organizații vor conduce treptat la ideea necesității unor forme de organizare mai eficiente ale opoziției". [66] Rezistența Română, Convenția Națională a Forumurilor Democratice Antitotalitare, Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației (CNID) au fost trepte civice și politice de unificare a mișcării de opoziție care au condus la apariția CDR, apariție care "a fost impusă de statutul opoziției politice românești postdecembriste, precum și de natura sistemului de partide rezultat în urma primelor alegeri pluripartidiste" [84].

"Apariția și funcționarea CDR ca reacție la FSN trebuie judecate și ca un fenomen de dublare instituțională. Natura FSN a fost aceea de *catch-all-party* pentru că a atras cvasiunanimitatea opțiunilor electorale(...) Fesenismul nu a avut o identitate politică precisă. Orientarea către social-democrație a unor fracțiuni desprinse din FSN și care, ulterior, și-au asumat răspunderea de a se numi "partide" a fost târzie(...) Prin natura și funcțiile sale, FSN a fost un *catch-all-party*. De aceea el nu putea fi combătut de pe

poziții liberale sau creștin-democrate, ecologiste sau social-democrate, ci tot de pe pozițiile unei acțiuni politice de tip *catch-all-party*. (...)Din acest motiv CDR a fost un fel de suprapartid, avînd aceeași natură de *catch-all-party* în care se regăseau nu numai sprijinitorii unei doctrine, ci și ai unei cauze" [95-96].

Divizarea Frontului a marcat sfîrșitul perioadei de hegemonie fesenistă absolută [113]. Rezultatele electorale din 1992 au dus la schimbări importante pentru echilibrarea forțelor politice, conturându-se astfel "un sistem bipolar de partide, unul în jurul FDSN, celălalt în jurul CDR". [143], anihilându-se astfel tendința de monolitism "întreținută de politica hegemonică a partidului dominant" [148]. Acest sistem bipolar de partide se va păstra și după alegerile din 1996. Sistemul de partide rezultat la alegerile din 1996, deși va scăpa de dominarea unui partid, nu va scăpa de "avatarurile de a fi un sistem pluralist extrem, ba chiar atomizat" [284]. Totodată, "alegerile din septembrie 1992 marchează și începutul instituționalizării opoziției parlamentare din România" [160]. Rezultatele electorale din 1992 au reprezentat și conștientizarea apropierei de cucerirea puterii. Opoziția instituționalizată a adus transformarea statutului acesteia. Rezistența la puterea politică a fost înlocuită de configurarea unei alternative la guvernare. Studiarea conținutului întrebărilor și interpelărilor adresate executivului, a moțiunilor simple și de cenzură este importantă pentru a înțelege platforma politică a CDR. "Ea este un sistem coerent de referință pentru a compara intențiile reformiste ale Convenției cu rezultatele programului de guvernare după alegerile din 1996, când CDR a fost principalul pilon al coaliției" [162]. Tensiunile dintre partidele care au format coaliția de guvernământ între 1996 și 2000, ca și tensiunile manifestate între partidele componente ale CDR au avut anterior, în perioada de opoziție, o istorie semnificativă care denotă disponibilitatea partidelor (care și-au propus să formeze un

pol unit al opoziției democratice) de a se concura reciproc. Opoziția, mai mult decât puterea, a constituit un sol propice fragmentării. “Multitudinea de partide a fost, de la început, o slăbiciune a opoziției” [80].

Câștigarea alegerilor din 1996 a realizat alternanța la putere. “Pe 17 noiembrie nu a avut loc o schimbare de regim, ci s-a format la nivel parlamentar o altă majoritate care a permis formarea unui nou guvern” [313]. “Fenomenul continuității politice a fost demonstrat și prin acceptarea aceluiași principii constituționale de legitimitate” [424]. Dar pentru CDR, cucerirea puterii coincide cu momentul de apogeu al existenței sale. “Spiritul” CDR și-a consumat ultimele energii în manifestația glorioasă din Piața Universității. De aici va începe “istoria decăderii Convenției, atunci când pilonii săi politici își vor schimba funcționalitatea” [284]. CDR nu a funcționat decât în opoziție, și doar ca un vehicul electoral politic și moral pentru doborârea FSN/PDSR și a lui Ion Iliescu de la putere” [286].

“Convenția a sucombat în momentul în care nimeni nu s-a mai gândit la ea ca la un instrument de exercitare a puterii(...); Convenția fusese înființată în vederea scoaterii țării din criză, și nu doar din motive electorale.” Deși “liderii politici ai Convenției nu își fac scrupule în a recunoaște că formațiunea lor a avut doar o funcție electorală”, pentru electoratul CDR, proiectul politic al acesteia “a avut o semnificație substanțială reală” [289].

Există un puternic curent care interpretează votul pro-CDR și pro-Constantinescu ca un vot negativ. (Acest curent și-a găsit cu atât mai mulți susținători, cu cât se avansa în guvernare, iar dezamăgirea se transforma în certitudine. O astfel de teză îi “avantajează”/scuză pe liderii CDR diminuând aria celor în fața cărora ar putea fi, eventual, moral răspunzători.) “Cu toate că mesajul reformist al alianței avea o puternică nuanță anti-PDSR și anti-Iliescu” [284], “multe voturi pentru Convenție au venit din partea celor care au crezut de-a lungul anilor în

promisiunile CDR și ale candidatului acestuia la președinție” [282]. “Problema nemulțumirii față de o forță politică aflată la putere este una, iar prelucrarea și transformarea ei în victorie politică este cu totul altceva. Or, meritul CDR a fost de a se constitui ca forță alternativă puternică și credibilă, de a se transforma într-un receptacol capabil să preia voturi” [283].

CDR s-a erodat din exterior “datorită participării la coaliția cu UDMR și USD. Fiecare partid în parte a acționat pentru consolidarea poziției sale în diferite sectoare(...)”.

Din dorința de a salva Coaliția, liderii CDR au sacrificat reforma, implicit și Convenția” [384]. “Discuțiile cu privire la principii au fost înlocuite de negocieri aprige privind algoritmul”. Felul în care partidele din coaliție și-au îndeplinit funcția de selectare a elitelor - una din funcțiile specifice partidelor politice - arată o anumită continuitate între guvernările de dinainte și de după 1996. “Principalul criteriu de recrutare a cadrelor a fost unul politic, și nu tehnic, cum ar fi presupus funcția respectivă” [315]. Interior s-a erodat datorită tensiunilor dintre PNȚCD și PNL, AC și PAR. “Fiecare partid participa la coaliție, în primul rând, pentru a-și susține interesele și pentru a avea cât mai mult acces putere, în vederea satisfacerii propriei clientele” [319]. Varietatea partidelor reunite pentru a îndepărta PDSR de la putere nu au reușit să surmonteze această limită inerentă acțiunii lor. Dincolo de interesul comun de a ajunge partide de guvernământ au fost scopuri particulare care au surprins partidele coaliției în competiție, competiție din care au câștigat partidele de opoziție (PDSR și PRM). Subestimarea adversarului, apoi confuzia cu privire la adversari a fost eroarea care s-a strecurat în strategia partidelor din coaliție. Un rol important în erodarea din interior a influenței asociațiilor civice l-a avut Emil Constantinescu [390].

“Convenția a fost întreprindere eminamente colectivă” [299]. Aceasta semnifică și sloganul lansat

de AC și preluat de CDR: “Nu putem reuși decât împreună”. Cu toate acestea, comportamentul anumitor actori politici individuali, influența personală suplimentară în probleme precum selectarea elitelor (desemnarea candidaților la președinție, Parlament, etc.), distribuția locurilor eligibile și confecționarea listelor electorale, răfuiele și orgolii personale scot în evidență și pentru CDR “trăsăturile specifice politicii românești: personalizarea puternică a politicului, în opoziție cu deciziile de tip procedural, precum și puternicul fracționalism, luptele pentru putere date înainte ca puterea să fi fost cucerită” [90-91].

Eșecul CDR nu a fost unul absolut. Câtă vreme a reprezentat opoziția, activitatea CDR a fost eficientă. De asemenea, CDR a reușit să întruchipeze ideea de alternativă politică și să întrerupă controlarea puterii inițiată în decembrie 1989. Testul decisiv pentru o formațiune politică - exercitarea puterii - este modalitatea de a măsura eșecul parțial al CDR. Deși a deținut toate pîrghiile necesare pentru a-și duce la bun sfârșit programul de reformă, “nici una dintre aceste structuri instituționale oficiale nu a încercat cu adevărat să pună în practică “spiritul” sau programul Convenției”. [324]

Încrederea în CDR s-a deteriorat datorită scandalurile interne care au zdruncinat coaliția [329]. Însă deteriorarea încrederii și-a avut cele mai serioase surse în interiorul CDR. Treptat, Convenția a fost abandonată de beneficiarii săi: PNL și-a afirmat dorința de a candida pe liste separate. La fel și FER. PAR a ieșit din Convenție și din coaliția executivă. Dar, “marea lovitură pentru cei care credeau și luptau pentru menținerea CDR în prima linie a politicii românești, a venit din partea președintelui Constantinescu” care și-a anunțat retragerea din cursa pentru un nou mandat doar cu puțină vreme înaintea alegerilor [408]. Asta după ce, prin “politica sa și a grupurilor succesive de consilieri din jurul său, a urmărit slăbirea PNȚCD și trecerea CDR pe linie moartă, ca soluție electorală de rezervă, diminuarea

importanței asociațiilor civile” [410]. “(...)circumstanțele istorice și politice ale unui sistem pluralist atomizat de partide, cu un partid predominant, au condus la Constituirea Convenției.

Atunci, logica partidelor politice a fost abandonată în favoarea logicii luptei politice(...). După câștigarea alegerilor(...) partidele componente ale noii majorități au încercat în mod firesc să revină la logica proprie partidelor. [Această schimbare] a afectat Convenția și coaliția din care aceste partide făceau parte. Partidele au încercat să adune în mod individual capital politic și electoral și, mai ales, să beneficieze de avantajele accesului direct la diversitatea de resurse oferite de politică, însă acest lucru s-a petrecut exact într-un moment în care era nevoie ca ele să lucreze în echipă” [411]. Despre CDR (ca și despre întreaga “coaliție de coaliții”) nu se poate spune că nu a făcut nimic cât s-a aflat la guvernare (vezi Anexa 15 cu privire la Instituțiile nou create în perioada noiembrie 1996-noiembrie 2000). Însă, în ciuda intenselor inițiative legislative, problema este că de la CDR nu se aștepta să se facă ceea ce și PDSR ar fi putut face, ci se aștepta o schimbare. “Or, tocmai pentru că nu au schimbat nimic, partidele din CDR vor fi aspru penalizate de electorat” [424].

CDR a presupus o enormă investiție de speranță căreia i-a corespuns o profundă dezamăgire. Această dimensiune justifică considerarea Convenției Democratice drept “un mit social și politic. Miturile sociale și politice nu reprezintă “descriseri ale lucrurilor, ci expresii ale hotărârii de acțiune” (Sorel - *Reflexions on Violence*, 1961)” [482]. “(...) miturile sociale și politice cu care a operat CDR s-au bazat pe ceea ce teoreticienii moderni ai societății civile numesc capital social.(...)”

Capitalul social constă în abilitatea oamenilor de a se asocia în grupuri și organizații pentru urmărirea unor scopuri comune. (...)Când CDR a lansat formula “Nu putem reuși decât împreună”, pentru socie-

tatea civilă ea nu reprezenta doar o formulă electorală de luptă anti-FSN sau anti-PDSR, ci garanția unei mai strânse colaborări între cetățeanul obișnuit, organizat în diverse asociații civice sau simpatizant al acestora, pe de o parte, și partidele politice ajunse la putere cu sprijinul acestei rețele civice, pe de alta. Era o formulă a democrației participative, a democrației directe, dar politicienii Convenției au fost primii care au renunțat la ea, pentru ei rămânând o simplă formulă electorală, pe care se pregăteau să o folosească ori de câte ori ar fi venit alegerile” [484]. Abandonarea rădăcinilor civice și epuizarea capitalului social acumulat de organizațiile societății civile este una dintre cele mai importante cauze ale dezastru-

lui suportat de CDR.

Demn de remarcat este tendința autorilor de a ataca toate locurile comune și deformările - pe scurt simplificări - cu privire viața politică românească postdecembristă, simplificări consolidate în percepția spectatorilor spațiului politic, simplificări care nu ne ajută decât să avem o părere, părere care de cele mai multe ori se dovedește eronat de partizană.

Volumul “*Nu putem reuși decât împreună*”, al autorilor Dan Pavel și Iulia Huiu, este cea mai serioasă inițiativă și cel mai elocvent rezultat al științei politice românești de până acum. Înseamnă relansarea științei politice românești.

Florin CIORNEI

SEMNAL

Iuri Andruhovici, Andrzej Stasiuk

Europa mea

Editura Polirom, Iași

Anul apariției: 2003

Cuprins:

Revizuirei central-răsăritene ● Jurnal de bord

Descriere:

Traducere de Constantin Geambașu. Cuvânt înainte de Cornel Ungureanu. Mai visează cineva la Europa Centrală? - se întreba Konrad Gyorgy la mijlocul deceniului nouă. Mai există Europa Centrală - ne gândim astăzi - sau a ajuns doar un mit? Doi autori contemporani de succes, un polonez și un ucrainean, încearcă să găsească împreună răspunsul la această frământare, scriind despre o Europă subiectivă, încărcată de nostalgie și sentimentalism. "Această carte este o povestire despre nașterea unei anumite obsesii. Ea se referă la spațiul unor "țări de rangul al doilea", adică la acea Europă "mai rea" și totodată "mai tânără". Când comunismul a luat sfârșit și s-au deschis granițele, am început să călătoresc în estul și sudul Europei, deoarece instinctul mi-a șoptit că tocmai aceste părți de lume reprezintă o provocare pentru imaginație." (Andrzej Stasiuk) ■

Mitul democrației*

Este democrația un bine social suprem de la sine înțeles? Răspunsul sugerat de Lucian Boia în cartea sa, apărută anul acesta, la editura Humanitas pare să fie negativ. Printr-o analiză lucidă, lipsită de patetismul sau amărăciunea celui confruntat cu "șovăielnică democrație românească" (la care nu face, nici o clipă, referire directă), vorbind despre un model teoretic așa cum este el întâlnit în lumea apuseană, autorul atrage atenția asupra prăpastiei care desparte acest model ideal bazat pe suveranitatea poporului, egalitate și libertate, de diferitele sale puneri în practică. Nimic mai banal, vom zice, căci orice model teoretic conține, în sine, germenul insuficiențelor sale practice. Desigur, dar în cazul democrației, ne asigură autorul, este vorba de ceva mai mult decât de ușoare discrepanțe între teoretic și a sa *mise en scene*, este vorba de existența unei ample mitologii asociate acestui sistem. Simbolurile esențiale care susțin această "religie secularizată", menite să substituie celelalte simboluri, cele autentice religioase, vor fi, rând pe rând, puse sub lupa celui care mărturisește că nu este "dispus să confunde realitatea cu mitologia".

În demersul său de demitizare a democrației, Lucian Boia începe prin a sublinia faptul că și imaginea adversarului clasic al democrației - absolutismul francez de dinainte de Marea Revoluție - a fost denaturată, fiind supusă unui proces de hiperbolizare. Regele nu era acel personaj sacru pe care ne-am obișnuit să-l considerăm intermediarul între divinitate și popor, ci mai degrabă un liant care asigura unitatea conglomeratului care era pe atunci Franța. În plus, activitatea sa era în permanență asistată și supravegheată de Parlament, de Consiliul Regelui și de însăși societatea franceză care reprezenta "un vast eșafodaj de cutume și privilegii care nu putea fi ignorat". Relevant este faptul că în 1789, atunci când a fost cucerită, Bastilia a fost

găsită goală, ceea ce dovedește că avem de-a face cu un "sistem în care existau abuzuri și nu cu un sistem bazat pe abuzuri".

Că democrația nu poate fi încadrată într-o formulă univocă și că scapă logicii obișnuite (ca orice figură mitologică), putând să afișeze fațete multiple și contradictorii, ne este confirmat și de faptul că cele trei paradigme ale democrației - cea ateniană, cea franceză și cea americană - se remarcă mai degrabă prin diferențe decât prin asemănări.

Vorbind despre "iluzia plebiscitară", autorul aduce în discuție unele puncte nevralgice ale democrației precum reprezentarea, referendum-ul, competența poporului sau preeminența dezbaterii asupra votului, concluzia fiind una sceptică: principiul suveranității poporului este unul precar deoarece "dintotdeauna guvernarea au guvernat, și nu poporul".

Sunt atacați apoi ceilalți termeni care constituie triada ce epuizează definiția democrației - egalitatea și libertatea, considerându-le a fi un tandem dificil. Aflăm că "în doză restrânsă, cele două principii se susțin reciproc, în doză maximă unul din ele ar sfârși prin a-l înghiți pe celălalt".

Dacă în 1800 "cursa democrației se pune în mișcare", ea este în deplină desfășurare la 1900, când votul universal e la ordinea zilei. Teoretic, căci practic "excluzii" de la acest privilegiu sunt covârșitor mai numeroși decât cei care se bucură de el. Autorul aduce o informație istorică amănunțită pentru a susține că ideea votului universal era oarecum deplasată, având în vedere că în universalitatea lui excludea de la viața politică femeile, non-albii, cei cu statut social precar sau pe cei lipsiți de educație.

Lucian Boia vorbește apoi despre legătura democrației cu o altă "religie" și anume naționalismul, pentru care, o dată cu prăbușirea imperiilor multi-naționale, s-a instaurat un adevărat cult. Principala trăsătură care leagă cele două "religii" este tendința de omogenizare și unificare, ștergerea particularităților cu orice preț, ca o reacție împotriva ierarhiei, fragmentarului și a pluralității care caracterizau regimurile de dinainte de democrație.

În cel de-al treilea capitol a căr-

ții, intitulat laconic "Stânga și dreapta", privirea critică a autorului se îndreaptă către clișeele asociate atât ideologiei de stânga, cât și celei de dreapta. Dizolvă poate cea mai importantă prejudecată dintre toate, și anume că cele două ideologii formează o pereche antagonică; arată că de fapt stânga și dreapta au multe trăsături în comun, ajungându-se chiar la situații paradoxale, precum cea în care, în anumite cazuri, comunismul, care pleacă de la un proiect ideal de stânga, își găsește o materializare de dreapta.

În capitolul ultim al cărții, se vorbește despre democrația anului 2000. Secolul nostru este caracterizat de Lucian Boia ca fiind secolul defilării minorităților, al valorilor multiple și fragmentare, dar echivalente, al dispariției luptei pentru națiune, înlocuită cu o tendință către globalizare, cu eliberarea individului de coerciția comunității. Au dispărut discriminările, privilegiile, votul este într-adevăr universal, dar, în același timp, s-a pierdut ceva de mare preț: proiectele de societăți diferite și chiar divergente. Problema politicianilor din zilele noastre este ca lucrurile să meargă bine, nu se mai preocupă de mari proiecte de perspectivă: "alegătorii pot într-adevăr să aleagă, fără însă a avea cu adevărat de ales".

Dacă ultimul capitol al cărții se încheie într-un registru sceptic, autorul afirmând că democrațiile actuale sunt de fapt "plutocrații liberale cu tentă socială", concluziile finale, care se constituie într-un fel de epilog la întreg scenariul dramatic desfășurat pe parcursul celor 160 de pagini, sunt mult mai optimiste. În ciuda tuturor carențelor sale, democrația este astăzi singurul drum pe care putem să-l alegem, fiind cea mai puțin utopică dintre utopii. Dacă la începutul lucrării se revolta împotriva mirajului teoreticului care nu ne lasă să vedem realitatea, în cele din urmă autorul dă Cezarului ce-i al Cezarului: democrația este unul din acele cuvinte privilegiate capabil "să-i mobilizeze pe oameni și să recreeze lumea".

Lucian Boia reușește în această lucrare să îmbine fericit, stilul accesibil cu referințele culturale de marcă (Condorcet, Tocqueville, etc.), interpretările rafinate cu datele exacte, realismul registrului cu ironia abia disimulată, pentru a da naștere unui produs final care nu trebuie ocolit de cei ce doresc să întrețină un raport original cu un fenomen socio-politic așa de familiar cum este democrația.

Oana ZAMFIRESCU

* Lucian Boia - *Mitul democrației*, traducere din franceză a autorului, Ed. Humanitas, București, 2003

Summary

2.	<i>Editorial</i>	Dan Pavel	Holocaust and Political Culture in the Postcommunist Era
8.	<i>Internal Politics</i>	Vlad Flonta	Government Restructures after 1989
13.		Alexandru Radu	Romanian Constitution. Minor Changes
18.		Oana Matei	Civil Society and Parties Financing
21.	<i>International Politics</i>	Andrei Miroiu	Military Strategy during the Second Golf War
25.		Felix Ciută R.S. Ungureanu	Why Have We Joined NATO?
30.		Dan Oprescu	A Trail in Hague
36.		Adrian-Claudiu Bourceanu	National Minorities and Fight against Terrorism
39.	<i>Debates</i>	Gusztáv Molnár	Center and Periphery in the New Europe
57.		Sabina Fati	Nationalism as an Attribute of Periphery
67.		Mihai Chioveanu	20 th Century - A Century of Extremes?
72.	<i>Archives</i>	Sabin Drăgulin	Masonic Loge P2 in Romania
78.	<i>Essays</i>	Viorel Zaicu	Publicity & Politics
83.		Dorina Pătrunsu	Social Order as a Public Choice
89.	<i>Lectures</i>	Stelian Tănase	Notes & Books (II)
90.	<i>Reviews</i>	Florin Ciornei	Only Together We Will Succeed Dan Pavel and Iulia Huiu, <i>Only Together We Will Succeed. An analytical history of Democratic Convention, 1989-2000</i> , Polirom, Iași
94.		Oana Zamfirescu	The Myth of Democracy Lucian Boia, <i>The myth of democracy</i> , Humanitas, Bucharest

În atenția cititorilor revistei *Sfera Politicii*

Începând cu numărul 101, revista *Sfera Politicii* poate fi procurată GRATUIT de la sediul Redacției noastre din Piața Amzei, nr. 13, et. 1 sau prin mandat poștal.

Contact

e-mail: sfera@totalnet.ro

Tel./Fax: 021 312 84 96

021 212 76 61

În atenția colaboratorilor revistei *Sfera Politicii*

Materialele se vor trimite la adresa menționată în caseta redacțională și vor avea următoarele caracteristici tehnice:

- font **Times New Roman**, mărimea **11 pt.**, **diacritice**;
- minim 1.500 de cuvinte sau 4.000 de caractere;
- maxim 4.500 cuvinte sau 12.000 caractere

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției.

